Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Hlavní specializace: Národní hospodářství

RODINNÁ POLITIKA A JEJÍ VLIV NA POPULAČNÍ VÝVOJ V ČESKÉ REPUBLICE PŘED ROKEM 1989 A PO NĚM

bakalářská práce

Autor: Kateřina Kosmatová

Vedoucí práce: Ondřej Prachař, MSc

Rok: 2014

Prohlašuji na svou čest, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a s použitím uvedené literatury.

Kateřina Kosmatová

V Praze, dne 21. 5. 2014

Zadání práce

Vysoká škola ekonomická v Praze
Katedra hospodářské a sociální politiky

Národohospodářská fakulta
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Zpracovatelka: **Kateřina Kosmatová**

Studijní program: Ekonomie a hospodářská správa

Obor: Národní hospodářství

Název tématu: **Rodinná politika a její vliv na populační vývoj v České republice před rokem 1989 a po něm**

Zásady pro vypracování:

1. Tato práce bude analyzovat vliv rodinné politiky na demografický vývoj obyvatelstva na území České republiky. Tento předmět zkoumání je velmi aktuální vzhledem k měnícím se tendencím rodin a snižující se porodnosti. Cílem práce je provést komparativní analýzu opatření rodinné politiky před a po roce 1989, analyzovat jejich dopad na demografický vývoj a zhodnotit, zdali je možné a smysluplné aplikovat některá z dřívějších opatření do dnešní doby. Studie bude rozdělena do dvou etap, jejichž mezníkem bude rok 1989, kdy v důsledku transformace došlo k významným změnám sociální politiky, které výrazně ovlivnily i politiku rodinnou. V první teoretické části práce budou definovány základní pojmy, nástroje rodinné politiky a její cíle v jednotlivých obdobích. Následující kapitola bude zaměřena na analýzu vztahů mezi nástroji rodinné politiky a demografickým vývojem. Pro komparaci etap budou využita dostupná data a statistiky. Třetí kapitola bude obsahovat empirické výzkumy, které proběhnou mezi skupinami obyvatel, kteří zakládali rodiny ve zkoumaných obdobích. Jejich cílem bude objasnit, jak byly vnímány použité nástroje, do jaké míry ovlivňovaly porodnost a jaká forma podpory rodin byla považována na nejatraktivnější. Výzkumy budou provedeny formou kvantitativního dotazníku a kvalitativních rozhovorů, které umožní detailněji porozumět dané problematice.

Rozsah práce: 45 stran

Seznam odborné literatury:

1. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.
2. LOUŽEK, M. *Populační ekonomie a její důsledky pro účinnost pronatalitních politik*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2004. ISBN 80-86547-35-3.
3. MITCHELL, E. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2010. ISBN 978-80-86729-54-1.
4. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.
5. POLÁKOVÁ, O. – PRŮŠA, L. *Vybrané otázky z rodinné a bytové politiky*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1993. ISBN 80-7079-963-1.
6. RADIČOVÁ, I. – POTŮČEK, M. (ed.). *Sociální politika v Čechách a na Slovensku po roce 1989*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-622-8.

Datum zadání bakalářské práce: březen 2014

Termín odevzdání bakalářské práce: květen 2014

Kateřina Kosmatová
Řešitelka

ubs. v. I. Ondřej Prachař, MSc
Vedoucí práce

doc. Ing. Miroslav Ševčík, CSc.
Vedoucí ústavu

doc. Ing. Miroslav Ševčík, CSc.
Děkan NF VŠE

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu Ondřejovi Prachařovi, MSc za jeho odborné vedení mé bakalářské práce.

Abstrakt

Tato práce se zabývá nástroji rodinné politiky a jejich vlivem na demografický vývoj ve dvacetiletém období před a po roce 1989 na území České republiky. V teoretické části je zpracována propedeutika rodiny a rodinné politiky, která poskytuje základní východiska, jež jsou rozpracovány v praktické části. Ta se skládá z analýzy aplikovaných nástrojů v jednotlivých obdobích a jejich působení na vývoj populace. Práce obsahuje též empirická šetření, jejichž prostřednictvím jsou závěry z analýzy testovány v praxi. Výzkumu se účastní tři kategorie respondentů: rodiče, kteří zakládali rodiny před rokem 1989, jedinci, kteří se stali rodiči po roce 1989 a současní bezdětní jedinci. Práce tak reflektuje jak analytické závěry, tak názory několika generací obyvatel České republiky. Na základě výsledků praktické části jsou navržena opatření, která by mohla být transponována z minulých období do dnešní doby a jejich zavedení je žádoucí.

This essay is focused on the instruments of family policy and their impact on demographic development. I apply to twenty years before 1989 and twenty years after in the area of Czech republic. In the theoretical part, there is introduction to family, family policy and there is assembled source of knowledge. Practical part include the analysis of instrumenst of family policy in particular periods and their influence on development of population. In the study there are empirical researches which test the results of analysis in practice. The survey contains three categories of respondents: parents before year 1989, parents after this date and people without children in present, so future parents. On the base of results of this paper are suggested measures which can be transfer from the past to the present and this action would be reasonable.

Klíčová slova

Rodinná politika, populační politika, demografický vývoj, populační vývoj, nástroj, rodina, sociální zabezpečení, dávky, státní sociální podpora

JEL klasifikace

J11, J13, J16, J12

ÚVOD 1

1 TEORETICKÁ ČÁST 3

1.1 Rodina ... **3**
1.1.1 Typy a vývoj rodiny ... 4
1.1.2 Funkce rodiny ... 5

1.2 Rodinná politika ... **7**
1.2.1 Legislativa a institucionální ukotvení rodinné politiky ... 10
1.2.2 Modely rodinné politiky ... 11
1.2.3 Cíle rodinné politiky ... 12
1.2.4 Nástroje rodinné politiky ... 13

2 PRAKTICKÁ ČÁST 16

2.1 Analýza rodinné politiky a demografického vývoje ... **16**
2.1.1 Období 1969 – 1989 ... 16
2.1.1.1 Nástroje rodinné politiky 1969 – 1989 ... 16
2.1.1.2 Korelace mezi nástroji rodinné politiky a demografickým vývojem v období 1969 – 1989 ... 20
2.1.1.3 Stručné shrnutí ... 25
2.1.2 Období 1989 – 2009 ... 26
2.1.2.1 Nástroje rodinné politiky v období 1989 – 2009 ... 27
2.1.2.2 Vybrané dávky nemocničního pojištění ... 27
2.1.2.3 Dávky státní sociální podpory ... 28
2.1.2.4 Nepřímá pomoc a služby ... 31
2.1.2.5 Korelace mezi nástroji rodinné politiky a demografickým vývojem v období 1989 – 2009 ... 32
2.1.2.6 Stručné shrnutí ... 36

2.2 Dotazníkové šetření ... **37**
2.2.1 Stručné shrnutí ... 51

ZÁVĚR 54

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ 40

SEZNAM LITERATURY A DALŠÍCH PRAMENŮ 42

PŘÍLOHY 50

ÚVOD

Tato práce se zabývá problematikou rodinné politiky a jejího vlivu na demografický vývoj v průběhu dvacetiletí napříč dvěma odlišnými režimy. Vybrané téma je aktuálně v popředí veřejných diskuzí všech vyspělých států, vzhledem ke snižující se porodnosti a změnám věkových struktur. Česká republika v roce 1989 prošla významnou demografickou i politickou transformací. V období od roku 1969 -1989 se měnily hodnoty, chování obyvatel i socioekonomické faktory. Došlo k vytvoření několika silných generačních vln, na jejichž vzniku měla značný podíl i některá z aplikovaných prorodinných opatření.

Porodnost v České republice se nachází dlouhodobě pod mírou prosté reprodukce, která je kritická pro zachování populace. Hledání možných východisek a stimulů ke zvýšení plodnosti je velmi důležitým tématem nejen pro odborníky, nýbrž i politické představenstvo. Téma jsem zvolila nejen na základě jeho aktuálnosti, ale také vzhledem ke svému osobnímu zájmu. Problematika rodičovství se v poměrně blízké budoucnosti promítne i do mého života. Zpracováním této bakalářské práce se snažím nejen sobě poskytnout komplexní pohled na opatření rodinné politiky a jejich vývoj v průběhu uplynulého dvacetiletí. Díky výsledkům studie identifikuji, jaké nástroje se nejvíce promítly do změn demografického vývoje, jaké faktory stimulovaly přirozený přírůstek obyvatel a co naopak vedlo k defamilizaci společnosti.

Teoretická část je věnována popisu základních faktů důležitých k pochopení dané problematiky a definování klíčových pojmů. Na základě studií předních českých autorů věnujících se tématice rodiny jsou zpracována teoretická východiska jejího významu, vývoje a základních funkcí. V této části práce využívám především poznatky z knih Možného, Matouška, Rabušice a některých státních koncepcí. V druhé sekci se věnuji východiskům rodinné politiky, legislativnímu a institucionálnímu ukotvení, dále její charakteristikou v jednotlivých zkoumaných obdobích, přičemž při popisu let 1969 – 1989 je předmětem mého zájmu populační politika, jež byla ve zmiňované době aktivně uplatňována. Ve své práci popisuji základní modely, cíle a nástroje rodinné politiky, na jejichž vývoj se specializuji v praktické části. Oddíl věnovaný rodinné politice je zpracován na základě informací čerpaných především z dokumentů Ministerstva práce a sociálních věcí, studií Matějkové a Paloncyové, Mitchell a dalších.

Práci je strukturovaná do dvou hlavních oddílů, tedy teoretického a praktického. Dílčí podkapitoly teoretické části jsou přiblíženy výše v textu, praktická část je rozdělena na dvě hlavní sekce, komparativní analýzu nástrojů rodinné popřípadě populační politiky v jednotlivých zkoumaných obdobích, tedy 1969 – 1989 a 1989 – 2009, a empirická šetření. Do srovnávací analýzy, která vychází z dostupných dat, statistik a jiných materiálů, především od významných českých demografů, jmenovitě Kocourkové, Kučery, Rabušice a jiných, je zahrnuta i kapitola věnující se vlivu vysvětlovaných nástrojů rodinné politiky na demografický vývoj a to pro obě zkoumaná období zvlášť. Zaměřuji se pouze na některé z dávek nemocenského pojištění a vybrané dávky v rámci státní sociální podpory a to takové, které mají v rámci přímé podpory nejvyšší možný vliv na podněcování populačního klimatu, pozornost je věnována i nepřímé pomoci. Pro získání ucelenějšího poznání zvolené tématiky provádím empirický výzkum na základě dotazníků, určených pro tři odlišné generace. Několik kvalitativních rozhovorů je připojeno v příloze číslo 1 pro případné zájemce o rozšíření získaných závěrů z dotazníkového šetření, které je koncipováno pouze do formy zaškrtávacích otázek. Metodu komparativního srovnání jsem zvolila proto, že rozbor aplikovaných opatření v průběhu dvacetiletí je nutný k vyhodnocení možného vlivu těchto nástrojů na demografický vývoj, empirický výzkum slouží k rozšíření analytických dat a získání povědomí o měnících se preferencích a hodnotách obyvatel České republiky.

Cílem předkládané práce je na základě výsledků získaných v praktické části zhodnotit, zdali je možné a smysluplné zavedení některého či některých opatření z dřívějších období do současnosti. Pro toto zhodnocení je potřeba získat odpovědi na několik dílčích hypotéz a to, zda mohou být někdejší opatření aplikována i v kontextu dnešních preferencí obyvatel, jak moc se liší hodnoty starších generací a dnešní, jakými změnami prošlo populační klima a jestli je hodnota rodiny a role matky v současné době oceňována stejně jako dříve, do jaké míry stojí obyvatelé o participaci státu a jestli jsou nástroje rodinné politiky uplatňované v minulosti i dnes atraktivní a mohou mít opodstatnění. Nedílnou součástí úvahy nad transponováním dřívějších forem pomoci rodinám do dnešní doby je komparace a sledování jejich vývoje, která poskytuje dílčí výsledky toho, jaká opatření měla na demografický vývoj skutečně vliv, neboť názory respondentů mohou být zkreslené.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Rodina

Rodina je základní institucí lidské společnosti již od jejího samotného počátku. Stala se primární formou soužití člověka a nenahraditelným prostředím pro jeho socializaci. Je místem, kde dochází k interakci osobních zájmů se společenskými principy. Tyto vztahy pak přesahují do problematiky ekonomického a populačního vývoje, sociálního i vzdělávacího systému, ovlivňují životní úroveň a celkový stav, hodnoty a prosperitu společnosti (Poláková, 2007). Ačkoli se v mnohých obdobích vývoje lidstva projevovaly snahy o přenesení rodinných kompetencí na jiné instituce, popřípadě stát, nebyl tento proces nikdy zcela úspěšný a model rodiny jako základní stabilizační prvek společnosti zůstal nepřekonán. Fungující rodina je proto jedním z nejdůležitějších cílů státu a ve všech vyspělých zemích je různými způsoby podporována (Matoušek, 2003).

Najít definici pojmu rodina je velice obtížné. Nejde pouze o rozdílné názory autorů na její vymezení, ale také o odlišné nahlížení na ni v jednotlivých vědních oborech. Mezi laickou veřejností i odborníky stále převládá názor, že rodina vzniká heterogenním soužitím rodičů a jejich dětí. Jedním ze zastánců této teorie je sociolog Ivo Možný, který uvádí; *„Předpokládá se, že pro společnosti naší kultury je charakteristickou, přirozenou a převládající formou rodin párová monogamická rodina, tedy domácnost tvořená párem muže a ženy a jejich dětmi“* (Možný, 1990, str. 18). V důsledku procesu liberalizace a posouvání hranic tolerance jsou však vedeny debaty o tom, zda tato konzervativní vymezení rodiny nejsou již zastaralá a projevují se tendence definovat ji z širšího úhlu pohledu (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004). Například psycholog Martin Jára uvádí *„Rodina je forma spolupráce dospělých a dětí, která může mít biologický základ a musí mít sociální/socializační cíle* (Labusová, 2007).“

O jednoznačné definici rodiny se tedy stále vedou disputace, které se vzhledem k dynamickým proměnám doby, společnosti i rodiny, ve společný konsenzus zřejmě nikdy nepromění. Jako poslední tedy uvádím definici, která dle mého názoru vystihuje rodinu podle zažitých představ, ale zároveň poskytuje dostatečný prostor i pro netypické formy soužití. *„V moderní rodinné politice je za rodinu pokládán soubor společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo dětmi, příp. jednoho rodiče s dítětem nebo dětmi. Protože s manželskými nebo parterskými páry nebo*

jednotilvci a dětmi často žijí i jiné osoby, lze užívat v tomto smyslu přesnějšího pojmu rodinná domácnost, jejímž jádrem je úplná nebo neúplná rodina" (Poláková, 2007).

1.1.1 Typy a vývoj rodiny

Rodina v průběhu svého vývoje až do dnešní postmoderní podoby prošla mnohými a zásadními změnami. Charakter její podoby se měnil společně s celospolečenskými faktory. Ekonomická situace, náboženské a kulturní aspekty formovaly i základní rysy rodin, podle kterých jsou rozlišovány následující typy.

První metodologické studie rodiny provedl v roce 1855 Francouz Frédéric Le Play. Konstruoval koncept tradiční rodiny, která podle něj v důsledku industrializačních procesů zanikla (Možný, 2006). **Tradiční rodina** byla formována křesťanskou morálkou, která kladla důraz na neporušitelnost manželského svazku. Domácnost tvořilo soužití více generací a mělo především ekonomický význam. Rodina, obzvláště městská, byla soběstačnou, zvenku nepříliš ovlivnitelnou jednotkou. Mezi její hlavní funkce patřila reprodukce dětí. Porodnost byla vysoká, ovšem negativně na ni působila kojenecká úmrtnost. Muž byl všeobecně respektován a pokládán za autoritu, s čímž souvisely i nerovné role muže a ženy v manželství. Díky této skutečnosti je tradiční rodina také označována jako **patriarchální** (Matoušek, 2003).

Výrazný zlom nastal v období industrializace, kdy začínáme mluvit o **rodině moderní**. Na konci 19. století započala rozsáhlá urbanizace, prosazovala se též větší svoboda ve volbě partnerů. Muži odcházeli za prací, klesala tak významnost jejich role v rodinách a začala se projevovat feministická hnutí. Žena se stala součástí pracovního trhu, čímž započal proces emancipace. Postupně byl opuštěn model vícegeneračního soužití a rodiny se transformovaly do **nukleárního typu**. Koncept společně žijící široké rodiny byl nahrazen domácnostmi skládajícími se pouze z rodičů a jejich dětí (Možný, 2006).

Změny, které rodinu postihly ve dvacátém století, ovlivnily současný stav populace nejzásadněji. První příčinou změn bylo liberální rozvodové zákonodárství ve 20. letech, které narušilo dogma manželského svazku. Ten již nebyl vnímán jako nutná ekonomická jistota, ale za jeho podstatu byl obecně pokládán citový vztah, což vedlo ke značné destabilizaci párového soužití. Mantrou plnohodnotného života se stala individualita a celoživotní osobní rozvoj (Matoušek, 2003).

Následkem zmíněného životního stylu začala klesat porodnost. Počty narozených dětí se ještě více snížily v druhé polovině minulého století po uvedení antikoncepce na trh. Manželství definitivně ztratilo svůj monopol na sex a reprodukci a významně se rozšířil trend mimomanželského početí.[1] Zakládání rodin bylo posouváno do vyššího věku a úhrnná porodnost klesla pod úroveň prosté reprodukce. Hlavním tématem se stala možnost harmonizace rodinného a pracovního života a vyvážení genderových rolí. Můžeme již s jistotou mluvit o **postmoderním typu rodiny** (Možný, 2006).

Časté střídání partnerů a rozvodovost[2] podněcují vznik nových rodinných struktur. Jak uvádí Matoušek *„Naše společnost je sice monogamní, ale vzhledem k častosti rozvodů navrhují někteří autoři termín seriální monogamie“* (Matoušek, 1993, str. 31). Osud klasické nukleární rodiny je velmi nejasný. Tento model nahradí spíše alternativy rodinného života. Dle Rabušice jsou tyto trendy součástí pokroku a zařazení se mezi moderní evropské společnosti (Rabušic, 2001). Toffler hodnotí současnou situaci jako počátek tzv. třetí vlny – nové civilizace. K vymýcení nukleární rodiny podle něj nikdy nedojde. Velký potenciál k zachování rodinných pout podle něj skýtá práce z domova (Toffler, 1980).

1.1.2 Funkce rodiny

Podle obecně přijímaných tezí patří mezi funkce rodiny čtyři základní: **biologická, ekonomická, výchovná a sociální** respektive **emocionální**. Rodina je základním prvkem zajišťujícím stabilitu společnosti z několika důvodů. Reprodukční chování jedinců je nezbytné pro zachování populace, rodina vychovává a uvádí do společnosti nového člena, který si z ní přináší zažité vzorce chování a hodnoty. To ve společnosti udržuje morální a kulturní úroveň a utužuje společenské normy (Poláková, 2007).

Rodina splňující všechny z výše zmiňovaných funkcí je však v dnešní době téměř raritou. Odpovědnost rodiny za jednotlivé aspekty prošly významnou redukcí v souvislosti s jejím vývojem a velkou většinu z nich přebraly jiné instituce. Došlo k tomu především s rozvojem asistenčního státu, vzdělávacího systému a médií (Matoušek, 2003).

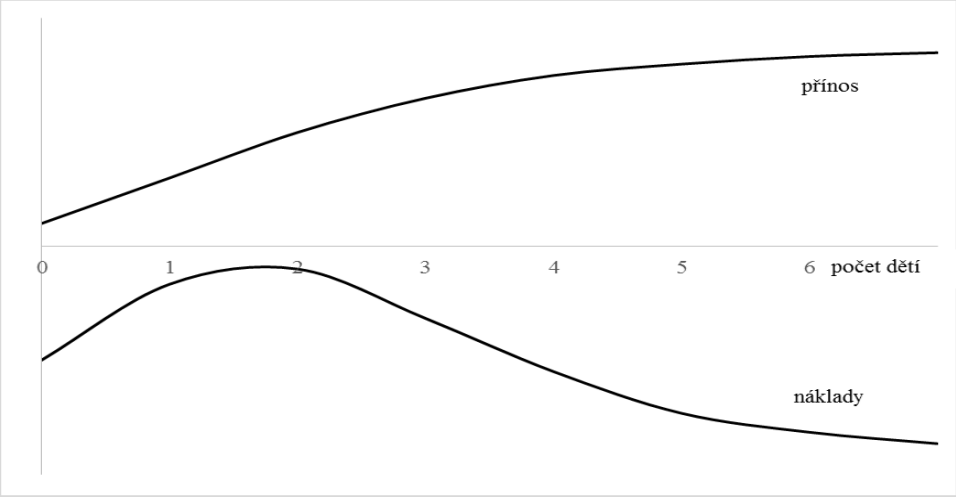
Biologicko – reprodukční funkce je považována za nejdůležitější. Primárním cílem je početí, které je výhradní záležitostí rodiny (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004).

[1] K roku 2011 spadalo do kategorie mimomanželské 41,8% narozených dětí (Jaké je složení domácností v ČR?, 2013).
[2] V roce 2012 bylo rozvedeno 26 402 manželství, tedy úhrnná rozvodovost činila 44,5% (Rozvodovost, 2013).

Aktuálním problémem souvisejícím s touto funkcí je tzv. sociobiologický paradox. Jedná se o získání společenského statusu. Každý jedinec si přeje dosáhnout uznání a sebeprosazení ve společnosti. V předindustriální společnosti platil vztah čím více dětí, tím vyšší společenské postavení. V industriální a postindustriální společnosti však již není společenský status otázkou plodnosti, ale úspěchu a moci, což vede ke snižování reprodukce. Méně dětí znamená vyšší šance pro dosažení sociálního úspěchu (Rabušic, 2001).

Ekonomicky zabezpečovací funkcí rozumíme zajištění vhodného prostředí pro výchovu dítěte a zabezpečení jeho základních potřeb. V postmoderní době se jedná o ekonomicky zcela neracionální chování, tok bohatství jde totiž jednoznačně od rodičů směrem k dětem. Pokud rodiče považují dítě za kapitálový statek, tedy budoucí investici, náklady na dítě po značnou část života převyšují výnosy. Úkolem státu je tedy snižovat náklady na dítě tak, aby po jejich porovnávání s výnosy bylo výhodné rozhodnout se ve prospěch založení rodiny (Becker, 1991 in Loužek, 2002).

GRAF 1: **Modelová křivka nákladů a přínosů v závislosti na počtu děti v rodině**

Zdroj: Rabušic, 2001, str. 156

Emocionální funkce je nejdůležitější a nenahraditelnou funkcí rodiny. Rodina se stává bariérou před okolním světem, místem kde se tvoří trvalé a nezrušitelné vazby a hodnoty. Členové v ní odkládají veřejné role (Matoušek, 2003). Zelizerová uvádí, že děti „*jsou v industriální společnosti ekonomicky bezcenné, avšak emocionálně je jejich hodnota nevyčíslitelná"* (Zelizerová in Rabušic, 2001, str. 154). Podle mého názoru lze emocionální funkci nejlépe vystihnout slovem „domov".

Smyslem **socializačně výchovné funkce** je připravit jedince na život. V rodině se formují primární hodnoty a modely chování. Otázka toho, nakolik mají do socializace nejmenších dětí zasahovat jiné instituce, především pak stát, je stále otevřeným problémem, ke kterému se každý z evropských států staví odlišně. Za obecné dogma je však považován přístup, kdy stát plní pouze podpůrčí formu výchovy a její převážná část je ponechána v kompetenci rodiny (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004). S vyšším věkem vliv rodiny ztrácí na významu a jedincovi hodnoty jsou utvářeny i jinými institucemi, například školou a médii.

1.2 Rodinná politika

Fakta předchozí kapitoly nastínila, proč je koncipování rodinné politiky nutně nedílnou součástí sociálního státu, který je přítomný alespoň v minimální míře ve všech vyspělých zemích. Prosperita přímo úměrně odpovídá kvalitě lidského kapitálu, který se musí rozvíjet od počátku a místem, kde se tak děje, je rodina (Vančurová & kol., 2005).

Termín rodinná politika byl poprvé použit ve scénáři sociální reformy. V rámci České republiky se tak jedná o poměrně mladý pojem. **Před rokem 1989 byla uplatňována politika populační**, což jak říká Rabušic, je *„systém opatření legislativní, administrativní, ekonomické nebo sociální povahy, která mají ovlivnit růst, strukturu nebo rozložení populace“* (Rabušic, 2002, str. 173).

Mnohojazyčný slovník podává následující vysvětlení: *„Za populační politiku lze považovat řadu opatření přijatých veřejnou správou s cílem působit na populační vývoj. Rozlišuje se populacionistická politika, která si klade za cíl zvětšit početnost populace nebo zvýšit její míru přírůstku event. omezit počínající populační pokles n. depopulaci, a politika omezování početí za účelem snížení populačního růstu“* (Pavlík & Kalibová, 2005, str. 115).

V ČSSR byla tato politika prosazována především jako protipól k západoevropským zemím, ve kterých porodnost a další demografické ukazatele klesaly. Vyšší motivaci obyvatelstva pro zakládání rodin se snažil stát ovlivňovat především prostřednictvím přímých finančních nástrojů. Zároveň byl tímto způsobem naplněn ideál extenzivního rozvoje všech zdrojů včetně lidského kapitálu, nutného podle socialistického režimu k prosperitě společnosti. Ten vyústil ve snahu zaměstnat veškeré obyvatelstvo

v produktivním věku včetně žen s dětmi. Bylo tedy nutné vytvářet vhodné podmínky pro spojení role ženy jako pracovnice a matky (Kučera, 1994). Socialistický stát se snažil především o záštitu sociálních jistot a byl hlavním a v podstatě jediným tvůrcem prorodinné politiky (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004). Populační politika však postupem času ztratila své opodstatnění, neboť její účinky vzhledem k proměnám atmosféry doby byly slabé[3] (Krebs & kol., 1991).

Po roce 1989 byl přijat nový koncept politiky vztahující se k problematice rodin, označován jako rodinná politika. Politické představenstvo se odklonilo od nástrojů působících bezprostředně na porodnost a pojalo rodinnou politiku jako komplexní systém opatření, který je výsledkem dialogů a názorových konfrontací mnoha odlišných skupin, zahrnující politické představitele, odborníky napříč vědeckými sektory i samotné rodiny (Misterstvo práce a sociálních věcí, 2005).

Rodinná politika je vymezována dvěma způsoby. V užším pojetí je pokládána za soustavu hmotné a finanční pomoci pro rodiny. Jedná se o transfery, slevy na daních, mateřskou, rodičovskou dovolenou a další. Do širší koncepce jsou zařazovány veškeré politiky veřejného sektoru, které mohou rodiny ovlivnit (Bagavos, 2001 in Matějková a Poloncyová, 2005).

Rodinná politika v České republice není explicitně definována, což vychází ze samotné podstaty rodiny, která je natolik různorodá a proměnlivá, že ji nelze specifikovat obecně platným pojmem (Vančurová & kol., 2005).

Podle Ministerstva práce a sociálních věcí *„Rodinná politika ve své podstatě představuje souhrn aktivit a opatření za účelem podpory rodiny. Jelikož se jedná o politiku průřezovou, zasahuje do nejrůznějších veřejných oblastí života společnosti, jako je například bydlení, školství, zdravotnictví, trh práce, infrastruktura. Na druhou stranu se však týká oblasti vysoce soukromé, a musí tedy respektovat autonomii a schopnost rodin samostatně se rozhodovat. Rodinná politika je proto soustředěna na podporu rodin ve výkonu jejich přirozených funkcí, nikoli na přebírání těchto rolí a zasahování do vnitřního života rodin, rozdělení sociálních rolí v rodině atd. Měla by pamatovat na všechny vývojové fáze rodin, stejně jako na jejich potřeby v konkrétních situacích“* (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, str. 12).

[3] V. Krebs uvádí odhady odborníků v roce 1991, dle kterých pronatalitiní opatření mohly zvýšit prokreaci o pouhé dvě desetiny. (Sociální politika, 1991)

O. Poláková považuje rodinnou politiku za *„vědomé a cílevědomé působení veřejných institucí na právní, ekonomický a sociální stav rodiny, na její členy a prostředí. Rodinná politika by měla vycházet ze základních právních norem, ve kterých je rodina předmětem zvláštní ochrany státu, rodině a jejím členům jsou zaručována práva na svobodu a sebeurčení. Zvolené uspořádání tedy vylučuje přímé zásahy státu do rodin“* (Krebs & kol, 1997, str. 24).

Podle S. Prestona by *„rodinná nebo populační politika měla manželským dvojicím poskytovat prostředky k vytvoření rodiny s takovým počtem dětí, jaký si dvojice přeje na základě svobodného rozhodnutí. Státní rodinná politika by měla být založena na předpokladu, že rodiče sami jednají zpravidla v nejlepším zájmu svých dětí“* (Preston, 1987 in Krebs Sociální politika, 1991, str. 115).

I přes prvotní snahy o koncipování rodinné politiky po roce 1989 bylo toto téma odsunuto do pozadí[4]. Politická veřejnost ji pojala jako součást sociální politiky, která byla založena výhradně na finančních transferech (Kocourková, 2007a). Pro usnadnění adaptace obyvatelstva na transformační kroky vznikl systém tzv. sociální sítě. Ta měla během krize podporovat rodiny a jedince v nouzi, do které se dostaly vlivem růstu životních nákladů. Státní sociální zabezpečení bylo koncipováno v rámci třech vzniklých pilířů: **sociální pojištění**, **sociální pomoci** a zákonem č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů byl vytvořen pilíř **státní sociální podpory**, v němž je koncentrována většina dávek pro rodiny s nezaopatřenými dětmi (Poláková, 2007), (Paloncyová & kol., 2013). Pomoc rodinám je tedy zajišťována všemi výše uvedenými.

Jako protipól dříve uplatňovanému státnímu paternalismu byl kladen důraz na vlastní odpovědnost rodin, což se projevovalo ve zrušení univerzálních nástrojů rodinné politiky. Bylo třeba vytvořit prostředek k testování příjmů rodin, který by adresně podmiňoval nárok na jednotlivé dávky. Vzniklo tak životní minimum, které je jednou ročně pravidelně valorizováno, což zajišťuje též valorizaci dávek na něm závislých[5] (Potůček & Radičová, 1998).

[4] Minimální pozornost byla rodinné politice věnována především jako reakce na staré pořádky a populační socialistickou politiku.
[5] Životní minimum se od svého vzniku v roce 1991 do roku 2006 skládalo ze dvou částí: 1. částka k zajištění výživy a ostatních nezbytných potřeb podle věku jednotlivých osob, 2. částka k zajištění nezbytných nákladů na domácnost podle velikosti domácnosti. Od roku 2007 je životní minimum pro domácnost rovno součtu společně posuzovaných osob a podpora bydlení byla přesunuta do sféry státní sociální podpory a sociální péče.

1.2.1 Legislativa a institucionální ukotvení rodinné politiky

Legislativa rodinné politiky je plně v kompetencích jednotlivých států, a to i v rámci Evropské unie. První doporučující směrnice související s rodinou byla přijata v roce 1989 v rámci Sdělení o rodinných politikách. V témž roce také vznikla výzkumná organizace Evropská observatoř národních rodinných politik[6] (Matějková & Paloncyová, 2005). Mezi nadnárodní ratifikované dokumenty, které jsou závazné, patří Úmluva o právech dítěte, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a jiné.

V České republice je právo na rodinu a její ochranu součástí ústavního pořádku a je garantováno článkem 32 Listiny základních práv a svobod: *„Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena“*. Rodinné právo je dále specifikováno v Zákoně o rodině č. 89/2012 Nového občanského zákoníku, který vstoupil v platnost 1. 1. 2014[7]. Předmětem tohoto zákona jsou instituce manželství, vztahy mezi rodiči a dětmi a výživné. Konkrétní formy pomoci rodinám v rámci sociálního systému jsou upraveny jednotlivými předpisy vázanými se k dané problematice. Od roku 1993 je Česká republika povinna dodržovat Evropskou sociální chartu Rady Evropy, která byla revidována v roce 1996. Je závazná pro všech 47 států, které musejí pravidelně podávat reference o jejím plnění[8] (Matějková & Paloncyová, 2005).

Institucionálně je rodinná politika ukotvena pouze na vládní úrovni. Od roku 2004 je zahrnuta do pravomocí Odboru rodiny a sociální práce, který funguje v rámci Ministerstva práce a sociálních věcí[9]. Jeho úkolem je příprava koncepce rodinné politiky. Problematika rodin se týká i jiných resortů, například zdravotnictví, školství, vnitra a spravedlnosti (Národní zpráva o rodině, 2004). Ačkoli je legislativně možné vytvořit oddělení rodinné politiky i v rámci krajských a obecních oblastí, žádný takový odbor ještě nevznikl. Tím je systém rodinné politiky v České republice značně indisponován. Absence samosprávního zajištění znemožňuje adekvátní a rychlé reakce na lokální podmínky v bytové otázce, zajišťování předškolních zařízení či šíření propagace rodin formou volnočasových programů apod. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008).

[6] V roce 2003 se změnila na Evropskou observatoř pro sociální situaci, demografii a rodinu. Tato instituce provádí analýzy a připravuje podklady o trendech rodinných politik.
[7] Nahradil Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.
[8] Česká republika podala poslední zprávu v roce 2012.
[9] V roce 1999 vznikl Republikový výbor pro děti, mládež a rodinu, který byl poradním orgánem vlády. Zanikl v roce 2001.

1.2.2 Modely rodinné politiky

Způsobů jak dělit rodinnou politiku je mnoho a velice úzce souvisí s politikou sociální. Typologie rodinné politiky může být založena na tom, nakolik stát intervenuje a jaké rodiny jsou předmětem podpory. V **tržně orientované strategii** je kladen důraz především na princip subsidiarity. V **modelu obecné podpory** rodiny jsou naopak poskytovány značné transfery a daňové úlevy pro posílení institutu manželství a nukleární rodiny. Částečně jsou však zachovávány nerovnosti v postavení mužů a žen v oblasti práce. Těžiště **modelu podpory dvojího příjmu,** uplatňovaného ve skandinávských zemích, spočívá ve snaze o zrovnoprávnění mužské a ženské role při výchově dětí, je podporováno střídání na mateřské dovolené a stát významně subvencuje zařízení pro nejmenší děti (Mitchell, 2010).

Nejcitovanějším tříděním sociálních států, které významně souvisí s rodinnou politikou, je G. Esping – Andersenova teorie založená na míře garance státu občanovi nezúčastnit se trhu práce, aniž by to ve velké míře narušilo jeho živobytí. Jsou rozlišovány tyto systémy (Matějková & Paloncyová, 2005), (Mitchell, 2010) (Poláková, 2007):

1. **liberální** systém je založen na principu subsidiarity, stát zasahuje pouze v krajních situacích a podporuje pouze rodiny na hranici chudoby. Pracovní trh je velmi flexibilní a zásahy do něj omezené, sociální dávky jsou na velmi nízké úrovni a značná část podpory je zajišťována nestátními institucemi. Tyto charakteristiky vykazují rodinné politiky v USA či Švýcarsku.
2. **Sociálně demokratický** režim, typický především pro Skandinávii, je založen na značných intervencích státu a aktivní politice rodiny i zaměstnanosti. Vysoké zdanění občanů umožňuje financovat hojné dávky sociální podpory. Je kladen velký důraz na skloubení rodinných a pracovních povinností a rovnost pohlaví.
3. **Konzervativní** model je uplatňován především v západní Evropě. Výše sociálních dávek se odvíjí podle pracovních výkonů a odvodů. V tomto systému převládají testované dávky a forma pomoci je obvykle adresná. Mužské a ženské role jsou tradičně odděleny. Ženy obvykle nemají vyhovující podmínky pro návrat na pracovní trh a jsou ekonomicky závislé. Výjimkou je Francie, která pomocí některých opatření dokázala tuto situaci změnit.

Někdy jsou mezi typy sociálních států také zařazovány latinský a postsocialistický režim. **Latinský** model je vcelku liberální a jeho podstatou je vysoká soudržnost rodiny

při ekonomických a sociálních problémech. Ženy nejsou příliš ekonomicky aktivní a naplnit zároveň pracovní i rodinné povinnosti je velmi obtížné.

Režim v bývalých komunistických zemích musí reagovat na transformaci a vytvářet příznivé prostředí pro odpovědné chování a soukromý sektor. Přechod od státního intervencionalismu přináší problémy jako je chudoba a nezaměstnanost. Ekonomické zapojení žen je na vysoké úrovni, avšak stále zůstává nevyřešen problém synchronizace rodiny a zaměstnání.

Ačkoli rozdíly mezi jednotlivými státy jsou značné, je nutno podotknout, že výše zmiňovaná dělení jsou pouze teoretickými modely a ve skutečnosti je obvykle rodinná politika kombinací více prvků. Zároveň je velká pozornost věnována tématu slaďování rodiny a práce, které je významné napříč všemi zeměmi. Ty upouští od některých tradičních prvků ve snaze reagovat na hodnotovou změnu rodin. Dochází tak k jakési konvergenci na mezinárodním poli, které bylo dosaženo naposledy po 2. světové válce (Matějková & Paloncyová, 2005).

1.2.3 Cíle rodinné politiky

Mezi **nejdůležitější cíle rodinné politiky** patří redukce zvyšujících se ekonomických nákladů, vznikajících při výchově dětí, vytvoření celospolečensky vhodné prorodinné atmosféry a umožnění naplnění rodičovských plánů v takové míře, kterou si jedinec na základě vlastního rozhodnutí stanoví (Misterstvo práce a sociálních věcí, 2005).

Dílčími záměry rodinné politiky jsou (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008):

1. Udržovat téma rodiny a koncepce rodinné politiky v zájmu laické i odborné a politické veřejnosti.
2. Provádět výzkumy o situaci a potřebách rodin a adekvátně k výsledkům na ně reagovat.
3. Zajištění takového prostředí a legislativního rámce, které budou podporovat a napomáhat fungování rodiny.
4. Zvýšit obecně uznávaný status rodičů a hodnotu rodiny ve společnosti.
5. Podněcovat rodiny k odpovědnosti a větší nezávislosti na státním aparátu.
6. Poskytovat rovné příležitosti i jedincům z nefungujících či specifických rodin, kteří mají ztížené podmínky pro své uplatnění a zařazení se do života. Cílem

rodinné politiky je snížit rozdíly mezi nimi a jedinci z ekonomicky i sociálně silnějších rodin na minimum.

7. Napomáhat vhodnými prostředky k harmonizaci mezi pracovním a rodinným životem a podněcovat zrovnoprávnění rodičovských rolí.

Snaha prosadit výše uvedené cíle musí být v souladu s právem na svobodu a autonomii rodiny. Důležitou součástí aplikace rodinné politiky je důraz na etické normy a kulturně historické hodnoty. Veškeré zásahy do fungování rodinného systému musí též odpovídat principům sociální solidarity, spravedlnosti a garance, přičemž je třeba posílit i princip subsidiarity (Vančurová & kol., 2005).

1.2.4 Nástroje rodinné politiky

Ve všech vyspělých zemích jsou uplatňována podpůrná opatření rodinné politiky, která by měla ohodnocovat v rámci sociální spravedlnosti rodiny, které mají děti. Podle M. Potůčka je jejich výchova smíšeným statkem a profituje na ni celá společnost (Mitchell, 2010). Náklady na děti jsou tedy ve společnosti rozloženy a příjmy jsou přerozděleny směrem k rodinám. Subvence mohou mít přímo finanční charakter nebo formu služeb a plynou ze systému sociálního zabezpečení. Další kategorií používaných nástrojů je nepřímá pomoc spočívající především v úpravě legislativně právních podmínek a kultivování prostředí pro rodiny s dětmi.

Dle příslušných právních předpisů, kterým je Česká republika zavázána, je stát povinen poskytovat rodinám patřičnou pomoc. Všeobecná deklarace lidských práv v 16. článku stanovuje: *„Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu.“* (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, str. 112).

Nástroje rodinné politiky neplní pouze podpůrnou funkci, nýbrž jsou také jistým vyjádřením participace společnosti k rodině. Finanční podpora je velmi často přidělována na základě testování výše příjmu, která nesmí dosáhnout stanoveného maxima a dochází tak k efektivnějšímu zacílení na potřebné domácnosti (Poláková, 2007).

Jedním z nejdůležitějších nástrojů současné rodinné politiky je pracovně právní legislativa. Jejím prostřednictvím je rodinám usnadněn soulad rodinného života a zaměstnání. V případě, že není možné, aby v důsledku výchovy dítěte mohl jedinec aktivně pracovat, musí být tato péče adekvátně finančně oceněna. V Národní koncepci (2005, str. 12) se píše: *„Péče o dítě a domácnost musí být postavena na úroveň zaměstnání“*.

Mezi přímou finanční pomoc řadíme sociální dávky, které jsou poskytovány především ze systému státní sociální podpory[10]. Kompenzují pokles příjmů rodin a poskytují pomoc v nouzi. Jejich vedlejším cílem by měla být stimulace k zakládání rodin. Příliš štědré poskytování prostředků však může vést k demotivaci občanů umístit se na pracovní trh a apatii (Poláková, 2007).

Charakter dávek státní sociální podpory se v průběhu zkoumaných let velmi měnil, stejně tak i podmínky jejich pobírání. V současné době se mezi ně řadí pět dávek. Přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a porodné jsou poskytovány adresně. Plošný nárok se vztahuje pouze na pohřebné a rodičovský příspěvek. Dávky pěstounské péče již nejsou součástí státní sociální podpory (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013).

Opatření podporující rodinu jsou obsažena i v rámci sociálního pojištění a systému sociální pomoci. Sociální pojištění poskytuje ochranu v případě těhotenství a nemoci a je založeno na pojišťovacím principu. Do této kategorie spadá v souvislosti s rodinným zajištěním peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, podpora při ošetřování člena rodiny. V rámci sociální pomoci jsou poskytovány dávky hmotné nouze osobám, které díky svým indispozicím nemohou zvýšit svůj příjem nad hranici životního minima. Lze tak získat prostředky, které i přes nízký příjem umožní například vybavení dítěte.

[10] Upraveno zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

Nepřímými finančními pobídkami jsou **daňové odpočty** a úlevy, které nejsou natolik účinné, ale mohou motivovat ke zvýšení pracovních příjmů. Rodina je díky nim soběstačnější a nepotřebuje asistenci státu. Jsou také politicky udržitelnější, vzhledem k tomu, že nižší daňové výnosy nejsou v očích veřejnosti natolik závažné jako hotovostní výdaje. Slevy na dani lze uplatnit pouze v rámci daně z příjmů fyzických osob. Podpora rodin s dětmi spočívá v odpočtech za nezaopatřené dítě či manžela/manželku (Mitchell, 2010) (Ettlerová S. , 2008).

Třetí skupinou nástrojů rodinné politiky je podpora formou zvýhodňování v oblasti kultury, volnočasových aktivit a dopravy. Úlevy tohoto typu nejsou legislativně zaručeny a jsou plně v kompetenci jejich poskytovatelů (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004).

Podrobná analýza dávek zaměřených na rodinu v jednotlivých srovnávaných obdobích je rozpracována v praktické části.

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Analýza rodinné politiky a demografického vývoje

2.1.1 Období 1969 – 1989

Období 70. a 80. let 20. století jsou charakteristická především pro velké množství provedených opatření v oblasti populační politiky a neopakovatelnou atmosféru tehdejší doby. Po okupaci Československa v roce 1968 a nastolení dlouhého normalizačního procesu se změnilo celospolečenské klima v mnoha aspektech. Došlo k deprivaci mladé generace, která se musela vzdát naděje na lepší životní podmínky a vzhledem k omezeným možnostem seberealizace, se upnula k rodinným hodnotám. Politické představenstvo bylo zároveň nuceno odsunout nedůvěru obyvatel ve stát mimo střed veřejného zájmu a nabídnout jim jiná témata. Proto je právě období 70. let typické zvýšeným reprodukčním chováním, které bylo podporováno i pronatalitními kroky vlády zařazenými do tzv. **sociálního programu**. Ačkoli většina z přijatých opatření byla navržena již v 60. letech, do praxe byla uváděna až v průběhu let 70. (Kučera, 2010).

Státní paternalismus se projevoval téměř ve všech sférách života, od vzdělání, pracovního uplatnění až po snahu o vměšování se do výchovné a ekonomické funkce rodin. Režim se skrze systematické zásahy do autonomie rodin snažil obyvatelstvo formovat dle socialistických představ a zvýšená pozornost byla věnována typu dvoupříjmové rodiny se dvěma, ideálně třemi, dětmi, která byla prostřednictvím dávek také nejvíce podporována (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004).

2.1.1.1 Nástroje rodinné politiky 1969 – 1989

I přes fakt, že sedmdesátá léta skýtala díky klimatu společnosti značný potenciál pro růst populace, bylo plnění tohoto cíle ohroženo nepříznivou situací především mladých rodin. V roce 1968 – 1969 skončila vleklá krize, normalizace pak přinesla ztrátu míst pro několik tisíc občanů. V ČSSR také nebyl dostačující bytový fond. Politická garnitura v čele s poradním orgánem Vládní populační komise byla nucena přijmout opatření, která měla rodinnou situaci zlepšit. Zlomovým okamžikem pro rodinnou politiku znamenal XIV. Sjezd KSČ, který přinesl obzvláště progresivní změny (Bartošová, 1979).

Hodnocení těchto změn společností proběhlo například v roce 1974 v průzkumu V. Wynnyczuka. (1975) Při následující analýze nástrojů rodinné politiky ČSSR jsem brala výsledky v potaz a jednotlivá opatření seřadila dle důležitosti.

TABULKA 1: **Nejefektivnější populační opatření podle mínění žen**

opatření	% ze všech odpovědí
1. mateřský příspěvek do 2 let dítěte	36,7
2. zvýšení přídavků na děti	21,8
3. zvýšení porodného	16,9
4. prodloužení neplacené dovolené do 2 let dítěte	14,1
5. novomanželské půjčky	10,5

Zdroj: Wynnyczuk, 1975, str. 133

V roce 1970 byla vytvořena nová dávka, která měla pomoci matkám v prvních obdobích péče o dítě. **Mateřský příspěvek** byl nejprve vázán na dobu pojištění, od roku 1971[11] se stal plošným příspěvkem. Částku 500 Kč čerpaly ženy s alespoň dvěma dětmi, do jednoho roku mladšího dítěte[12], od roku 1971 do dvou let. Osamělé matky a pečující o invalidního či osvojeného jedince měly specifické podmínky a dávku mohly pobírat i při péči o jedno dítě. Předmětem kritiky byla skutečnost, že při pobírání příspěvku nemohla být matka zaměstnaná a význam dávky vlivem stoupajících cen postupně klesal[13]. V roce 1982 byl proto navýšen o 100 Kč a v následujících letech byl rozšířen i na péči o první dítě od jednoho roku jeho věku. V roce 1987 se prodloužila doba účinnosti tohoto příspěvku až na tři roky při výchově druhého a dalšího dítěte (Poláková & Průša, 1993). Zavedení mateřského příspěvku mělo značný ohlas a tento druh dávky je hodnocen jako nejvýznamnější (Wynnyczuk, 1975).

Jako druhé nejkladněji hodnocené opatření bylo zvoleno **zvýšení přídavků** (Wynnyczuk, 1975). Ty již nebyly testovány na základě příjmů, ale podle počtu dětí v rodině. Přídavky byly poskytovány od narození do konce povinné školní docházky, popřípadě do konce přípravy na zaměstnání – max. 26 let. Stejně jako mateřský příspěvek zvýhodňovaly tří a více početné rodiny, což korespondovalo s pronatalitními cíli. V roce 1979 bylo zrušeno dotování dětského oblečení a obuvi, což mělo kompenzovat následné zvýšení přídavků o 50 Kčs (Kučera, 1994).

[11] Zákon č. 107/1971Sb.
[12] V případě výchovy dvojčat byla výše dávky 800 Kč a trojčat 1200 Kč.
[13] V roce 1970 činil mateřský příspěvek 1/3 průměrné mzdy žen (Bartošová, 1979).

TABULKA 2: **Přehled úprav výše přídavků na děti (měsíční přídavek dle počtu dětí, Kčs)**

přídavky na (Kčs)	1968	1973	1979	1982	1985
jedno dítě	90	90	140	180	200
dvě děti	330	430	530	610	650
tři děti	680	880	1 030	1 150	1 210
čtyři děti	1 030	1 280	1 480	1 640	1 720
každé další dítě	+ 240	+ 240	+ 350	+ 330	+ 350

Zdroj: Poláková & Průša, 1993, str. 67

Rok 1971 přinesl změnu i v univerzálně přidělované **podpoře při narození dítěte**, ta vzrostla z 1000 Kčs na 2000 Kčs (Bartošová, 1979).

Další změnou, která měla pomoci matkám, bylo **prodloužení placené i neplacené mateřské dovolené**. V roce 1968 mohla žena využívat 26 týdnů dovolené, což znamenalo navýšení o 4 týdny.[14] Po jejím uplynutí mohla žena požádat zaměstnavatele o neplacenou mateřskou dovolenou do jednoho roku věku dítěte. V roce 1969 mohla žena pečovat o dítě v rámci neplacené dovolené až do jeho dvou roků. V roce 1987 byla peněžitá pomoc v mateřství poskytována dříve ekonomicky aktivním ženám ve výši 69 % čisté mzdy po dobu 28 týdnů, z toho 6 týdnů před termínem porodu (Poláková & Průša, 1993). Tyto kroky byly hodnoceny velmi kladně, dle výzkumu Rodina a děti celých 67 % žen chtělo maximálně využít neplacenou dovolenou a strávit čas s dítětem. Ve velké většině případů však toto nebylo možné z finančních důvodů (Kabinet pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, 1977).

Socialistický režim neumožňoval participaci otců při péči o děti. Teprve v roce 1985 byl osamělému, rozvedenému či ovdovělému muži přiznán mateřský příspěvek. Nárok se však vztahoval pouze na vyjmenované situace či případy, kdy žena nemohla o dítě ze zdravotních důvodů pečovat (Maříková & Radimská, 2003).

Zaměstnavatelé měli povinnost ženě garantovat původní pracovní místo a z důvodu těhotenství nebo mateřství měla také nárok na dočasné přeložení k lehčí práci. Po celou dobu této změny pracovní náplně byl ženě vyplácen **vyrovnávací příspěvek**, který nahrazoval schodek příjmu. Ve prospěch žen byly upraveny i některé pracovní podmínky jako například zákaz nežádoucích prací, včetně nočních směn či povolená

[14] Ženy, které pečovali o více dětí či samoživitelky mohly využívat mateřskou dovolenou po dobu 35 týdnů, od roku 1987 až 37 týdnů.

úprava pracovní doby kvůli otevírací době dětských zařízení[15]. Při péči o nemocné dítě do 10 let byly po dobu 3 dnů, výjimečně až do šestého dne, vypláceny dávky nemocničního pojištění. Placená péče v nemoci o dítě starší 10 let byla povolena na uvážení lékaře (Koubek, 1981), (Poláková & Průša, 1993).

Výrazným prostředkem pomoci mladým párům byly **zvýhodněné a přednostní půjčky**. Ty měly vytvořit lepší odrazový můstek pro manželství a připravit vhodné prostředí pro výchovu dětí. Byly od roku 1973 účelově přidělovány na pořízení či zařízení bydlení. Hrubý příjem rodiny nesměl přesáhnout 5000 Kčs měsíčně a maximální částkou k půjčení bylo 30 000 Kčs. V roce 1987 mohla být půjčka čerpána do výše 50 000 Kčs se splatností na 10 let. V případě narození dítěte byl čerpán odpis 2000 Kčs z půjčené částky, s každým dalším dítětem v rodině pak 4000 Kčs. Zároveň se prodlužovala splatnost s každým novým členem rodiny o jeden rok (Poláková & Průša, 1993) (Koubek, 1981).

Sociální systém nabízel podporu rodinám i v podobě jiných dávek a příspěvků. Rodinám mužů vykonávajících povinnou vojenskou službu byl vyplácen **zaopatřovací příspěvek** k narovnání ušlých příjmů[16], kompetencí národních výborů bylo rodinám v obzvláště tíživé situaci poskytnout **příspěvek na výživu dítěte** až do výše 500 Kčs měsíčně. Dále mohu jmenovat **sirotčí důchody, slevy na dopravu, stipendia, garance učebnic a vzdělání zdarma, subvencování provozu dětských zařízení jako jsou jesle, mateřské školy či dotace vysokoškolského ubytování aj**. (Koubek, 1981) (Kučera, 1994). Osobně jsem toho mínění, že právě provoz dětských zařízení je jednou z podmínek rostoucí porodnosti. Jsou totiž nezbytné pro ekonomicky aktivní matky. V sedmdesátých letech byly tyto služby hojně využívány. **Jesle** navštěvovalo zhruba 20 % dětí od půl roku do tří let, které pak plynule přešly do zařízení mateřských škol. **Mateřské školy** měly v péči 96 % všech dětí do věku šesti let (MŠMT, 2002). S klesající porodností osmdesátých let docházelo i k úbytku dětí v jeslích. Jejich počet klesl z 52 314 v roce 1980 na 36 172 v roce 1989 (Statistická ročenka, 1990 in SVOBODOVÁ, Kamila; KUCHAŘOVÁ, Věra, 2006). Přes to z výzkumu Kabinetu pro výzkum veřejného mínění vyplynulo, že až jedna třetina rodičů nemohla umístit své dítě pro nedostatek volných míst (Kabinet pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, 1977).

[15] Od roku 1979 mohla například žena pracující od 8:00 ráno opustit zaměstnání o 30 minut dříve, pokud vychovávala dítě do 15 let.
[16] Manželka vykonávajícího vojenskou službu měla nárok na 550 Kčs, dítě pak na 200 Kčs.

Posledním nástrojem socialistické rodinné politiky, který v této kapitole uvedu, je **daňové zvýhodnění rodičů**. Jeden z ekonomicky aktivních rodičů mohl uplatnit slevu na dani pouze na jedno dítě za všechny děti v rodině, které splňovaly podmínky pro výplatu přídavků. To znamená, že sleva se neposkytovala na druhé a další dítě. Systém tedy překvapivě nebyl orientován na zvýšení porodnosti, ale byl nastaven spíše proti bezdětným a svobodným, kterým se sazba daně navyšovala dle věku až o 60 %. Rodiny s dětmi, které obývaly státní byty, mohly také čerpat slevu na nájemném (Koubek, 1981).

TABULKA 3: **Vývoj nákladů na některé jednotlivé dávky přímé peněžité podpory rodinám s dětmi před rokem 1990 (v mld. Kč)**

druh dávky	1970	1975	1980	1985	1990
celková výše HDP	**292,954**	**384,059**	**459,247**	**520,628**	**632,691**
přídavky na dítě	4,6	6,1	8,5	10,4	10,2
podpora při ošetřování člena rodiny	0,1	0,2	0,4	0,5	0,7
peněžitá pomoc v mateřství	0,8	1,3	1,2	1,2	1,3
podpora při narození dítěte	0,1	0,4	0,3	0,3	0,3
mateřský (rodičovský) příspěvek	0,1	1,0	0,9	1,0	1,5
zaopatřovací příspěvek	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
stipendia	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
státní příspěvek k novomanželským půjčkám		0,2	0,3	0,3	0,3

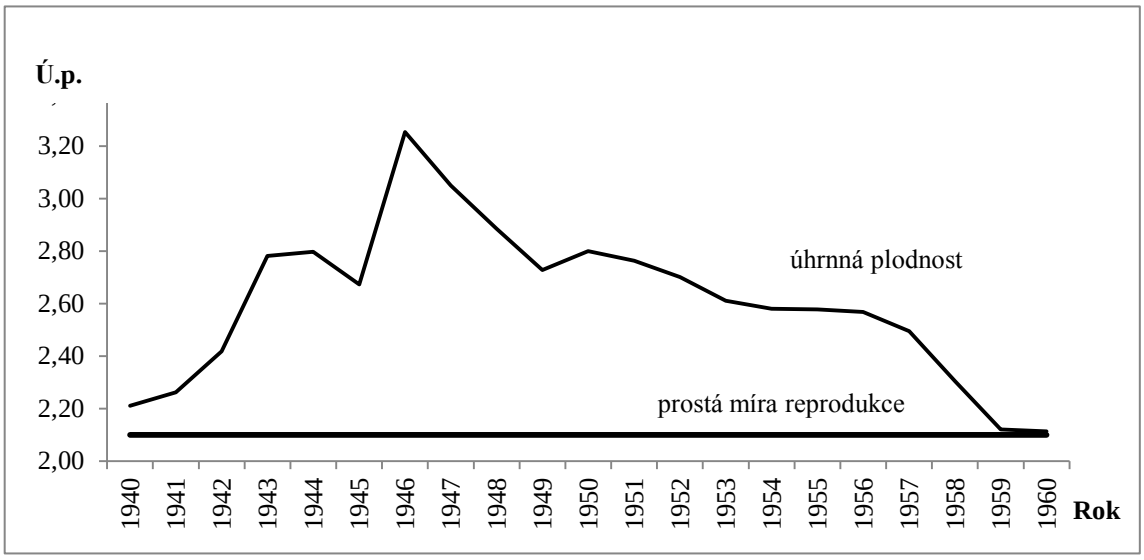
Zdroj: Poláková & Průša, 1993, str. 69; Fischer, 2003

2.1.1.2 Korelace mezi nástroji rodinné politiky a demografickým vývojem v období 1969 – 1989

Charakteristické rysy ve vývoji demografických ukazatelů ČSSR v 70. a 80. letech lze spojovat s pronatalitními opatřeními. Musím ovšem podotknout, že na zvýšení populace se podílely i jiné skutečnosti. Do maximálně fertilního věku vstupovaly ženy z poválečné generace, jejichž porodnost výrazně ovlivnila celkový počet novorozenců v 70. letech. Zvýšená úhrnná plodnost v období po druhé světové válce, která dosáhla vrcholu v roce 1947, což významně zasáhlo do budoucího demografického vývoje, je přiblížena v grafu 1. K vytvoření slibného populačního klimatu přispěl i nedostatek příležitostí, omezení svobodných voleb a odkládání porodů z konce 60. let jako důsledek krize a tíživých normalizačních podmínek. Označení silného ročníku z počátku 70. let jako „Husákovy děti“ je tak značně zavádějící, neboť aplikovaná vládní

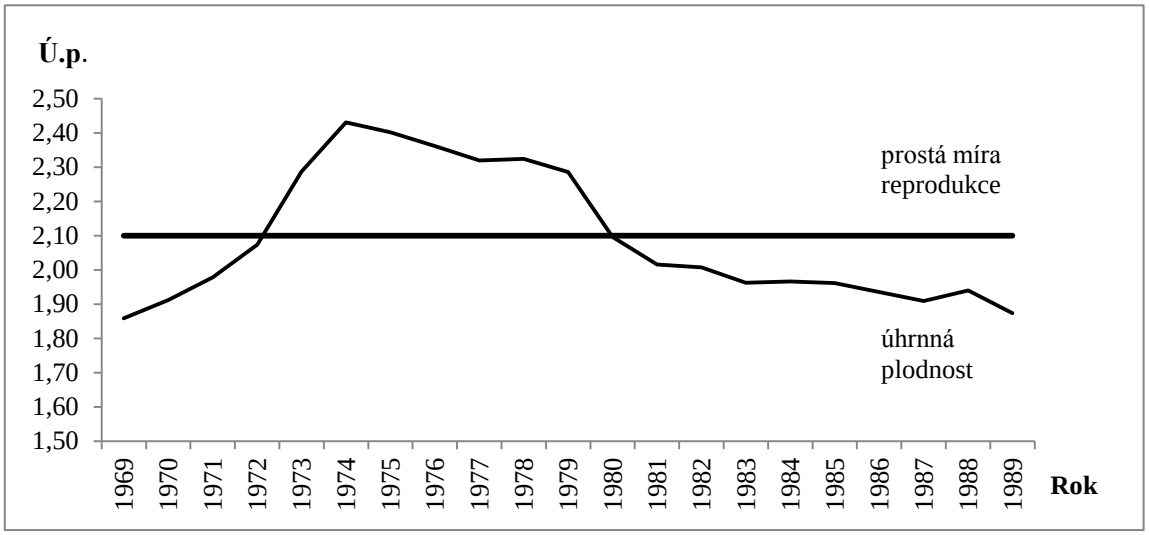
opatření byla připravena již v 60. letech a do zvýšení reprodukce zasáhly značnou mírou i jiné aspekty. Data použitá v této subkapitole jsou z databáze ČSÚ, pokud není uvedeno jinak.

GRAF 2: **Poválečná úhrnná plodnost, období 1940 – 1960**

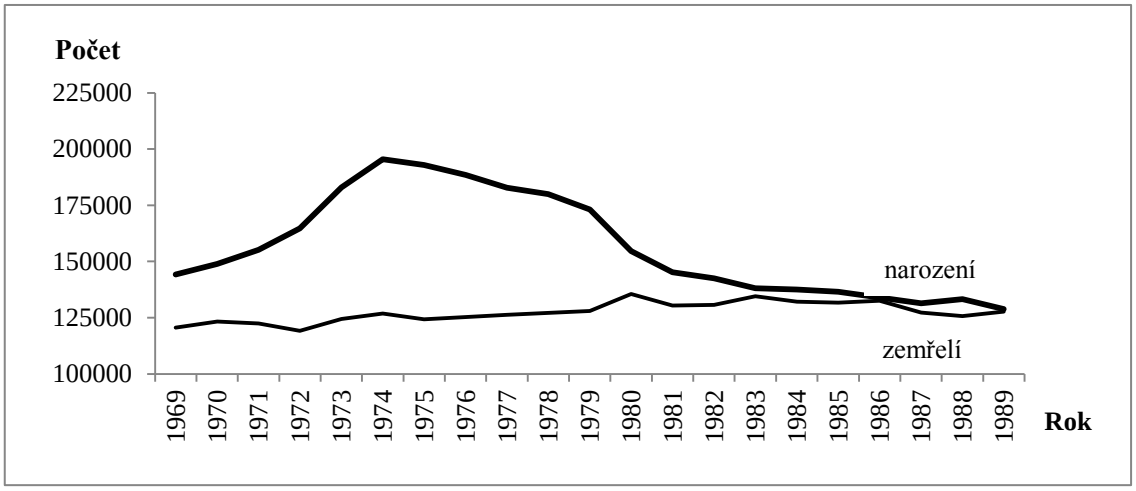
Zdroj: (Český statistický úřad, 2013)

GRAF 3: **Úhrnná plodnost v období 1969 - 1989**

Zdroj: (Český statistický úřad, 2013)

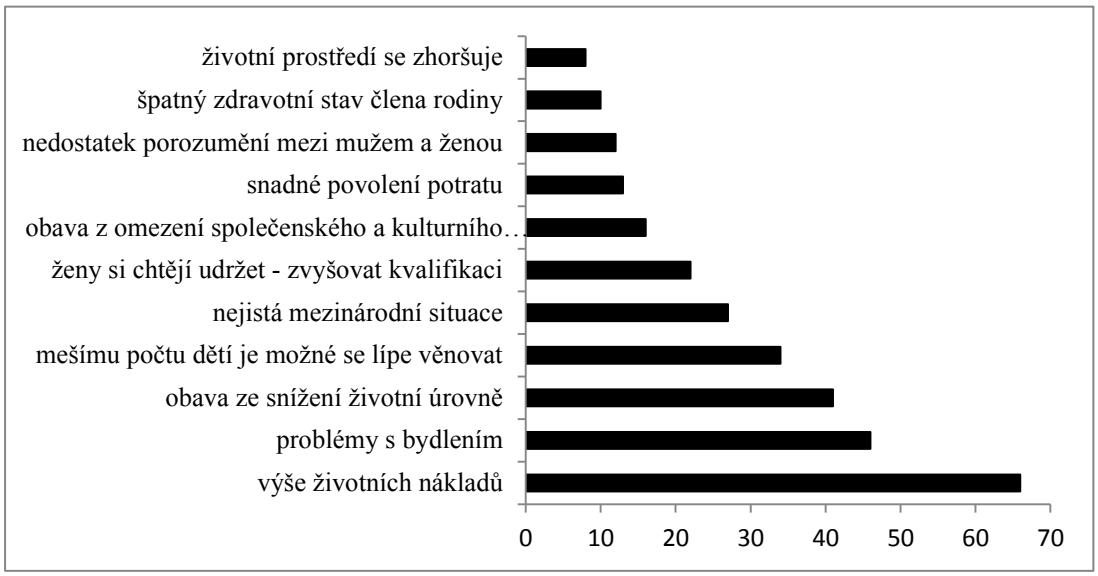
GRAF 4: **Narození a zemřelí v období 1969 – 1989**

Zdroj: (Český statistický úřad, 2013)

Jak je vidět názorně z grafů č. 2 a č. 3 v období od roku 1971 do roku 1980 se v ČSSR narodilo netypicky mnoho dětí. Velký podíl na tomto stavu mohlo mít odkládání porodů z nepříznivého konce 60. let. Maxima porodnosti bylo dosaženo v roce 1974, kdy bylo zaznamenáno 195 427 porodů, což je oproti roku 1970 téměř 25% nárůst. Po celou dobu demografické vlny neklesla **úhrnná plodnost** pod míru prosté reprodukce 2,1, což Kučera komentuje: *V letech 1971 – 1979 se narodilo v manželství o 180 – 200 tisíc dětí více než bylo možné očekávat koncem šedesátých let*" (Kučera, 2008, str. 110). Bartošová (1979) uvádí, že vyvolání baby boomu bylo zapříčiněno opatřeními, která byla vhodně načasovaná a bez kterých by se většina dětí nenarodila. Podněcování nerovnoměrné reprodukce však podle mého názoru skýtá značný problém pro další generace, které budou muset v budoucnu silné ročníky ekonomicky financovat. Jak je totiž vidět z grafů, od roku 1980 se úhrnná plodnost začala prudce snižovat a v roce 1983 dokonce klesla pod míru prosté reprodukce na úroveň 1, 96. Některé z příčin poklesu porodnosti v osmdesátých letech přinesl výzkum Názory na sociální jistoty občanů ČSSR. Z následujícího grafu je evidentní, že prorodinná opatření a jejich atraktivita již ztrácela na významu, neboť i přes intervence státu negativní následky ekonomického rázu zaujímají první příčky v šetření.

GRAF 5: **Zdůvodnění snižující se porodnosti**

Zdroj: (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, 1984, str. 24)

Při hodnocení přírůstků obyvatelstva nemohu opomenout také **vývoj úmrtnosti**. N**aděje dožití** byla v ČSSR na velmi nízké úrovni, takže efekt vysoké porodnosti byl stagnujícím vývojem úmrtnosti značně potlačován. Socialistický režim velmi proklamoval bezplatné zdravotnictví, které ovšem nebylo na vysoké úrovni. V období od roku 1970 – 1990 se naděje na dožití zvýšila u mužů o pouhých 1,4 roku, u žen o roky 3. Kojenecká úmrtnost klesla z 20 ‰ na 11 ‰, v porovnání s vyspělými státy byla však stejně jako doba naděje dožití na nelichotivé úrovni. Kučera (2008, str. 234) komentuje: „*Vývoj úrovně úmrtnosti byl velmi nepříznivý: ve Francii a ve Švédsku byla v roce 1970 naděje dožití vyšší o dva roky než u nás, o dvacet let později však již o pět roků.*“

Nejčastějším počtem dětí v rodině byly dvě, což se ovšem rozcházelo s přesvědčením společnosti. Většina obyvatel totiž jako ideální počet potomků uváděla tři, což bylo stimulováno také vládní politikou, která se snažila početnější rodiny zvýhodňovat. V roce 1975 se dokonce dostala na nejvyšší úroveň porodnost třetích dětí v pořadí (Bartošová, 1979).

Tato situace ovšem narážela na **problém bytové kapacity**. Ačkoli do poloviny 70. let probíhala rozsáhla výstavba bytů a jejich počet se zvýšil o 66 %, mnoho cenzových domácností[17] bylo nuceno sdílet jeden byt společně. Tato situace přetrvávala i v 80. letech, kdy chybělo zhruba 150 000 bytů (Kučera, 2008). Představám režimu o

[17] Cenzovou domácností se rozumí rodinná domácnost s jádrem úplné nebo úplné rodiny.

početných rodinách také neodpovídala velikost stavěných bytů, které velmi často tvořily pouze dva pokoje (Poláková & Průša, 1993). Od roku 1973 byly byty přidělovány přednostně početným rodinám se třemi a více dětmi, zvýhodněni byli i manželé s narozeným dítětem nebo v očekávání narození potomka (Galuška, 2008). Po navýšení nabídky dostupných bytů začal klesat počet členů jedné domácnosti z 3,15 v roce 1970 na 2,92 v roce 1980 a 2,76 v roce 1991 (Kučera, 1994). K získání samostatného bydlení napomáhaly zvýhodněné státní půjčky, které podle mého názoru mohly také podněcovat vstup do manželství.

Pro období let 1969 – 1989 byla tedy typická **vysoká sňatečnost**. Manželství byla uzavírána nejen z ekonomických důvodů, ale také díky celospolečenskému uznání této instituce. V rozmezí roků 1969 – 1978 neklesl počet uzavřených sňatků pod 90 338, nejintenzivněji byla manželství uzavírána v roce 1973, kdy počet dosáhl 99 518. Myslím si, že právě státní půjčky mohly být příčinou tohoto vzestupu. Věk mužů a žen při vstupu do prvního svazku se pohyboval okolo 24,4 let u žen pak 21,7 (Český statistický úřad, 2013). Konstantně se však zvyšovaly i ukazatele rozvodovosti, což mohlo být zapříčiněno uzavíráním sňatků ve velmi raném věku.

Rozvodovost byla v sedmdesátých letech udržována na hranici okolo 20 000 především náladou ve společnosti, která rozvod hodnotila velmi negativně, a jeho aktéři byli vystaveni despektu. V roce 1973 a následujících letech byl rozvod legislativně zjednodušen, pro neefektivnost byla opuštěna smírčí řízení, což vedlo k postupnému narůstání počtu rozvodů až k maximu - 31 376 v roce 1989 (Český statistický úřad, 2013). S používáním nástrojů sociálního programu a zlepšením populačního klimatu mohl souviset **pokles interrupcí**. Ženy ve většině případů nemusely podstupovat kvůli finanční tísni umělé přerušení těhotenství. Nutno podotknout, že na snižování počtu potratů měla vliv také činnost interrupčních komisí, které zpřísnily podmínky k povolení interrupce. V roce 1987 se počet potratů skokově zvýšil, a to z původních 83 564 na 109 626 a 113 730 v roce 1988. Tento téměř 30% nárůst byl způsoben přijetím zákona[18] o zrušení interrupčních komisí (Kučera, 1994). Každá žena tak mohla rozhodnout o svém osudu bez nutnosti podstoupit řízení zasahující do její svobody.

[18] Zákon č. 66/ 1986 Sb. a vyhláška ministerstva zdravotnictví ČSR.

2.1.1.3 Stručné shrnutí

Opatření přijatá v průběhu 70. let pomohla vytvořit ve společnosti pronatalitní atmosféru. Na zvýšení přirozených přírůstků obyvatelstva však participovalo i mnoho jiných aspektů. Je nutné zdůraznit, že pronatalitní opatření dosáhla svých účinků díky jisté uniformitě chování a restrikci svobodných životních voleb. Výrazně se také na zvýšení porodnosti podílely ženy ze silné poválečné generace, které dosáhly v 70. letech fertilního věku. Hojně používané označení „Husákovy děti" tedy není na místě a jedná se spíše o slangové označení silné generace, která se do poloviny 70. let narodila. Vysoká úhrnná porodnost, která vysoce převyšovala stavy předchozích i následujících období, byla snižována nedostatečně kvalitním zdravotnictvím, které vedlo ke stagnaci naděje na dožití obyvatel. V 80. letech porodnost klesla znovu pod hranici prosté míry reprodukce a v důsledku zrušení interrupčních komisí se zvýšil počet umělých potratů. Situaci rodin výrazně ztěžovaly bytové podmínky a nabídka bydlení, která nepokrývala poptávku. V důsledku brzkého uzavírání manželství se zvyšovala rozvodovost. Její nízkou úroveň udržovala především nálada společnosti, která považovala manželství a rodinu za vysoce hodnotné a nenarušitelné instituce. Apel na jejich důležitost byl celospolečenským fenoménem.

Dle mého názoru mohlo být zvýšení porodnosti významně ovlivněno následujícími opatřeními:

- **zavedení mateřského příspěvku** a jeho pozdější rozšíření na všechny ženy
- **poskytování přídavků** na základě počtu dětí a jejich navyšování
- **základna jeslí a mateřských škol**, která umožnila ženám být i ekonomicky aktivní matkou
- **prodloužení placené mateřské dovolené** na 26, později na 28 týdnů a možnost delší **neplacené dovolené** do dvou let dítěte
- **poskytování manželských půjček**, jejichž dlužná částka byla snižována s každým narozeným dítětem a naopak doba splatnosti prodlužována

Vlivy, které mohly zapůsobit naopak protinatalitně, jsou:

- **zrušení dotací na dětské oblečení a obuv**
- **přijetí zákona o zrušení interrupčních komisí**, které však nebylo adekvátně doplněno antikoncepcí ex ante, což vedlo k vysokému počtu umělých potratů

- **nedostatečně kvalitní zdravotnická péče a bytový deficit**
- v průběhu 80. let byla **pronatalitní opatření zařazena do adaptivních očekávání** mladých lidí při plánování rodičovství a tím ztratila svůj efekt

2.1.2 Období po roce 1989

Po státním převratu se podmínky pro rodiny a populační klima společnosti změnily. Ekonomická situace se zhoršila vlivem inflace a zvyšující se nezaměstnanosti. Výraznou proměnou procházela bytová politika, kterou zasáhl rozsáhlý proces privatizace. To se projevilo ve zvyšování cen nájemného a energií. Sociální politika přestala být pod výhradní záštitou státu a její značná část byla přesunuta pod neziskové organizace a další nezávislé instituce. Česká společnost procházela také demografickou tranzicí[19] (Rabušic, 2001) a diferenciace příležitostí a možností seberealizace neustále zvyšovaly náklady ušlých příležitostí v případě založení rodiny (Kučera, 2009) (Rabušic, 2001). Ačkoli ještě na počátku 90. let byly ve společnosti silně zakořeněné tradiční představy o rodině, nejistota vyvolaná novým systémem odrazovala od životních investic jako zakládání rodin.

Vývoj rodinné politiky včetně jejích nástrojů byl od počátku 90. let velmi nestabilní. Diverzifikace politické scény a boj o voliče byl překážkou pro koncipování jasného a komplexního programu. V průběhu dvacetiletí po transformaci byla sice přijata dílčí opatření, nicméně v otázce české rodinné politiky nebyl nalezen konsenzus a dostatečné institucionální zajištění (Jirková, 2009). Česká republika se tak řadí spíše mezi výjimky v Evropě i Evropské unii a porodnost na velmi nízké úrovni ji řadí mezi nejrychleji stárnoucí země světa. Porodnost v České republice klesla pod 1,5, což je považováno za kritický stav, který přímo ohrožuje budoucnost státu (Mcdonald, 2004). Na počátku druhého milénia byly v reakci na to podniknuty první systémové kroky k podpoře rodin a projevily se snahy o vytvoření rodinné politiky. V roce 2004 byla vypracována Národní zpráva o rodině, která byla základem pro Národní koncepci rodinné politiky (2005) a Akční plán na podporu rodin s dětmi pro období 2006-2009.

[19] Změny, které se vyznačují vznikem nových ideálů a upevňování odlišných hodnot v různých životních sférách.

2.1.2.1 Nástroje rodinné politiky v období 1989 - 2009

Po roce 1989 bylo třeba se vyrovnat s rostoucími cenami a poklesem životní úrovně, Byl tedy zaveden státní vyrovnávací příspěvek určený všem občanům, který fungoval do roku 1995 a výrazně posílil příjmy rodin. Později byl přidělován na základě testování příjmů pouze skupinám nezaopatřených dětí a důchodcům. Po jeho úplném zrušení byl přesunut do dávky zvané sociální příplatek na dítě (Paloncyová & kol., 2013).

Další dávky prošly v období od roku 1989 – 2009 značnými změnami. V jejich vývoji je patrný přechod od prvotní snahy o co nejvyšší adresnost k postupnému oslabování tohoto principu (Potůček & Radičová, 1998).

Při konstrukci dávek pro rodiny bylo třeba nalézt jistou harmonii mezi nutností zabezpečit sociální situace na přijatelné životní úrovni a zároveň nezatratit motivační charakter pracovního příjmu (Poláková & Průša, 1993). Všechny dávky plynoucí ze sociálního pojištění s výjimkou peněžité pomoci v mateřství, vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství a podpoře při ošetřování člena rodiny byly přesunuty do třetího pilíře popřípadě zrušeny. V roce 1999 byly také zavedeny redukční hranice, které pásmově omezují výši denního vyměřovacího základu (Slivková, 2005).

2.1.2.2 Vybrané dávky nemocničního pojištění

Peněžitá pomoc v mateřství (PPM) zůstala i po změně politického režimu stejná. Významnými změnami neprošel ani vyměřovací základ. Podpůrčí doba byla pro pojištěnku, která se účastnila nemocenského pojištění po dobu 270 dnů dva roky před porodem, 28 týdnů, z toho 6 – 8 týdnů před očekávaným termínem porodu. Ženě, která neměla nárok na PPM, byla vyplácena 6 týdnů před porodem dávka pro dočasnou pracovní neschopnost. K určitým změnám došlo až v roce 2008, kdy se zkrátila doba poskytování PPM osamělým ženám z dřívějších 37 týdnů na 28 (Výzkumný ústav práce a sociálních věcí). Od roku 2009 mohl nově na mateřskou dovolenou nastoupit i muž a to nejdříve v 7. týdnu po porodu[20] (Kundra, 2009).

Podpora při ošetřování člena rodiny, vztahující se na péči o dítě do 10 let věku včetně, byla v roce 1990 zvýšena na 9 kalendářích dnů, pro osamělého rodiče na 16. V roce 2009 se změnil vyměřovací základ na 60 % za kalendářní den, namísto 69 % jak tomu bylo od roku 1990 (Poláková & Průša, 1993).

[20] Dle novely zákona č. 187/2006 o nemocenském pojištění.

2.1.2.3 Dávky státní sociální podpory

Nejvyšší podíl dávek tohoto pilíře tvoří přídavek na dítě, rodičovský příspěvek a sociální příplatek. V roce 2004 bylo na ně vyplaceno 84 % ze všech dávek SSP. Podrobné členění výdajů na všechny návky je umístěno v příloze č. 2 (Ettlerová S. , 2006a).

Vzhledem k tématu analýzy se zaměřuji pouze na dávky, které mohou mít pronatalitní charakter.

Velmi okrajově zmiňuji **sociální příplatek**, který byl od dávky pro nízkopříjmové rodiny postupem času předefinován spíše na dávku pro rodiny s dlouhodobě nemocným či postiženým dítětem. Jeho výše byla stanovena na základě věku dítěte, příjmu rodiny do dvounásobku ŽM a nepříznivé situaci, v níž se rodina nacházela. Od roku 2007 byla ve výpočtu příspěvku brána v potaz i soustavná příprava na budoucí zaměstnání. Okruh jeho příjemců se s úpravami podmínek velmi snižoval, v roce 1998 na něj mělo nárok 505,8 tisíc domácností, v roce 2005 už jen 329, 6 tisíc rodin (Ettlerová S. , 2006a) (Ettlerová S. , 2008).

Rodičovský příspěvek (RP) patří mezi nejdůležitější nástroje podpory rodin. Od roku 1989 prošel četnými úpravami a v roce 2005 se stal nejvýznamnější dávkou pro rodiny s dětmi (Kocourková, 2008).

TABULKA 4: **Vývoj rodičovského příspěvku 1990 – 2008 (do roku 1993 v Kčs)**

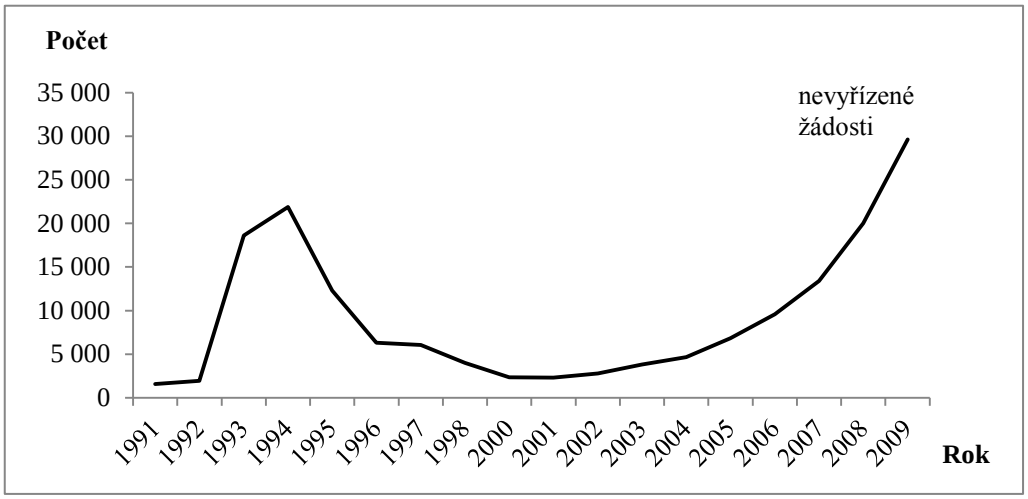
platnost od	maximální věk dítěte	výše dávky	maximální přivýdělek
1.10.1990	3	900	800
1.4.1992	3	1 200	1 000
1.5.1993	3	1 360	1 000
1.2.1994	3	1 500	1 800
1.10.1994	3	1 740	1 800
1.10.1995	4	1 848	1 680
1.1.1996	4	1 980	1 800
1.10.1996	4	2 112	1 920
1.7.1997	4	2 222	2 020
1.1.2001	4	2 552	2 320
1.5.2004	4	3 573	x
1.1.2005	4	3 634	x
1.1.2006	4	3 696	x
1.1.2007	4	7 582	x
1.1.2008	2	11 400	x
	3	7 600	x
	4	3 800	x

Zdroj: Paloncyová, 2013

Rodičovský příspěvek vznikl v roce 1990 z původního mateřského příspěvku. Změna jeho názvu souvisela se snahou o zrovnoprávnění rodičovských rolí při výchově dítěte. Nově mohl pobírat tuto dávku i otec, nicméně zaměstnavatel nebyl povinen ho uvolnit ze zaměstnání. Stejná práva byla otcům garantována až v roce 2001, zákonem č. 155/200 (Kundra, 2009). Podpůrčí doba byla v počátku 90. let sjednocena na tři roky pro výchovu každého dítěte[21] a dávka byla vyplácena plošnou částkou 900 Kčs, což představovalo zhruba 55 % průměrné mzdy. Prodloužení rodičovské dovolené bylo výsledkem tendencí podporovat domácí péči nejmenších dětí (Kocourková, 2007b).

To však přineslo i negativní efekty v podobě snižování počtu **jeslí[22] a předškolních zařízení[23]**. Na počátku 90. let bylo v České republice 1 043 jeslí pro děti do věku tří let (Kuchařová & Svobodová, 2006), v roce 2009 jich zbylo pouhých 46 (Ústav zdravotnických informací a statistiky České Republiky, 2010). Klesal i počet mateřských škol neúměrně se zvyšujícím se počtem žádostí o umístění dítěte. Z výsledků průzkumu E-deti05 vyplývá, že nemožnost umístění dítěte do mateřské školy bylo rozhodující příčinou pozdního návratu do zaměstnání pro dvě pětiny žen (Ettlerová S. , 2006b). Nejhorší situace nastala v roce 2009, kdy bylo nevyhověno 29 632 žádostem, zatímco v roce 1991/93 bylo odmítnuto 1 570 dětí (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy). Konkrétní čísla vývoje předškolních zařízení po děti jsou umístěny v příloze č. 5 a č. 6.

GRAF 6: **Vývoj nevyřízených žádostí do mateřských škol 1991 – 2009**

Zdroj: Kuchařová & Svobodová, 2006; ÚIV

[21] V případě dlouhodobě nemocného dítěte byl rodičovský příspěvek poskytován do sedmi let.
[22] Jedná se o 94% pokles.
[23] Tento pokles byl způsoben také nízkou porodností a přenesením odpovědnosti za předškolní zařízení do kompetencí krajské a obecní samosprávy (Kocourková, 2002b).

To může souviset s modifikací podmínek pro pobírání rodičovského příspěvku. V průběhu 90. a 20. let bylo rozvolňováno omezení souběhu RP a zaměstnání. V letech 1990 – 1995 se měnila pouze částka RP. V roce 2004 vzrostl od 38 %, v roce 2007 se zdvojnásobil. Pro dítě v průběhu rodičovské dovolené nemohlo být nárokováno místo v mateřské škole a rodič mohl mít příjem pouze do omezené výše.[24] V roce 1998 mohlo být dítě umístěno v MŠ tři dny v měsíci, od roku 2001 na pět dní. Zlom nastal od roku 2006, kdy bylo povoleno dětem starším tří let navštěvovat MŠ na čtyři hodiny denně, a byla zrušena všechna omezení výdělku rodiče.[25] Příspěvek tedy přestal být náhradou mzdy a stal se kompenzací nákladů. (Paloncyová & kol., 2013). Na tuto úpravu zřejmě adekvátně nezareagovala místní samospráva, která nezajistila dostatečný počet míst v mateřských školách. To se promítlo do zvýšeného počtu neumístěných dětí, což rodičům velmi ztěžuje postavení na pracovním trhu.

V roce 1995 došlo k prodloužení podpůrčí doby RP na čtyři roky. Vznikl tak nesoulad, neboť rodičovská dovolená mohla být nárokována pouze pod dobu tří let. V roce 2008 byl převzat systém několika rychlostního čerpání RP. Rodič si mohl vybrat, zda bude pobírat (Kocourková, 2008):

- 11 400 Kč do dvou let věku dítěte
- 7 600 Kč do tří let věku dítěte
- 3 800 Kč do čtyř let věk dítěte

Do roku 2005 byly za nejdůležitější sociální dávky poskytované rodinám s dětmi považovány **přídavky**, které mají kompenzovat náklady rodin s dětmi. Podle mnohých autorů je však jejich důležitost pro rodiny velmi přeceňovaná (Kocourková, 2004) (Hiršl, 2004). Ačkoli od devadesátých let jejich nominální hodnota rostla, reálná kupní síla se snižovala. Například v roce 2002 činila o polovinu méně, než v roce 1989 a tato dávka v roce 2004 kryla náklady na výchovu dětí pouhou čtvrtinou původní úrovně (Hiršl, 2004). Přídavky se v roce 1993 přestaly odvozovat od počtu dětí v rodině. Odpovídaly věku dětí a byly vypláceny plošně. Od roku 1995 se staly testovanou dávkou, závislou na životním minimu[26]. V roce 1996 v důsledku toho poklesl o 12 % počet rodin, které měly na přídavky nárok, celkem na 75 %. Do roku 2007 se vyplácely ve třech úrovních dle věku dítěte a příjmu rodiny. O roku 2008 byla snížena hranice ŽM

[24] Povoleno pracovat dvě hodiny denně, nebo do výše příjmu 800 Kč za měsíc.
[25] Dítě do dvou let mohlo využívat MŠ maximálně 46 hodin v měsíci.
[26] Zákonem č. 117/1995 Sb. byly přídavky přesunuty ze systému nemocenského pojištění do státní sociální podpory. V roce 2006 byly vypláceny rodinám, které nedosáhly trojnásobku, ŽM, od roku 2007 do čtyřnásobku ŽM.

pro dosažení na tuto dávku ze 4 násobku na 2,4 násobek, čímž se výrazně snížil počet pobírajících. Výši dávky ovlivňuje pouze věk dítěte a přídavky jsou vypláceny v pevné výši (Ettlerová S. , 2008).

Porodné nahradilo podporu při narození dítěte, která před rokem 1989 činila 2000 Kčs. Do roku 1995 bylo vypláceno na každé dítě ve stejné výši, následující rok bylo diferenciováno podle počtu novorozenců. Po nepatrné změně vlivem valorizování se výrazně zvýšilo v roce 2001 z 6 400 Kč na 8 450 Kč a ještě významnější reforma proběhla v roce 2006, kdy se téměř zdvojnásobilo na 17 500 Kč[27]. Vlivem krize v roce 2008 došlo ke konsolidaci veřejných výdajů a porodné bylo sníženo na 13 000 Kč za každé narozené dítě (Kocourková, 2008).

Ráda bych zmínila i další dávky podporující rodiny. Do roku 2004 fungoval **příspěvek na dopravu** při dojíždění do školy, který byl později nahrazen dotovaným jízdným. V období 2006 – 2007 bylo **přispíváno na školní pomůcky** pro děti nastupujících do prvních ročníků. Výše příspěvku činila 1000 Kč a byla podmíněna nárokem na pobírání přídavků (Miniterstvo práce a sociálních věcí, 2007) (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004).

2.1.2.4 Nepřímá pomoc a služby

Po roce 1989 se staly nepřímé nástroje nedílnou součástí rodinné politiky. Vzhledem k převládajícímu názoru, že rodina musí být podporována komplexním systémem opatření, byla a je velká pozornost věnována daňovému zvýhodňování, které má na rozdíl od sociálních dávek pracovní stimulační charakter, síti předškolních zařízení a úpravě pracovních podmínek.

Ačkoli daňová zvýhodnění mohou fungovat jako adekvátní zdroj příjmu pro rodiny, nejsou českou společností příliš kvitována. Česká společnost upřednostňuje přímé finanční dávky (Kocourková, 2002a). Od roku 1993 do roku 2005 byl uplatňován systém zvýhodňující spíše rodiny s vyššími příjmy. Základ daně snižovaly odečitatelné položky. Od roku 2005 byl vytvořen nový systém, který spočíval v přímém odpočtu z již vypočtené daně. Tento odpočet na vyživované dítě žijící s poplatníkem v jedné domácnosti činil 6000 Kč za rok[28]. Snížily se daňové sazby a následně v roce 2008 byly zvýšeny částky daňového odpočtu na dítě i na manžela/ manželku v domácnosti. V roce

[27] Vyplacené porodné za dvojčata činilo 52 500 Kč, na trojčata dokonce 79 680 Kč.
[28] V případě, že částka 6000 Kč byla vyšší než poplatníkova vypočtená daň, nabýval daňového bonusu.

2005 došlo k zavedení společného zdanění manželů vychovávajících alespoň jedno dítě, které snižovalo daňovou povinnost rodiny (Kocourková, 2008) (Ettlerová S. , 2008) (Bláha, 2006). V roce 2005 této novinky využilo 350 tisíc párů, což každé rodině přineslo průměrnou úsporu 11 tisíc korun, v roce 2006 každá ze 411 tisíc domácností ušetřila průměrně 14 tisíc korun. (Ettlerová S. , 2008) Společné zdanění manželů bylo v roce 2007 zrušeno a zůstal pouze odpočet na manžela či manželku. R. Bláha dodává, že se: „ *po celé řadě našich legislativních úprav ve prospěch rodin s dětmi konečně v České republice vyplatí založit rodinu a mít děti, a to také z daňového hlediska. Stejně důležité je, že tato podpora míří ve prospěch pracujících rodin s dětmi, tedy tam, kde alespoň jeden z rodičů pracuje*“ (Bláha, 2006, str. 118).

Od společného zdanění manželů bylo upuštěno také proto, že může negativně ovlivňovat zaměstnanost žen (Kocourková, 2008). Téměř ve všech vyspělých státech je naopak usilováno o zjednodušení návratu žen na trh práce a harmonizace pracovního a rodinného života. Česká republika patří dlouhodobě mezi státy s nejnižším počtem zkrácených úvazků a paradoxně v devadesátých letech jich bylo evidováno více než v druhém tisíciletí (Šťastná, 2005). V roce 1994 to bylo 7 %, v období 2000 – 2009 mezi 4, 9 % – 5, 5 % ze všech zaměstnaných (Eurostat, 2013). Většinový podíl z nich pak tvoří ženy, v roce 2004 to bylo 73, 7 %. Celých 25 % ze všech pracovníků na zkrácenou pracovní dobu volí tuto možnost, kvůli péči o dítě (Kotrusová, 2006). Podle výše zmíněných faktů je však patrné, že sladění rodinného a pracovního života není v České republice jednoduché a kromě neochoty zaměstnavatelů a nedostatečných pobídek státu naráží například i na kapacitní omezení mateřských škol.

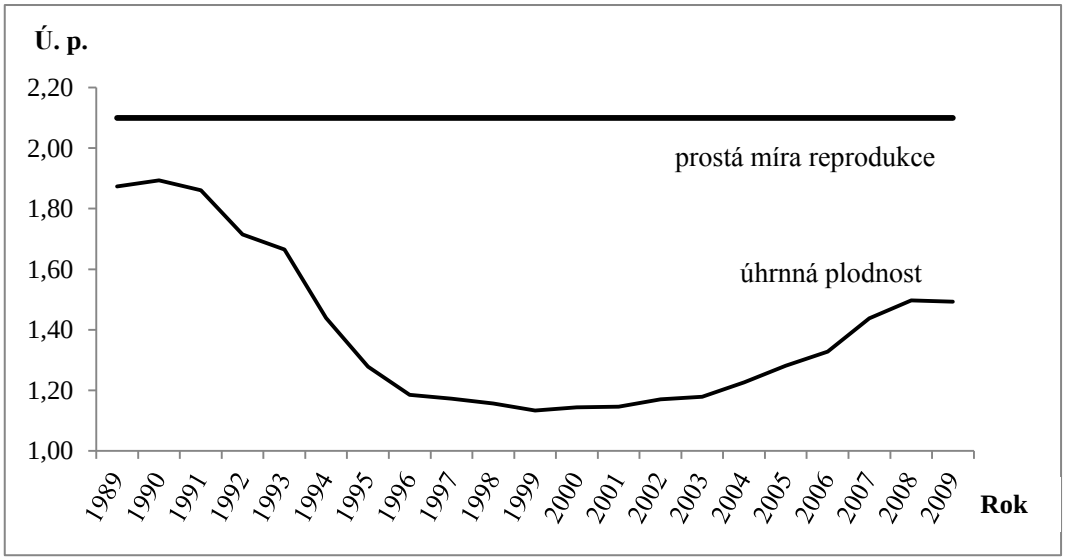
2.1.2.5 Korelace mezi nástroji rodinné politiky a demografickým vývojem v období 1989 – 2009

Prokázání vlivů pronatalitních opatření, zavedených v období 1989 – 2009, na demografický vývoj, je ještě složitější než v minulé kapitole. Kroky, které byly uskutečněny, musí být totiž posuzovány v kontextu celospolečenských podmínek, které se výrazně proměnily. Oproti uniformitě v socialistickém režimu se změnily hodnoty a mnohonásobně se zvýšily ekonomické náklady plození dětí a sňatků. Kocourková uvádí, že opatřeními přijatými ve vhodnou dobu lze krátkodobě zvýšit porodnost maximálně o 10 % (Kocourková, 2007b). Přesto lze vysledovat jisté výkyvy, které

patrně mohou mít souvislost se změnou prorodinných nástrojů. Data použitá v této subkapitole jsou z databáze ČSÚ, pokud není uvedeno jinak.

Od počátku devadesátých let začala **porodnost** klesat rychleji než kdy dříve. Mezi roky 1995 – 2005, kdy bylo dosaženo extrémně nízké porodnosti, nepřesáhla **úhrnná plodnost** 1,3 dítěte na ženu. Jako vysvětlení tohoto jevu se nabízí nejistota vzniklá v době transformace, nepříznivé ekonomické dopady a opomíjení rodinné politiky. Důsledkem bylo odkládání porodů do vyššího věku. Tento jev začal být patrný až v roce 1993, neboť na počátku 90. let se dostávaly do fertilního věku ženy silné generace narozené v 70. letech (Kocourková, 2008). Po celou dobu zkoumaného období nepřevýšila úhrnná plodnost míru prosté reprodukce 2,1, ale pohybovala se hluboko pod ní. Mezi lety 1994 – 2005 začalo obyvatel dokonce ubývat a přirozený přírůstek se dostal do záporných hodnot. Maximálního úbytku obyvatelstva, -22 336, bylo dosaženo v roce 1996, kdy se narodilo nejméně dětí v tomto období, 90 763. Pro porovnání v první půli sedmdesátých let dosahovaly počty narozených až 195 427.

GRAF 7: **Úhrnná plodnost 1989 - 2009**

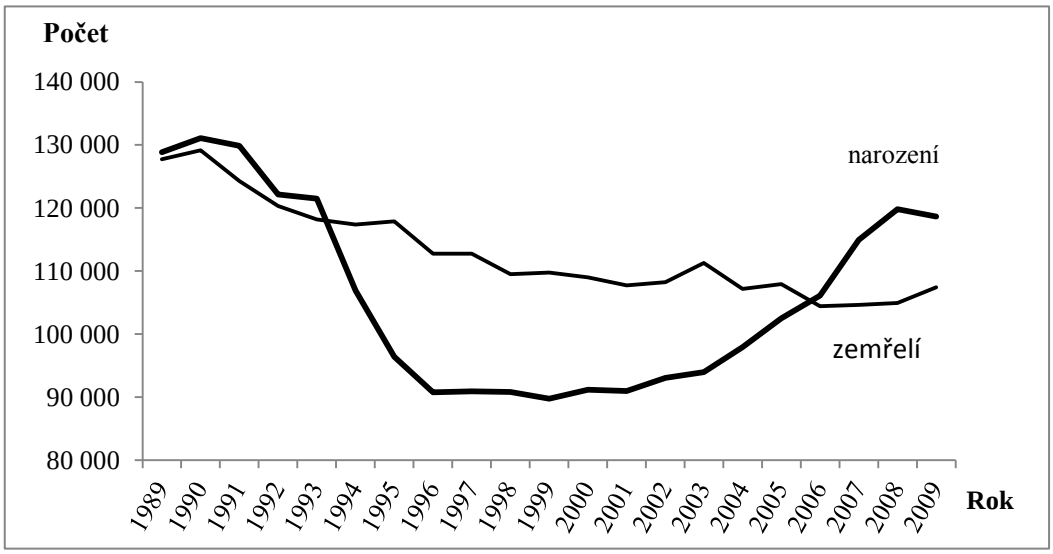
Zdroj: ČSÚ

Úmrtnost se v období 1990 – 2008 konstantně snižovala z 129 166 na 104 948[29]. Díky dovozu lepších léků a přejímání léčebných metod ze zahraničí se zvýšila oproti minulému období čtyřnásobně očekávaná doba dožití. Tento jev je patrný především u mužů, jejichž doba dožití byla v roce 1989 odhadována na 68,1 let, v roce 2009 to bylo

[29] Výjimku tvořil rok 2009, kdy se dotkla hranice 107 421 zemřelých.

již 74,2. V reakci na to byla konstruována spíše opatření adaptačního charakteru, která souvisela s řešením důchodové otázky.

GRAF 8: **Vývoj narozených a zemřelých 1989 - 2009**

Zdroj: ČSÚ

První **opatření ve prospěch rodiny** byla přijata na konci 90. let. Jednalo se spíše o zvyšování částek finančních dávek, což korespondovalo s očekáváním veřejnosti. Dle tehdejších průzkumů se na předních příčkách atraktivnosti umisťovaly nástroje jako výše rodičovského příspěvku, přídavky na děti, porodné, dostupné bydlení (Sirovátka & kol., 2006). Systém přijatých prostředků na počátku nového tisíciletí mohl významně ovlivnit skokový nárůst porodnosti mezi lety 2005 a 2006. Zatímco v roce 2005 se přírůstek pohyboval v záporných číslech -5 727, v roce 2006 vzrostl na 1 390. Korelace mezi tímto baby boomem a přijatými opatřeními může být prokázána i výzkumem podle kterého v roce 2004 71 % dotázaných hodnotilo péči státu o rodiny s dětmi jako nepříznivou. V roce 2006 takto odpovědělo jen 47 % dotázaných (Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2012). V tomto období vzrostlo téměř dvounásobně porodné na 17 500 Kč, v roce 2007 vzrostla o 49 % výše rodičovského příspěvku. Byla přijata nová daňová soustava umožňující jednorázový dopočet na dítě a společné zdanění manželů. Na rodičovskou dovolenou mohli nově bez omezení nastoupit i muži a docházelo k úpravám podmínek pro souběh pobírání rodičovského příspěvku a pracovní aktivity. Většina těchto opatření byla redukována v krizovém roce 2008.

Předpokládám, že i v případě, kdy by ke konsolidaci veřejných výdajů nedošlo, význam přijatých opatření by byl spíše krátkodobý. Díky stabilizaci podmínek pro rodiny mohlo

dojít ke změně časování porodů, ne však ke změně rodičovských plánů ohledně počtu dětí. Významnou roli ve vyšší porodnosti sehrály také ženy silné generace 70. let, které odkládaly porody na konec fertilního věku, tedy starší 30 let. (Kocourková, 2002b) Problém nízké porodnosti spočívá spíše v hodnotové orientaci mladých lidí a opatření, která by dokázala kompenzovat náklady obětovaných příležitostí, by byla nesmírně nákladná.

Jak vyplývá ze šetření ISSP (Sirovátka & kol, 2006), Češi byli v roce 2002 poměrně konzervativní. Přikláněli se k názoru, že **manželství** je nejlepším prostředím pro výchovu dítěte. Vysoká hodnota manželství byla potvrzena i v jiných šetřeních (Rabušic, 2001). V praxi ovšem sňatků ubývalo, zvyšoval se věk vstupu do manželství a byl omezován počet dětí. Jako nejvýznamnější překážky byly uváděny problémy s bydlením, nalezením práce a nedostatečným příjmem (Sirovátka & kol., 2006). Sňatečnost mohla být podle mého názoru ovlivněna zrušením novomanželských půjček či přednostních státních bytů pro rodiny s dětmi. Kromě společného zdanění manželů či odpočtů na manžela/manželku nebyla totiž přijata žádná opatření, která by podporovala vstup do manželství. To tak kromě své morální hodnoty poskytuje minimální užitek.

Četnost sňatků klesla od roku 1989, kdy vstoupilo do manželství 81 262 párů, na 47 862 v roce 2009. Jedná se tedy o téměř poloviční pokles. Průměrný věk vstupu do manželství se u žen zvýšil z 21, 8 let v roce 1989 na 29,2 let v roce 2009. S tím souvisí i stoupající věk založení rodiny, který u žen dosáhl 27,4 let v roce 2009 oproti 22,5 rokům na počátku 90. let. Narůstá také **počet mimomanželských dětí**. Jejich množství se více než zčtyřnásobilo z 10 141 na 45 954. Nepřímo úměrně nízké sňatečnosti se však vyvíjí ukazatele **rozvodovosti**. Jejich kvantita neklesá, ale od osmdesátých let zůstává konstantní nebo roste. To znamená nové výzvy pro rodinnou politiku. Musí adekvátně zabezpečit i nové formy rodin.

Povolení souběhu rodičovského příspěvku a zaměstnání sice nejspíše nezapůsobilo bezprostředně na zvýšení natality, ale mohlo dlouhodobě zlepšit populační klima. Zjednodušilo se rozhodování mezi kariérou a dítětem. V roce 2002 v průzkumu IPPAS 63 % dotázaných uvedlo, že počet předškolních zařízení je dostačující (Sirovátka & kol, 2006). Nevyřízených žádostí o umístění dítěte do mateřské školy bylo tehdy 3 813. Po umožnění umístit dítě starší tří let do školky na čtyři hodiny denně počet odmítnutých dětí vzrostl na 13 409.

V novějších výzkumech se také na prvních příčkách umisťují priority jako podpora flexibilní pracovní doby, úprava daňové soustavy a zvyšování počtu zařízení pro děti předškolního věku a družin (Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2012). Reagovat na změnu priorit rodičů se snažila vláda v roce 2008 tzv. prorodinným balíčkem, který obsahoval opatření zaměřená především na vyšší participaci otců v péči o dítě a zvýšení počtu předškolních zařízení formou firemních školek či vzájemnou rodičovskou výpomocí. Balíček byl však v roce 2009 zamítnut (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008) (Jirková, 2009). Tento koncept znamenal posun k prvním skutečně systémovým krokům a podpoře fungující rodiny.

2.1.2.6 Stručné shrnutí

Vliv opatření přijatých v období mezi roky 1989 – 2009 je velmi diskutabilní. Ačkoli podle výzkumu M. Loužka patří Česká republika mezi adaptivní státy, které na prorodinná opatření reagují, nemohou být jejich dopady přesně kvantifikovány. (Loužek, 2002). S rozvojem demokracie a svobodných voleb, bylo patrně velmi komplikované na porodnost dlouhodobě zapůsobit. Manželství ztratilo svou ekonomickou hodnotu a jeho uzavření jednice nijak výjimečně nezvýhodňovalo. Přirozené přírůstky dosahovaly dlouhodobě záporných hodnot. Kroky ke stabilizaci situace byly podniknuty až na počátku druhého tisíciletí a jednalo se spíše o intervence v rámci přímých finančních nástrojů. Ty však podle mého názoru mohly způsobit pouze krátkodobý výkyv v rození dětí. Došlo ke změně načasování porodů do dřívějšího věku. Baby boom v letech 2005 – 2008 vytvořil silnou generační vlnu, která vychýlila populační strom, což se v budoucnosti promítne například do důchodového systému. Dle pozdějších šetření veřejného mínění byl zaznamenán posun ve smýšlení rodičů. Jejich prioritou se staly možnosti spojit kariéru s rodinným životem, a dostatečná nabídka státních služeb typu školek a jeslí. V roce 2008 se vláda poprvé snažila prosadit opatření komplexnějšího charakteru, zaměřená na výše vyjmenované aspekty. Cílem nebylo zvýšení porodnosti nýbrž zlepšení podmínek pro rodiny s dětmi. Systém těchto opatření nebyl přijat. Přesto si myslím, že právě formou podpory fungujících rodin by se měla rodinná politika ubírat.

Dílčí opatření finanční podpory, která mohla, byť krátkodobě, ovlivnit zvýšení počtu narozených, jsou:

- **Zvýšení porodného** v roce 2006 na více než dvojnásobek
- **Zvýšení rodičovského příspěvku** v roce 2007 o 50%
- **Společné zdanění manželů a přímé odpočty na dítě**

Opaření, která mohla zasáhnout do populačního klimatu dlouhodoběji, spatřuji v:

- **Možnosti využívat rodičovské i mateřské dovolené oběma rodiči**
- **Povolení výdělku při pobírání rodičovského příspěvku**
- **Povolení umístit dítě straší tří let do školy na čtyři hodiny denně**
- **Zavedení vícerychlostního čerpání rodičovského příspěvku**

Porodnost mohla být ovlivněna i zvyšováním průměrných mezd, které reagovaly až do roku 2008 na ekonomický růst. Přátelštější k rodině se stala také bytová politika díky snazší dostupnosti hypoték.

2.2 Dotazníkové šetření

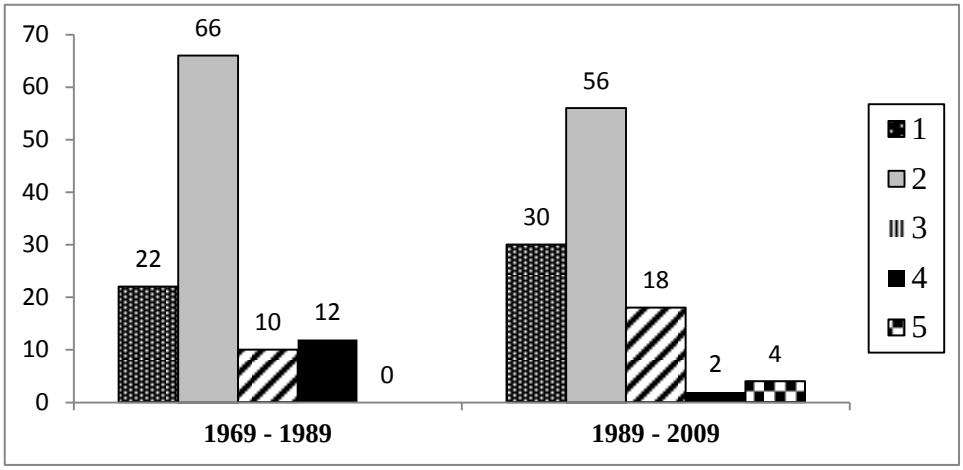
Na základě dotazníkového výzkumu byly zkoumány názory tří různých věkových generací. Záměrem bylo rozšířit poznatky z předchozí komparativní analýzy a lépe pochopit, jak lidé na nástroje rodinné politiky nazírají, jaký význam jim přikládali v průběhu svého rodičovství a jak je naopak hodnotí dnešní bezdětní jednici. Cílem bylo zjistit, zda má smysl aplikovat některá z dřívějších opatření do současnosti. Dotazník byl odeslán či předložen 390 jedincům, jeho návratnost činila 88 %. Po vyloučení nekompletních či znehodnocených kusů, byl vytvořen vzorek 330 dotazníků, který se skládal ze 110 tiskopisů pro každou skupinu. Respondenti byli oslovováni prostřednictvím sociálních sítí a většina zástupců starších ročníků ústně. Kategorie odpovídajících byly následující: rodiče, kteří zakládali rodiny v období let 1969 – 1989, rodiče, kteří zakládali rodiny v období let 1989 – 2009 a bezdětní jedinci. Zástupci bez dětí byli vybíráni z věkové kategorie od 18 do 40 let vzhledem k tomu, že rodičovství se jich bude pravděpodobně v průběhu několika let osobně týkat a měli tak lepší motivaci se zadanými otázkami zabývat. Otázky byly koncipovány tak, aby mohlo být provedeno jejich srovnání, přičemž výzkum mapující názory jedinců s dětmi byl vytvořen z 19 zaškrtávacích otázek, dotazník pro zatím bezdětné jedince se skládal ze 16 otázek.

Na dotazník navazuje soubor tří rozhovorů vedených se ženami zastupujícími výše zmiňované kategorie oslovených. Vzhledem k tomu, že závěry, které lze na základě rozhovorů vyvodit korespondují s výsledky dotazníku a pouze rozšiřují jeho poznatky o otevřené odpovědi, nevěnovala jsem této formě empirického šetření samostatnou kapitolu a umístila rozhovory do přílohy č. 1.

Za možný nedostatek pokládám nedostatečnou diferenciaci dotazníku, který v sobě nezahrnuje údaje o věku a vzdělání respondentů, stejně tak jako věnuji pouze okrajovou pozornost jejich pohlaví. Toto opomenutí je nicméně záměrné, neboť komparace souboru toto zahrnující by převyšovala rozsahové možnosti bakalářské práce a skýtá tak prostor pro další studie či diplomové práce. Výsledky mohou být do určité míry zkreslené díky jisté idealizaci minulosti. Dotazníku se zúčastnilo celkem 152 mužů a 178 žen, nicméně k pohlaví je přihlédnuto jen ve vybraných otázkách. Jako hlavní přínos této komparace sleduji možnost nahlédnout na měnící se názory obyvatel České republiky v průběhu více než dvaceti let a poskytnout tak komplexnější pohled na změny, kterými rodinná politika prošla.

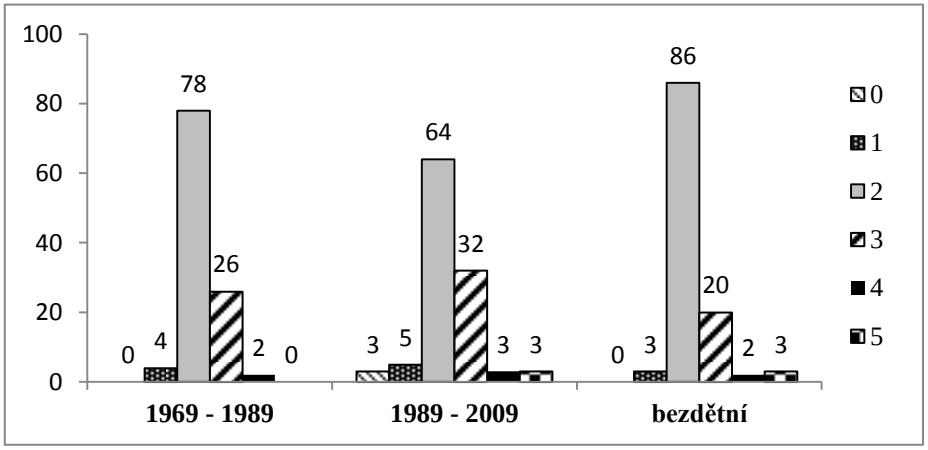
Rodičům dětí byla položena otázka **„Kolik máte dětí?“**, kterou následovala otázka **„Jaký počet děti v rodině je podle vás ideální?“** Druhá z nich v pořadí byla zodpovídána i bezdětnými jedinci. Odpovědi korespondovaly s očekáváním, že dvoudětná rodina bude zastoupena nejčastěji a stejně tak bude považována za ideální. Poměrně zajímavým aspektem bylo zjištění, že žádná z rodin v roce 1969 – 1989 nemá pět dětí, zatímco v období 1989 – 2009 uvedli počet potomků pět čtyři rodiče. Toto zjištění příliš nekoresponduje s hypotézou nízké porodnosti po změně režimu. Příznivěji této tezi nasvědčuje fakt, že v době socialistického režimu se vyskytovalo šestkrát více čtyřdětných rodin a zároveň v době po roce 1989 mají rodiny častěji jedno dítě. Ideální počet dětí koresponduje s následujícím grafem č. 7. Nejvíce chtěné jsou dvě děti, poměrně vysoko v hodnocení respondentů stojí i třídětné rodiny. Tři odpovídající v období 1989 – 2009 také překvapivě uvedli, že ideální počet dětí je 0.

GRAF 9: **Počet dětí v rodinách**

Zdroj: vlastní zpracování

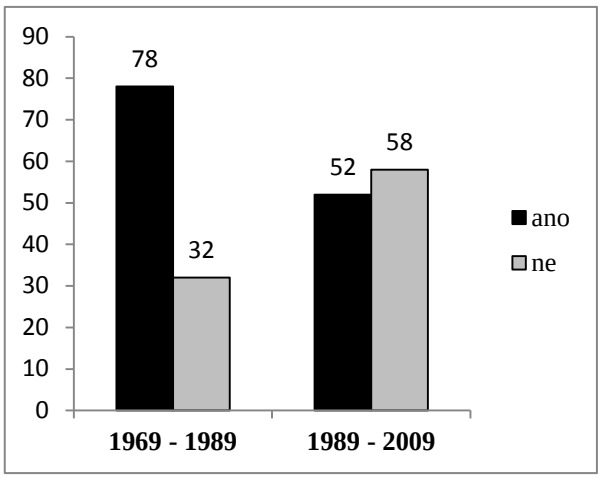
GRAF 10: **Ideální počet dětí v rodině**

Zdroj: vlastní zpracování

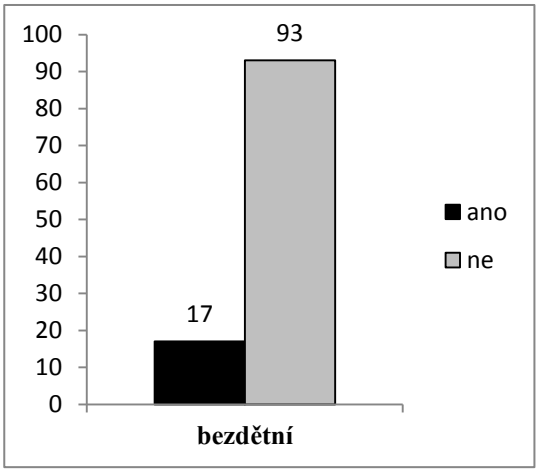
Další otázka byla diferenciována do dvou podob. První z nich **„Cítili jste se v raném věku dítěte/dětí podporováni státem?“** byla určena rodičům dětí. Alternativou bylo otázka pro bezdětné jedince **„Myslíte si, že mladé rodiny jsou dostatečně podporovány státem?“**. Výsledky jsou následující. 78 zástupců nejstarší generace cítilo dostatečnou podporu, 32 z nich ne. Výsledky generace rodičů po roce 1989 jsou již vyrovnanější a počet jedinců, kteří se necítili dostatečně podporováni, se zvýšil nad polovinu, odpovědělo tak 58 jedinců. Mnohem vyhroceněji situaci cítí bezdětní jedinci, kteří se vyslovili výraznou většinou pro nedostatečnou podporu mladých rodin. Odpovědělo tak 93 jedinců, naproti tomu jako dostatečnou hodnotí podporu státu 17 jedinců.

GRAF 11: **Cítili jste se v raném věku dítěte/ dětí podporováni státem?**

Zdroj: vlastní zpracování

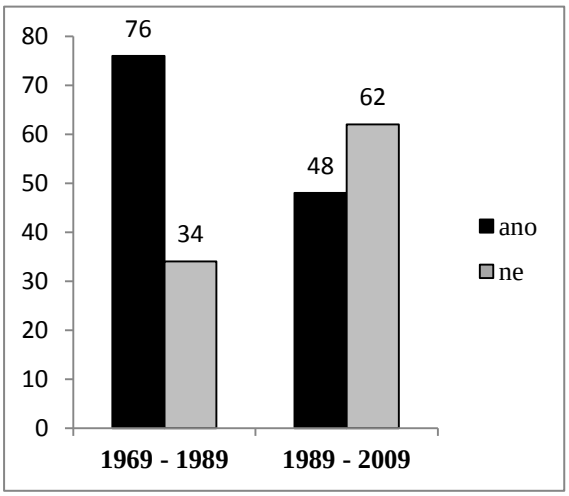
GRAF 12: **Myslíte si, že mladé rodiny jsou dostatečně podporovány státem?**

Zdroj: vlastní zpracování

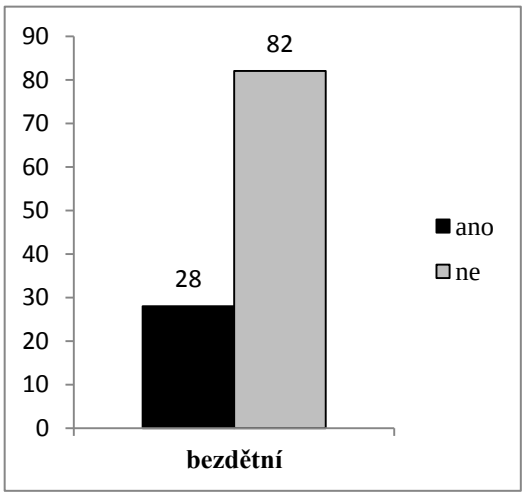
Na otázku **„Myslíte si, že hodnota rodiny byla ve vybraném období společností dostatečně oceňována?“** převažovala kladná odpověď pouze mezi zástupci rodičů před rokem 1989. Ano uvedlo 76 z nich, ne 34. Jedinci, kterým se děti narodily po roce 1989, již v 62 případech odpověděli, že ne. Koresponduje to tak se zjištěním předchozích kapitol, kdy společenský status rodičů již není tak velký jako dříve a společnost upřednostňuje jiné priority. Bezdětní považují, dle svých odpovědí na otázku **„Myslíte si, že hodnota rodiny je společností dostatečně oceňována?“**, hodnotu rodiny za nedoceněnou v 82 případech. Těžko říci, zda se opravdu postavení rodiny rychlým tempem snižuje nebo zda je výrazný nárůst negativního ocenění pociťovaný bezdětnými způsoben přílišnou skepsí a neznalostí rodinného prostředí v praxi.

GRAF 13: **Myslíte si, že hodnota rodiny byla ve vybraném období společností dostatečně oceňována?**

Zdroj: vlastní zpracování

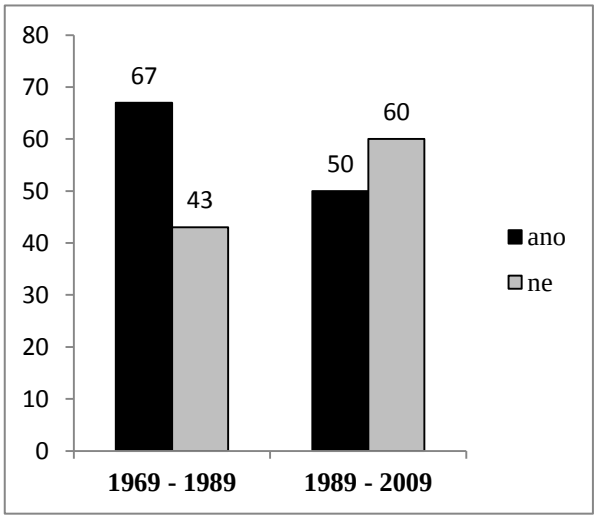
GRAF 14: **Myslíte si, že hodnota rodiny je společností dostatečně oceňována?**

Zdroj: vlastní zpracování

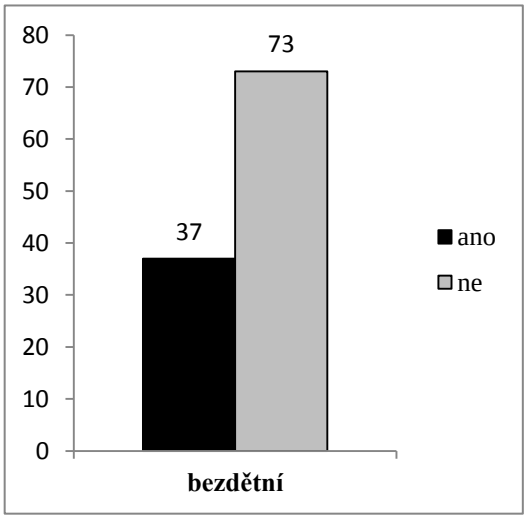
V hodnocení dotazu, zda **„Byly podmínky v daném období pro harmonizaci rodinného a pracovního života postačující?“** se znovu projevila tendence klesající spokojenosti v průběhu zkoumaného období. Nejstarší generace projevila nadpoloviční spokojenost, ano bylo zaznamenáno v 67 dotaznících, ne pouze ve 43. Generace mladší se vyslovila spíše ve prospěch ne, odpovědělo tak 60 respondentů, 50 uvedlo ano. Tento poměr odpovědí je nicméně mnohem vyrovnanější než u bezdětných. Ti uvedli v otázce **„Jsou podmínky pro harmonizaci rodinného a pracovního života postačující?“** ne v 73 případech, pro ano hlasovalo 37 odpovídajících. Velmi zajímavé jsou výsledky, pokud se podrobněji zaměřím na pohlaví odpovídajících. V období let 1969 – 1989 se harmonizace rodiny a zaměstnání zdála přijatelná pro 34 mužů a 33 žen, ne odpovědělo 20 mužů a 23 žen. V období mezi lety 1989 – 2009 se 23 mužům a 26 ženám zdály podmínky postačující, 23 mužům a 37 ženám ne. Odpovědi bezdětných mužů se pohybují v podobných relacích, pro ano je 24 z nich, pro ne 27, velmi skokový nárůst jsem však zaznamenala mezi ženami, které jsou spokojené jen ve 13 případech, a nedostačující podmínky spatřuje 46 z nich. Lze tedy vysledovat, že ženy mladšího věku vyžadují ve většině případů usnadnění spojení rodinného a pracovního života.

GRAF 15: **Byly podmínky v daném období pro harmonizaci rodinného a pracovního života postačující?**

Zdroj: vlastní zpracování

GRAF 16: **Jsou podmínky pro harmonizaci rodinného a pracovního života postačující?**

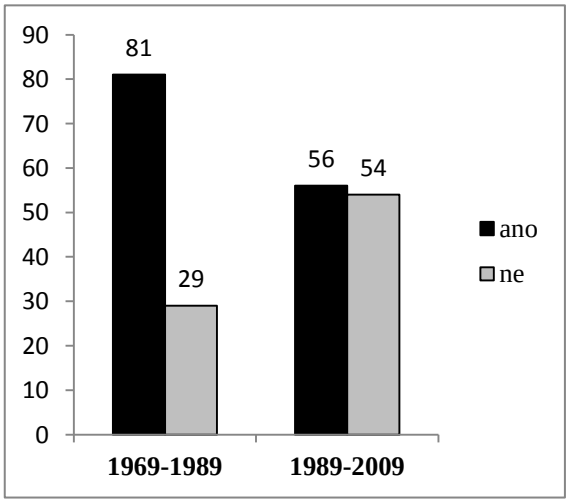

Zdroj: vlastní zpracování

K zajímavým závěrům přispělo vyhodnocení otázek **„Myslíte si, že podmínky pro výchovu dětí byly v minulých obdobích (od roku 1969 a výše) lepší než v současnosti?“** a **„Myslíte si, že podmínky pro výchovu dětí jsou v současnosti lepší než v minulých obdobích (od roku 1969 a výše)?“** Za nejhorší pokládají současnou situaci rodiče z let 1969 – 1989. Období před rokem 1989 hodnotí kladněji než stávající stav 81 z nich. Koresponduje to s výzkumem agentury STEM, podle které nespokojenost občanů narůstá, v roce 2013 se vyslovilo 32 % oslovených občanů tak, že předlistopadový režim byl více vyhovující. Dle STEMU byl největší propad kladného

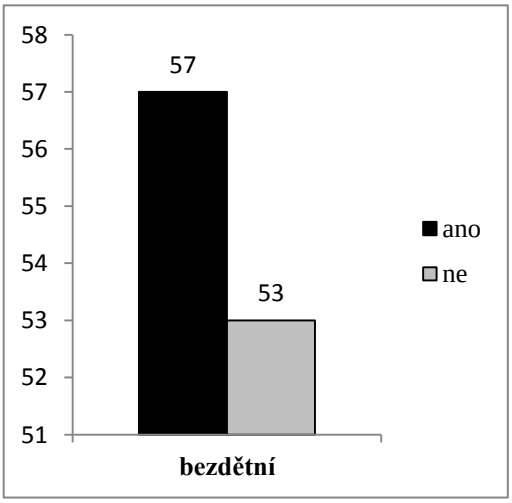
hodnocení současného režimu v roce 1997 – 2000, nejvyšší naopak v letech 1992, 2003 a 2006. Nelze si nevšimnout, že roky 2003 a 2006 se vyznačovaly i zvýšenými intervencemi v oblasti rodinné politiky. Podle agentury STEM také současný režim hodnotí lépe mladí lidé. (Idnes.cz, 2013) To potvrzují i výsledky mého průzkumu. Ačkoli ve všech výše uvedených otázkách se projevovalo zhoršování hodnocení prorodinných podmínek závisle na nižším věku občanů, v nynější otázce je tomu naopak. Poměr odpovědí rodičů let 1989 – 2009 je značně vyrovnaný, 56 z nich shledává dřívější podmínky více vyhovující, 54 ne. Bezdětní jsou dokonce takového názoru, že nynější podmínky jsou lepší než dříve, uvedlo tak 57 jedinců oproti nespokojeným 53.

GRAF 17: **Myslíte si, že podmínky pro výchovu dětí byly v minulých obdobích (rok 1969 a výše) lepší než v současnosti?**

Zdroj: vlastní zpracování

GRAF 18: **Myslíte si, že podmínky pro výchovu dětí jsou v současnosti lepší než v minulých letech (od roku 1969 a výše)?**

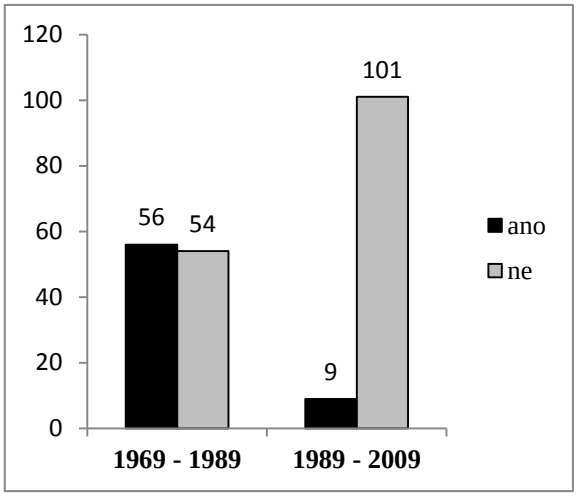

Zdroj: vlastní zpracování

Otázky číslo 7 a 8 se týkaly pouze rodičů s dětmi. Jejich znění je následující: **„Využívali jste služeb jeslí?“**, **„Měli jste problémy s umístěním dítěte do předškolního zařízení?“**. Jesle využívala před rokem 1989 těsná nadpoloviční většina respondentů, výrazný propad nastal u rodičů po roce 1989, ze 110 dotázaných dítě do jeslí umístilo pouze 9 z nich. To může souviset se změnou priorit po roce 1989. Společnost, především pak politické představenstvo, se odklonila od typické socialistické vize matky pracovnice k co nejdelší domácí péči o děti. Pokles počtu jeslí zřejmě také způsobilo prodloužení rodičovského příspěvku po roce 1989 a odmítání předškolních zařízení pro děti kvůli narušování jejich vývoje. To vedlo k postupnému rušení těchto zařízení, ovšem v dnešní době se objevují snahy znovu umožnit ženám

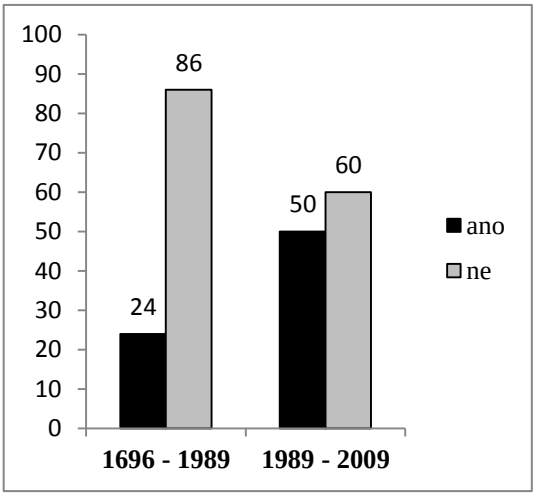
pracovat i v průběhu mateřství a znovu se otevírají diskuze o poskytování zařízení pro nejmenší děti. S umístěním dítěte do mateřské školy nemělo před rokem 1989 problém 86 rodičů, 24 ano, po listopadovém převratu se počet rodičů, kteří uvedli, že měli problém získat pro dítě místo ve školce zdvojnásobil. Tyto výsledky korespondují se závěry výše řešené otázky o podmínkách pro sladění rodiny a zaměstnání, které byly mnohem lépe hodnoceny generací před rokem 1989.

GRAF 19: **Využívali jste služeb jeslí?**

Zdroj: vlastní zpracování

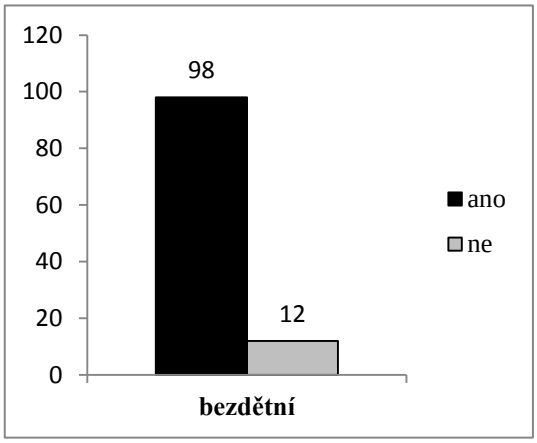
GRAF 20: **Měli jste problémy s umístěním dítěte do předškolního zařízení?**

Zdroj: vlastní zpracování

V návaznosti na výše zmíněné otázky, jsem se zeptala bezdětných jedinců, **„Myslíte si, že je důležité rozšiřovat nabídku předškolních zařízení (jesle, mateřské školy aj.)?“** Velmi jasně se téměř většina vyslovila pro další rozšiřování služeb pro děti. Odpovědělo tak 93 dotázaných, pouhých 12 respondentů nepovažuje tuto aktivitu za důležitou. Shledávám za velmi pravděpodobné, že tyto výsledky souvisí s potřebou budoucích mladých rodičů vrátit se rychleji a jednodušeji do zaměstnání, čemuž ovšem neodpovídá nabídka zařízení pro předškolní děti.

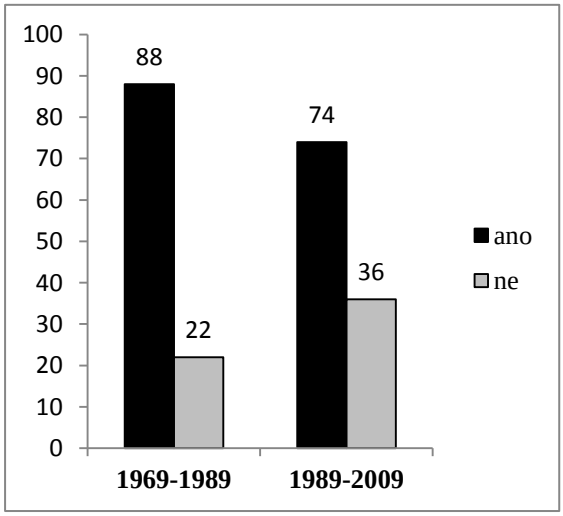
GRAF 21: **Myslíte si, že je důležité rozšiřovat nabídku předškolních zařízení (jesle, mateřské školy aj.)?**

Zdroj: vlastní zpracování

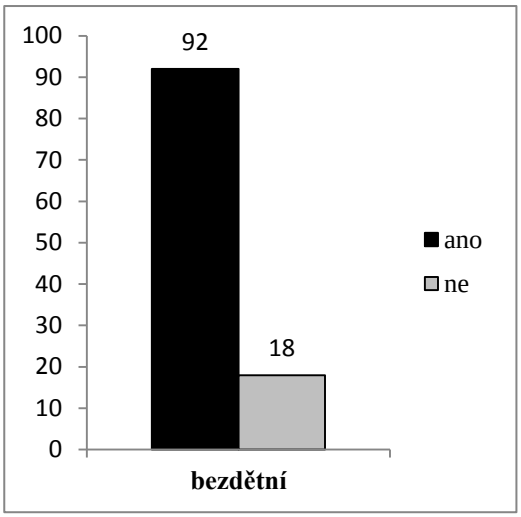
Otázka **„Myslíte si, že se na výchově dítěte/ dětí v jejich raném věku dostatečně podílel otec?“** určená rodičům byla zodpovězena následovně. V obou zkoumaných obdobích jsou jedinci s participací otce na výchově dětí poměrně spokojeni. V období 1969 – 1989 ano uvedlo 88 respondentů, v období 1989 – 2009 74 jedinců. Při rozboru odpovědí na základě pohlaví se ukázalo, že v období 1969 – 1989 hodnotí za dostačující sehranou úlohu otce 77 % mužů a 82 % žen.[30] Muži z pozdějšího období svou roli hodnotí kladně v 66 %, ženy v 68 %. Bezdětných jsem se zeptala **„Myslíte si, že by se měla posilovat odpovědnost otce v raném věku dítěte?“** 92 dotázaných uvedlo, že ano, pouhých 18 respondentů vyšší participaci nevyžaduje, přičemž 10 z nich bylo mužského pohlaví.

GRAF 22: **Myslíte si, že se na výchově dítěte/ dětí v jejich raném věku dostatečně podílel otec?**

Zdroj: vlastní zpracování

GRAF 23: **Myslíte si, že by se měla posilovat odpovědnost otce v raném věku dítěte?**

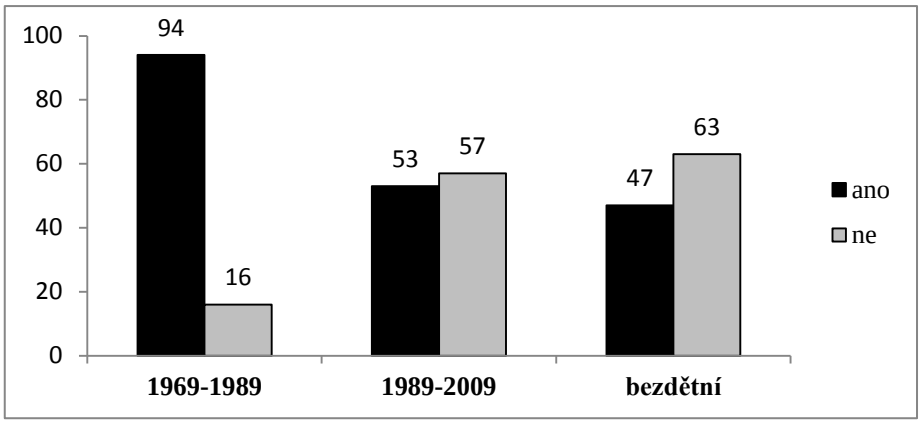

Zdroj: vlastní zpracování

[30] V období 1969 – 1989 odpovědělo kladně 42 mužů z 54 a 46 žen z 56. V období 1989 – 2009 31 mužů ze 47 a 43 žen z 63.

„Myslíte si, že mít dítě je hlavním posláním ženy?“ Tuto otázku jsem položila všem třem kategoriím odpovídajících. Vyhodnocené výsledky v podstatě podtrhují mé přesvědčení o tom, že na vysoké porodnosti před rokem 1989 se mohlo významně podílet společenské klima a jasné rozdělení genderových rolí. Žena byla ze své podstaty považována za matku. Lidé starší generace, tedy rodiče z období 1969 – 1989, spatřují mateřství jako hlavní náplň ženského života v 94 případech, pouze 16 jedinců odpovědělo ne. U mladší generace rodičů již převažuje názor, že tomu tak není, nicméně poměry opovědí jsou značně vyrovnané. Za hlavní poslání ženy nepovažuje mateřství 57 z nich, 53 ano. Vyšší podíl negativních odpovědí jsem zaznamenala mezi bezdětnými. Ti nesouhlasí s výrokem v 63 případech. Pro ano se vyslovilo 47 z nich. Na základě výsledků lze pozorovat sklon k vyšší rovnoprávnosti ve společnosti.

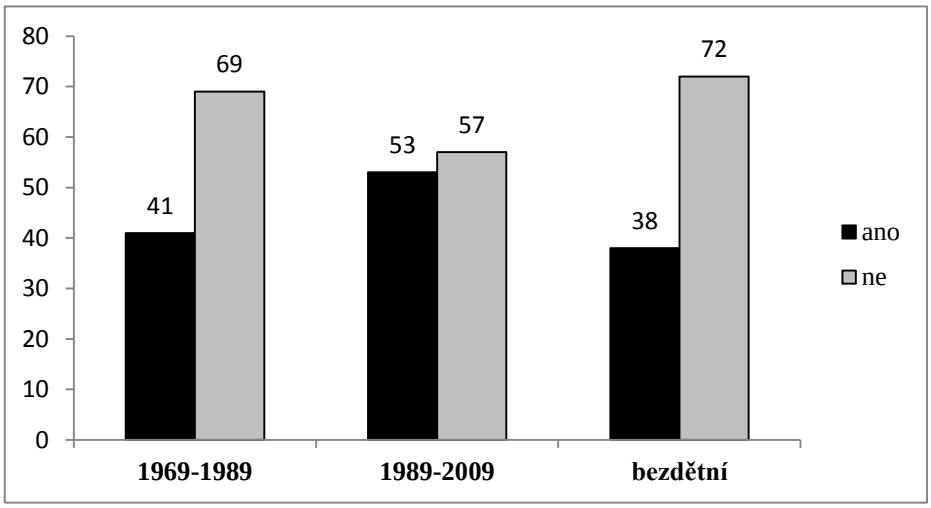
GRAF 24: **Myslíte si, že mít dítě je hlavním posláním ženy?**

Zdroj: vlastní zpracování

Otázkou **„Myslíte si, že by měla být většina dávek poskytována plošně?“** začíná sekce zaměřená na názory oslovených ohledně nástrojů rodinné politiky a konkrétních opatření státu. Ve všech kategoriích převážil názor, že většina dávek by se plošně poskytovat neměla. Skupina nejstarší generace a bezdětných jsou poprvé podobného názoru a poměr zastoupení jejich odpovědí se velmi podobá. Proti tomuto výroku se vyslovilo 69 rodičů nejstarší generace a 72 bezdětných. Nejvíce jsou plošnému poskytování dávek nakloněni rodiče z let 1989 – 2009, z nichž se pro vyslovilo 53 dotázaných.

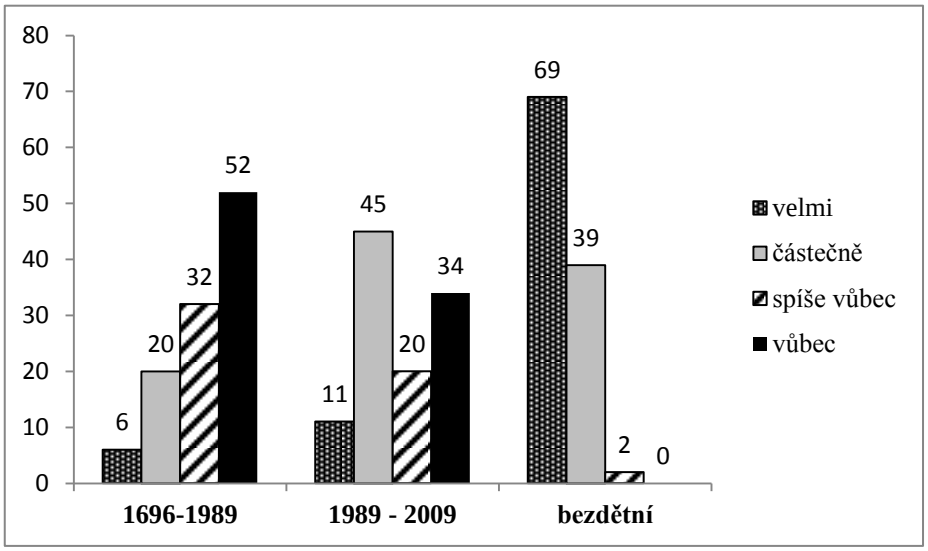
GRAF 25: **Myslíte si, že by měla být většina dávek poskytována plošně?**

Zdroj: vlastní zpracování

Otázka **„Nakolik určující byla pro vaše rozhodnutí mít děti finanční situace?“** naznačila, že před rokem 1989 nebylo početí dítěte natolik záležitostí dostatečných finančních prostředků. Převládala odpověď, že rozhodnutí založit rodinu jimi nebylo ovlivněno spíše vůbec nebo vůbec. Nejméně lidí z této skupiny zvolilo možnost „velmi“. Mezi rodiči v roce 1989 – 2009 se vyskytl jistý kontrast. 45 respondentů uvedlo, že jejich rozhodnutí bylo finančními prostředky ovlivněno částečně, 34 dotázaných vůbec. Došlo k vyššímu rozptylu odpovědí než v minulém období, což může být dáno širším spektrem možností a životních úrovní rodin, které se po roce 1989 diferenciovaly. Skokový nárůst jsem zaznamenala v kategorii bezdětných při téměř shodně položené otázce **„Nakolik určující je podle vás pro rozhodnutí mít děti finanční situace?“** 63 %, tedy 69 oslovených, zvolilo možnost „velmi“, jejíž zastoupení se tak oproti ostatním skupinám více než šestinásobilo. Variantu částečně zvolilo 39 dotázaných, spíše vůbec pouze dva a vůbec nikdo ze 110 respondentů. Při interpretaci tohoto výsledku je třeba věnovat pozornost přístupnosti antikoncepčních metod, které byly sice dostupné již před rokem 1989, nicméně mnoho žen a mužů se je ostýchalo používat. Porody jsou dnes mnohem častěji plánované a mladí lidé se adaptovali na zvýšený životní standard. Podle mého názoru však dochází i k posilování odpovědnosti chování mladých lidí, kteří důkladně zvažují své možnosti.

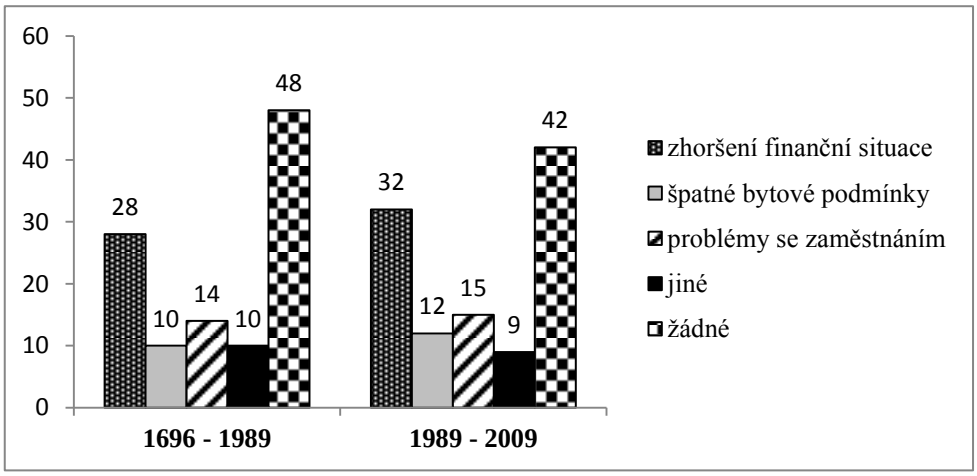
GRAF 26: **Nakolik určující byla/je pro vaše rozhodnutí mít děti finanční situace?**

Zdroj: vlastní zpracování

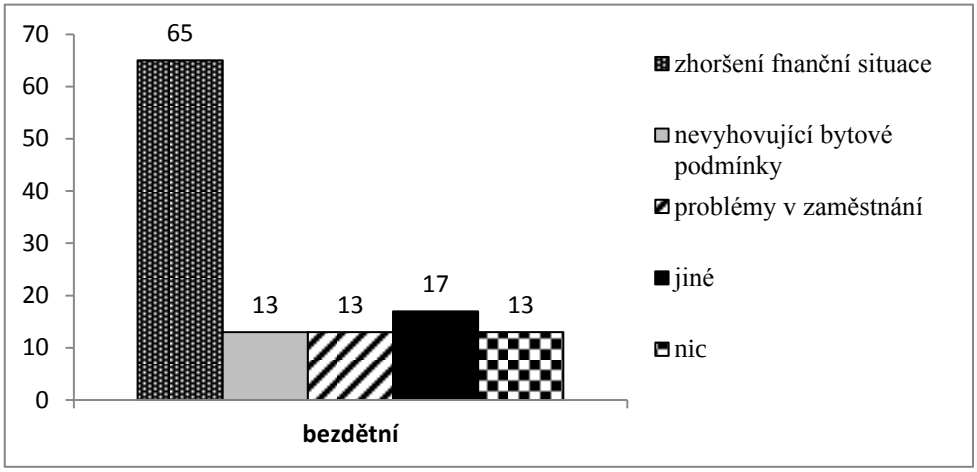
Jedincům s dětmi byla položena otázka **„Jaké nejzásadnější komplikace vám přineslo narození dítěte?“** Budoucím rodičům pak **„Co je podle vás nejvýznamnější překážkou v rozhodnutí mít děti?“** Nejvíce zastoupena mezi rodiči obou generací byla odpověď „žádné“. Překvapivý je tento fakt obzvláště u rodičů po roce 1989, kteří se potýkali s ekonomickými problémy po transformaci. Určitý podíl těchto odpovědí mohl být ovlivněn prorodinnými opatřeními zavedenými po roce 2000, které kompenzovaly náklady spojné s dětmi. Bezdětní jedinci naopak spojují narození dítěte nejčastěji, v 65 případech, se zhoršením finanční situace. Pouze 13 respondentů nevnímá založení rodiny jako podnět k jakýmkoliv komplikacím. Jako nejzásadnější komplikace byla finanční situace uvedena i v obou skupinách rodičů. Všechny ostatní faktory jsou hodnoceny na podobné úrovni, okolo 10 % - 15 %.

GRAF 27: **Jaké nejzásadnější komplikace vám přineslo narození dítěte?**

Zdroj: vlastní zpracování

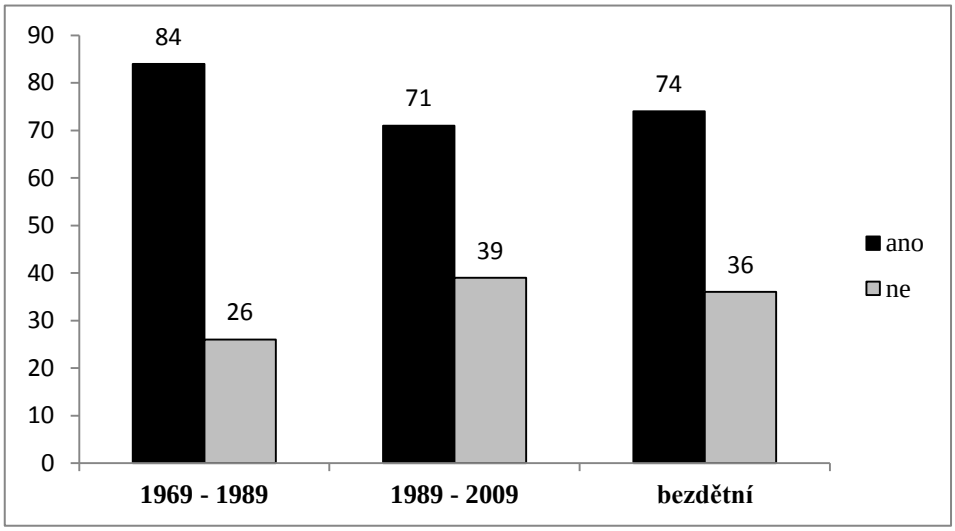
GRAF 28: **Co je podle vás nejvýznamnější překážkou v rozhodnutí mít děti?**

Zdroj: vlastní zpracování

„Myslíte si, že dávky státní sociální podpory mohou ovlivnit rozhodnutí mít děti?“ V této otázce se poprvé objevily podobné výsledky. Více než 71 dotázaných ve všech skupinách považuje sociální dávky za možné ovlivňující činitele zakládání rodin. Nejvíce, tedy 84 dotázaných, souhlasících s tímto výrokem se vyskytuje v zastoupení generace před rokem 1989. Vyjádření rodičů polistopadové éry a bezdětných jedinců se liší o pouhé tři hlasy.

GRAF 29: **Myslíte si, že dávka státní sociální podpory mohou ovlivnit rozhodnutí mít děti?**

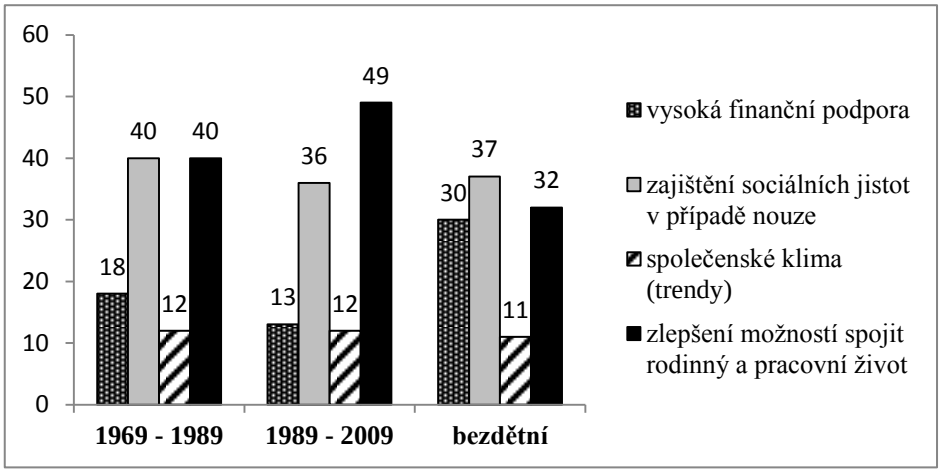

Zdroj: vlastní zpracování

„Co z následujícího má podle vás na zvýšení porodnosti nejvyšší účinky?“ Mým cílem bylo prostřednictvím této otázky zjistit, jaké zásahy státu do oblasti rodinné politiky by byly žádoucí. Navzdory předchozím zjištěním se finanční podpora neumístila na předních příčkách, významného zastoupení dosáhla pouze ve skupině

bezdětných. Hlasovalo pro ni 30 jedinců, tedy 27 %. Nejvyšším stimulem pro rodiče v obou skupinách je zlepšení podmínek pro spojení rodinného a pracovního života. Rodiče polistopadové generace se pro tuto možnost vyslovili ve 49 případech, 36 z nich pak zvolilo zajištění sociálních jistot v případě nouze. Stejné intervence vybrali i rodiče před rokem 1989, poměr jejich hlasů skončil dokonce rovnocenný, pro každou z nich hlasovalo 40 dotázaných. I ve skupině bezdětných je považována harmonizace rodinného života a zaměstnání spolu se zajištěním sociálních jistot za nejvíce podporující aspekty porodnosti. V této skupině je ovšem kontra ostatní kategorie zřetelné nárokování finanční podpory. Tento výsledek může být přisuzován stále se zhoršujícím podmínkám pro rodiny s dětmi anebo snaze vyvarovat se snížení životní úrovně po narození dítěte.

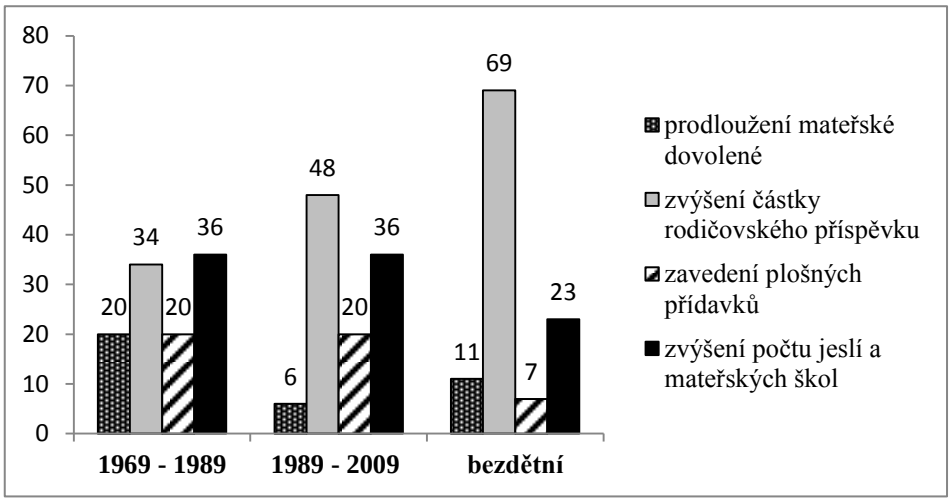
GRAF 30: **Co z následujícího má podle vás na zvýšení porodnosti nejvyšší účinky?**

Zdroj: vlastní zpracování

Všechny skupiny dotázaných odpovídali na otázku **„Jaké nástroje rodinné politiky státu jste upřednostňovali/upřednostňujete?“** Vyhodnocení přineslo překvapivé závěry. Ačkoli skupina rodičů z let před rokem 1989 ve všech otázkách vykazovala poměrně nízkou závislost mezi finanční situací a založením rodiny, neočekávaně zvolilo 51 % dotázaných finanční dávky. Upřednostnění nepřímé pomoci ve skupině rodičů novodobého státu se dalo očekávat, vzhledem k vývoji odpovědí v předchozích dotazech. Téměř polovina z nich měla problémy s umístěním dítěte do školky a 55 % z nich hodnotilo podmínky pro harmonizaci rodiny a práce jako nedostatečné. Finanční náročnost péče o dítě nebyla v této kategorii příliš zmiňována. Naproti tomu bezdětní jedinci ji ve většině případů preferovali, a přesto se nejvyšším počtem hlasů, 69 jedinců, vyslovili pro nepřímou pomoc.

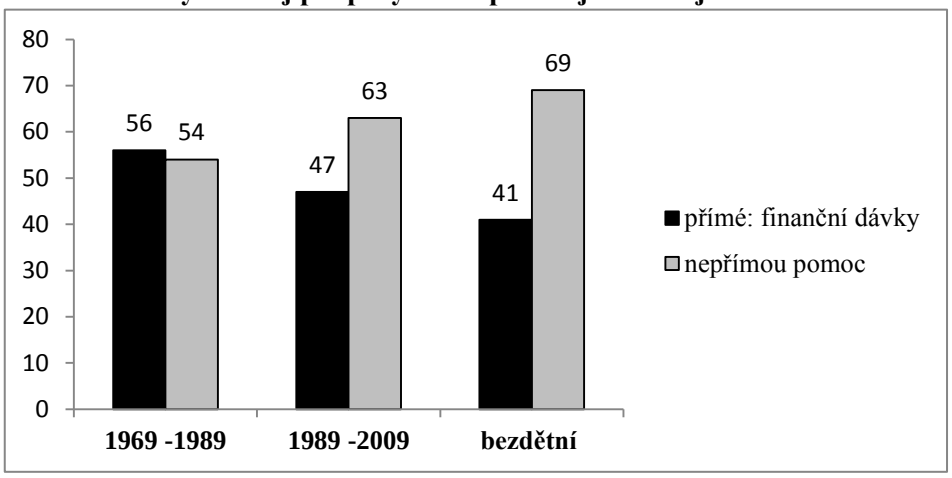
GRAF 31: **Jaké nástroje rodinné politiky státu jste upřednostňovali/ upřednostňujete?**

Zdroj: vlastní zpracování

Další otázka se snaží předchozí obecnější stimuly porodnosti zúžit na konkrétní nástroje rodinné politiky. **„Jaký nástroj podpory rodin považujete za nejvíce atraktivní?“** Nejlákavěji se bezdětným jedincům a rodičům po roce 1989 jeví zvýšení výplaty rodičovského příspěvku. Vyslovilo se tak 63 % jedinců bez dětí, u nichž se znovu projevila zvýšená orientace na materiální zajištění, a 44 % rodičů. Na druhé příčce se ve zmiňovaných skupinách umístilo zvýšení počtu jeslí a mateřských škol. Pro toto opatření se také vyjádřilo 36 rodičů v obou kategoriích. Plošné přídavky a prodloužení mateřské dovolené byly nejpřitažlivější pro generaci rodičů z let před rokem 1989, každé z těchto opatření dostalo po dvaceti hlasech. V kategorii mladších rodičů a bezdětných již ztrácely na významu ve prospěch zvýšení rodičovského příspěvku.

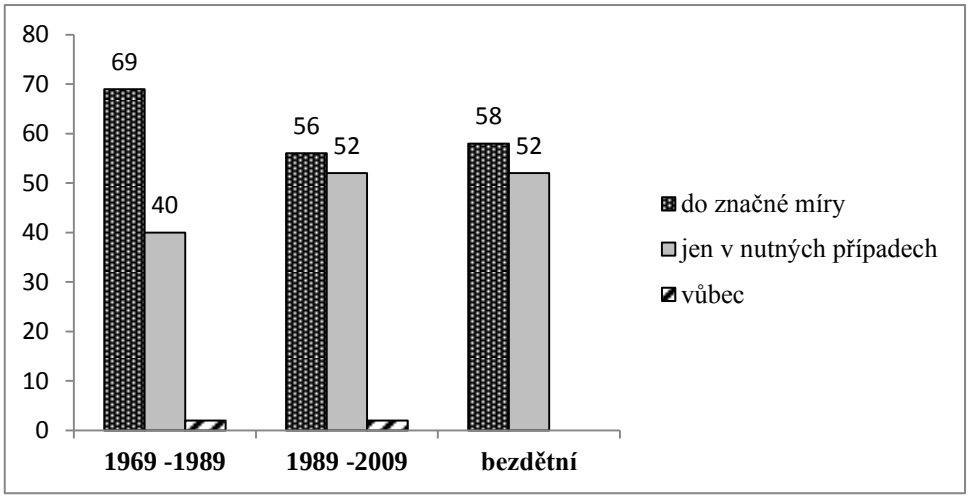
GRAF 32: **Jaký nástroj podpory rodin považujete za nejvíce atraktivní?**

Zdroj: vlastní zpracování

Poslední otázka mapovala názory jedinců o tom **„Do jaké míry by se měl podle vás starat o sociální jistoty občanů stát?“** Výroku do „značné míry“ jsou nejvíce nakloněni rodiče, kteří vychovávali své děti v socialistickém režimu. Své preference mu dalo 69 dotázaných, 40 zvolilo „jen v nutných případech“ a dva „vůbec“. V jejich úvahách jsou evidentně pevně zakořeněny tehdejší státní paternalismus a garance jistot. U generace rodičů po roce 1989 se již poměr mezi možností „do značné míry“ a „jen v nutných případech“ vyrovnal. Činil 56 hlasů ku 52, zbývající dva uvedli „vůbec“. Zajímavý je výsledek u bezdětných jedinců. Nikdo neuvedl možnost „vůbec“, pro možnost „do značné míry“ se vyjádřila nadpoloviční většina a „jen v nutných případech“ zaškrtlo 52 dotázaných. Toto zjištění naznačuje, že pro obyvatele je garance sociálních jistot státem velmi důležitá a očekávají ji. Podle některých výzkumů je tomu tak v mnohem větší míře než v západních státech. (Sirovátka & kol., 2006)

GRAF 33: **Do jaké míry by se měl podle vás starat o sociální jistoty občanu stát?**

Zdroj: vlastní zpracování

2.2.1 Stručné shrnutí

Provedení dotazníku bylo nutné k následnému uvážení, zda je možné a smysluplné zavádět do současnosti některá z dříve aplikovaných prorodinných opatření. Potřebovala jsem zjistit, zdali jsou názory mezi jednotlivými generacemi podobné, či diametrálně odlišné, zda hodnota rodiny a celkové populační klima prošlo velkými změnami a co považuje dnešní generace za žádoucí. Získané poznatky jsem rozšířila provedením třech rozhovorů (příloha č. 1), díky kterým jsou některé z výsledků dotazníku srozumitelnější.

Z výsledku šetření je zřejmé, že nejčastější počet dětí v rodině jsou dvě a stejný počet dětí je považován za ideální ve všech zkoumaných generacích. Třídětná rodina je poměrně rozšířená, nicméně za ideální je nejméně považována bezdětnými jedinci. Počet jedno dítě se objevuje v představách respondentů velmi málo, ale počet rodin s jedináčky tvoří téměř 30 %. Za možný důvod odlišných představ od reality je možné považovat nevyhovující podmínky pro zakládání rodin. V průběhu šetření se téměř u všech otázek projevila zvyšující se nespokojenost s faktory bezprostředně působícími na populační klima. Podpora rodin ze strany státu byla kladně vyhodnocena pouze v případě rodičů, kteří zakládali rodiny před rokem 1989. Lidé, kteří se stali rodiči po roce 1989, již v 53 % odpovědí uvedli, že necítili dostatečnou podporu. Ještě rapidněji se nespokojenost s podporou mladých rodin vyvíjí mezi bezdětnými, kterou vykazuje 85 % z nich. Zároveň podle zjištěných odpovědí výrazně klesá hodnota rodiny. Pozitivně se k ocenění rodiny vyjádřilo 69 % rodičů před rokem 1989, budoucí rodiče však pokládají hodnotu rodiny za nedostatečnou v 75 %. Změna názorových hodnot je zřejmá také v otázce, zda je mateřství hlavním posláním ženy. Generace rodičů před rokem 1989 považuje tento výrok za pravdivý v drtivé většině. Mladší generace toto tvrzení těsnou většinou odmítá, zavrhnutí dítěte jako hlavní náplně života ženy je pak nejvýraznější mezi bezdětnými. Většina rodičů obou období považovala participaci otců za dostatečnou. Ačkoli nyní jsou podmínky pro jejich zapojení do péče o dítě mnohem liberálnější než dříve, 84 % bezdětných považuje za nutné zvyšovat podíl jejich role v rodině. Tento fakt může souviset se zvyšující se rovnoprávností žen a orientací na pracovní výkon i v průběhu raného mateřství. Bezdětní také více než dvě zbývající generace jsou toho názoru, že podmínky pro harmonizaci rodiny a zaměstnání nejsou postačující. Vyslovilo se tak 66 % z nich a 95 % žen ze zkoumaného soboru. Naproti tomu rodiče z předlistopadových let výraznou většinou vnímali umožnění ekonomické aktivity matkám jako dostatečné. Poměr mezi odpovědí ano a ne je u generace rodičů po roce 1989 již vyrovnanější, což může být dáno zvyšujícími se problémy umístit dítě do mateřské školy či jeslí oproti předlistopadovému období. Bezdětní pak považují zvyšování počtu zařízení pro děti za nezbytné v 89 % případů.

V průběhu šetření jsem narazila na zajímavé zjištění, budoucí rodiče mnohem více vyzdvihují finanční náročnost pro zakládání rodin. Projevilo se tak v několika otázkách. Finanční situaci považují pro rozhodnutí mít dítě za velmi důležitou v 63 %, nikdo z nich neuvedl, že na ní nezáleží. Rodiče obou kategorií naopak ve velkém množství

uvedli, že jejich rozhodnutí nebylo závislé na finanční situaci vůbec, popřípadě částečně. Mnoho z nich také v další otázce uvedli, že narození dítěte jim nepřineslo žádné komplikace, jako další problémy označily zhoršení finanční situace a problémy v zaměstnání. Naproti tomu bezdětní jedinci považují zhoršení finanční situace za nejvýznamnější problém, který dítě přináší. Vzrůstající důraz na materiální zajištění je zřejmý i v upřednostňování zvyšování rodičovského příspěvku rodiči po roce 1989 a bezdětnými jedinci. Navýšení počtu jeslí a mateřských školek se v jejich prioritách umístilo až na druhé příčce, zatímco rodiče z let před rokem 1989 tento nástroj formou služeb označili za nejdůležitější. Jako stimulující prvek pro zvýšení porodnosti se vysoká finanční podpora umístila významným podílem pouze u bezdětných. U všech skupin bylo vysoce hodnoceno umožnění spojení rodinného a pracovního života a zajištění sociálních jistot v nouzi. Většina ze všech skupin si myslí, že dávky státní sociální podpory mohou působit na porodnost, nicméně většina je také proti jejich plošnému poskytování. Zajímavý je fakt, že kontra zjištěné závěry, se majorita rodičů z let 1989 – 2009 vyslovila pro nepřímou pomoc od státu, stejně jako bezdětní, kteří tuto možnost zastoupili ještě ve větším množství. Na závěr srovnání podmínek jednotlivých období samotnými respondenty. 74 % rodičů z let 1969 – 1989 si myslí, že nastavení prorodinných opatření bylo lepší než v současnosti, s tímto názorem souhlasí pouze 51 % dotázaných rodičů po roce 1989 a bezdětní jedinci považují současné podmínky v 52 % naopak za lepší než dříve. Dochází tak k zajímavému rozporu. **Budoucím rodičům evidentně nejvíce vyhovuje míra svobody a charakter dnešního státu, přesto však požadují finanční pomoc a podporu státu ve vyšší míře než rodiče dětí kdykoli předtím.**

ZÁVĚR

V průběhu psaní práce jsem došla k názoru, že zvolené téma si zaslouží z národohospodářského hlediska mnohem větší pozornost, než jsem očekávala. Porodnost v České republice se nachází hluboce pod mírou zachování populace a úbytek lidského kapitálu bude v budoucnosti značným problémem. Přesto u nás ani po téměř 25 letech neexistuje komplexní systém rodinné politiky, který by podporoval nejen nízkopříjmové rodiny, nýbrž usnadňoval i podmínky pro všechny rodiny s dětmi bez ohledu na jejich příjem. Domnívám se, že v této situaci je nutné hledat prostředky, které by mohly stimulovat minimálně zachování populace na současné úrovni. V průběhu mnou zkoumaného období byly vytvořeny silné generační vlny, které mohly být z části výsledkem zavedených prorodinných nástrojů. Díky této práci je do jisté míry možné analyzovat, zda tehdejší baby boomy závisely na aplikovaných nástrojích a je možné se jimi inspirovat, ba dokonce transponovat některé z nich do současnosti. Ve společnosti se totiž stále častěji objevují názory, že dnešní podmínky jsou nastaveny hůře než dříve. Snažila jsem se proto sestavit ucelený soubor poznatků o vývoji a změnách bývalých opatření a jejich skutečné funkčnosti na základě exaktních faktů.

Poznatky autorů, jejichž materiály jsem využila v teoretické části práce, v podstatě plně korespondují s výsledky mé praktické části. Změny, které Možný, Matoušek či Rabušic v souvislosti s přechodem k postmodernímu typu rodiny zdůrazňují, jsou jasně zřetelné i v názorech respondentů a promítají se do příčin poklesu porodnosti po roce 1989. Institucionální zajištění, které v České republice funguje pouze na vládní úrovni, ale jeho lokální ukotvení chybí, způsobuje mnoho problémů, mimo jiné nedostatečný počet mateřských škol a dalších zařízení pro děti předškolního věku. Rodinná politika, která i díky této indispozici nedostatečně reaguje na regionální problémy, také nedostatečně přispívá k upevňování hodnoty rodiny ve společnosti, což se projevilo v rezultátech analýzy i dotazníkového výzkumu. Odklon od populační politiky a prosazení některých kroků v rámci rodinné politiky až v začátku druhého tisíciletí, jež bylo v teoretické části avizované Kocourkovou či Kučerou, se mohlo promítnout do snižující se spokojenosti občanů s podporou státu, která se projevila při empirickém šetření. Považuji tak prameny, které jsem použila v teoretické části, za vhodné a jejich prostřednictvím jsou čtenáři poskytnuta náležitá východiska, která byla verifikována i v praktickém oddílu práce.

Cílem praktické části bylo dopracovat se ke zjištění, zda některé z dřívějších opatření, která se podílela na podnícení porodnosti, mohou být aplikována do současnosti. Díky získání souhrnného přehledu o jejich dřívějších vlivech a jejich hodnocení samotnými uživateli jsem dospěla k názoru, že z někdejších nástrojů může být do současnosti přeneseno jen malé kvantum z nich. Jejich vliv zřejmě úzce souvisí se společenským klimatem a názorovými hodnotami společnosti. Ty se v průběhu zkoumaného dvacetiletí výrazně proměnily a v současnosti se modifikují ještě překotněji. Podle výsledků mého dotazníku se spokojenost s podporou státu v rámci rodinné politiky stále snižuje. Nelze si však nevšimnout, že se rapidně změnila i hodnota rodiny, která má sestupnou tendenci a stejně tak mateřství již není ve většině případů pokládáno za hlavní náplň ženského života. V kontextu těchto změn je zvyšování populace formou zavedení prorodinných opatření velmi diskutabilní. Je také vidět značný rozdíl v pojetí rodiny mezi oslovenými. Zatímco dříve nebylo zakládání rodin příliš spojováno s finanční situací a narození dítěte neevokovalo automatické zhoršení životního standardu, rodiče po roce 1989 jsou již skeptičtější a mezi bezdětnými jedinci se projevila orientace na materiální zajištění ve značné míře. Ti jako jediní uvedli finanční situaci jako rozhodující fakt pro narození dítěte a na přední příčky v hodnocení stimulů porodnosti zvolili na rozdíl od dalších skupin vysokou peněžitou podporu. Toto zjištění je celkem překvapivé, neboť jedinci, kteří již děti mají, upřednostňovali spíše možnosti pro spojení rodinného a pracovního života. Tato možnost se mezi hodnocením budoucích rodičů objevila na druhém místě. Podle zmíněných rezultátů by tedy znovu zaváděné prostředky měly být spíše z kategorie finančních stimulů. V úvahu přichází zvýšení porodného, které bylo v obou zkoumaných obdobích téměř dvakrát navýšeno, poskytování vyšších či plošných přídavků a zvýšení částky rodičovského příspěvku. Poslední zmíněná varianta se také jeví bezdětným a rodičům po roce 1989 jako nejatraktivnější. Osobně jsem toho názoru, že zvýšení rodičovského příspěvku by mohlo být z kategorie přímé podpory nejefektivnější alternativou. Zvýšení částky porodného dle zjištěných faktů analýzy spíše nevede k dlouhodobé stimulaci porodnosti, nýbrž může v omezeném časovém horizontu přispět ke změně časování porodů. Tento nástroj, který je součástí taktiky získávání voličů, stejně jako poskytování plošných přídavků, bych ke znovuzavedení nedoporučila. Nasvědčuje tomu i mínění většiny respondentů ze všech kategorií, kteří nesouhlasí s plošným poskytováním dávek. Přesto si ale většina z nich myslí, že státní sociální podpora může mít na zvýšení porodnosti vliv. Napříč všemi skupinami se jevilo jako velmi stimulující zajištění

sociálních jistot. Na základě tohoto zjištění si myslím, že by mohlo být vhodné znovu zavést jednorázovou podporu v pevně stanovené částce pro děti započínající školní docházku a to plošně, jako důkaz solidarity společenosti s rodinami. Dále je nutné napomáhat mladým lidem v bytové otázce. Podle mého názoru měly jisté opodstatnění státní startovací byty a novomanželské půjčky před rokem 1989. V případě jejich zavedení do současnosti by se mladým lidem, na které jsou dnes kladeny velmi vysoké nároky, v počátcích soužití a založení rodiny mohlo ekonomicky velmi ulevit, manželství by navíc mohlo získat jakousi přidanou hodnotu, která mu pravděpodobně chybí. Po roce 1989 se snažili vládní představitelé manželství zatraktivnit pomocí společného zdanění manželů. Toto opatření bych znovu nezaváděla, vzhledem k jeho možným negativním důsledkům na ženskou zaměstnanost. Nicméně vzhledem k faktu, že většina dotázaných z polistopadových skupin upřednostňuje nepřímou pomoc, považuji změny v daňové soustavě za nutnou budoucí výzvu. Za nejdůležitější podporu rodiny ze strany státu považuji poskytnutí sociálních služeb v adekvátním rozsahu. Nabídka předškolních zařízení, která před rokem 1989 patrně mnohem lépe odpovídala poptávce po jeslích a mateřských školách, je dle mého názoru hodna inspirace. Zajištěním těchto forem péče o předškolní děti by mohly být rodičům poskytnuty lepší podmínky pro harmonizaci rodiny a pracovního života. Náznaky toho, že právě usnadnění synchronizace rodiny a zaměstnání je pro stávající i budoucí rodiče prioritou, je zřetelná napříč všemi otázkami dotazníku. Rodiče starší generace, kteří vychovávali děti před rokem 1989, měli, dle jejich odpovědí, mnohem méně problémy s umístěním dětí do školek a jeslí. Považovali tak podmínky pro ekonomicky aktivní matky za poměrně dostačující. Mladší generace rodičů a bezdětní jsou již ve svých názorech mnohem skeptičtější a především ve skupině budoucích matek se projevuje tendence zvyšovat participaci otce na výchově dítěte.

Podle mého názoru zavedení vysokých finančních podpor, které si žádá mladá generace, nemusí vést k žádaným účinkům. Ke kompenzování nákladů ušlých příležitostí jejím prostřednictvím, by totiž bylo zapotřebí nereálně vysokých výdajů ze státního rozpočtu. Lepším řešením by mohlo být poskytnutí požadovaných sociálních jistot mladým rodičům prostřednictvím vybudování sítě předškolních zařízení tak, aby se matky nemusely rozhodovat mezi kariérou a dítětem, ale mohly obě role skloubit. Zároveň by snad nedocházelo k výraznému propadu finanční situace rodiny, čehož se budoucí rodiče nejvíce obávají. Velmi důležité jsou také státní podpora částečných úvazků a

podněcování vstřícnosti zaměstnavatelů k flexibilním úpravám pracovní doby. I forma této podpory byla před rokem 1989 jistým způsobem uplatňovaná a stojí za zvážení, zda by nešla znovu obnovit. Motivací pro zaměstnavatele by mohly být například daňové zvýhodnění či subvence. Výsledky mého výzkumu také ukázaly, že nejlépe nastavené podmínky pro mladé rodiny pociťovaly dle svého mínění rodiče před rokem 1989, nicméně i rodiče po roce 1989 a bezdětní hodnotí současné podmínky vcelku kladně. Obyvatelům České republiky evidentně vyhovuje demokracie a poskytovaná míra svobody v současném uspořádání. Zároveň se však objevuje jistý rozpor, neboť v poměrně velkém počtu uvádějí, že stát by se měl o rodiny s dětmi starat ve značné míře či alespoň v nutných případech. Zvýšený apel na participaci státu se objevuje především u prozatím bezdětných jedinců. Myslím si, že po aplikování některých dřívějších opatření, byť v modifikované podobě odpovídající kapitalismu, by mohla být posílena subsidiarita rodiny a zároveň poskytnuta i požadovaná státní podpora. Cílem těchto opatření by nemělo být pouze zvýšení porodnosti, ale i zlepšení prostředí pro všechny rodiny, což může na zvýšení přirozeného přírůstku zapůsobit jako vedlejší efekt.

Díky výše uvedeným závěrům považuji cíl mé práce za splněný. Zvolené téma jistě skýtá mnoho oblastí pro další rozpracování nad rámec rozsahu bakalářské práce. Může se stát výchozím materiálem pro diplomové práce a další studie věnující se rodinné politice. Širší rozpracování by se mohlo například týkat pouze podmínek matek v zaměstnání, do analýzy nástrojů rodinné politiky by mohly být zapracovány všechny dávky sociálního zabezpečení včetně pilíře sociální pomoci, proměnám demografického vývoje by mohla být věnována vyšší pozornost nebo by se těžištěm práce mohly stát rozhovory, které jsem použila pouze jako doplňkový materiál. Použitý dotazník by mohl být rozpracován do diferenciovanějších otázek a jeho zhodnocení by mohlo zahrnovat několik mnou záměrně opomenutých, byť důležitých hledisek jako věk, vzdělání, pohlaví či místo bydliště. Pro takto obsáhlou analýzu jsem však neměla v bakalářské práci dostatečný prostor.

Seznam tabulek a grafů

GRAFY

GRAF 1: **Modelová křivka nákladů a přínosů v závislosti na počtu děti v rodině**

GRAF 2: **Poválečná úhrnná plodnost, období 1940 – 1960**

GRAF 3: **Úhrnná plodnost v období 1969 - 1989**

GRAF 4: **Narození a zemřelí v období 1969 – 1989**

GRAF 5: **Zdůvodnění snižující se porodnosti**

GRAF 6: **Vývoj nevyřízených žádostí do mateřských škol 1991 - 2009**

GRAF 7: **Úhrnná plodnost 1989 - 2009**

GRAF 8: **Vývoj narozených a zemřelých 1989 - 2009**

GRAF 9: **Ideální počet dětí v rodině**

GRAF 10: **Cítili jste se v raném věku dítěte/ dětí podporováni státem?**

GRAF 11: **Myslíte si, že mladé rodiny jsou dostatečně podporovány státem?**

GRAF 12: **Myslíte si, že hodnota rodiny byla ve vybraném období společností dostatečně oceňována?**

GRAF 13: **Myslíte si, že hodnota rodiny je společností dostatečně oceňována?**

GRAF 14: **Byly podmínky v daném období pro harmonizaci rodinného a pracovního života postačující?**

GRAF 15: **Jsou podmínky pro harmonizaci rodinného a pracovního života postačující?**

GRAF 16: **Myslíte si, že podmínky pro výchovu dětí byly v minulých obdobích (rok 1969 a výše) lepší než v současnosti?**

GRAF 17: **Myslíte si, že podmínky pro výchovu dětí jsou v současnosti lepší než v minulých letech (od roku 1969 a výše)?**

GRAF 18: **Využívali jste služeb jeslí?**

GRAF 19: **Měli jste problémy s umístěním dítěte do předškolního zařízení?**

GRAF 20: **Myslíte si, že je důležité rozšiřovat nabídku předškolních zařízení (jesle, mateřské školy aj.)?**

GRAF 21: **Myslíte si, že se na výchově dítěte/ dětí v jejich raném věku dostatečně podílel otec?**

GRAF 22: **Myslíte si, že by se měla posilovat odpovědnost otce v raném věku dítěte?**

GRAF 23: **Myslíte si, že mít dítě je hlavním posláním ženy?**

GRAF 24: **Myslíte si, že by měla být většina dávek poskytována plošně?**

GRAF 25: **Nakolik určující byla/je pro vaše rozhodnutí mít děti finanční situace?**

GRAF 26: **Jaké nejzásadnější komplikace vám přineslo narození dítěte?**

GRAF 27: **Co je podle vás nejvýznamnější překážkou v rozhodnutí mít děti?**

GRAF 28: **Myslíte si, že dávka státní sociální podpory mohou ovlivnit rozhodnutí mít děti?**

GRAF 29: **Co z následujícího má podle vás na zvýšení porodnosti nejvyšší účinky?**

GRAF 30: **Jaké nástroje rodinné politiky státu jste upřednostňovali/ upřednostňujete?**

GRAF 31: **Jaký nástroj podpory rodin považujete za nejvíce atraktivní?**

GRAF 32: **Do jaké míry by se měl podle vás starat o sociální jistoty občanu stát?**

TABULKY

TABULKA 1: **Nejefektivnější populační opatření podle mínění žen**

TABULKA 2: **Přehled úprav výše přídavků na děti**

TABULKA 3: **Vývoj nákladů na některé jednotlivé dávky přímé peněžité podpory rodinám s dětmi před rokem 1990 (v mld. Kč)**

TABULKA 4: **Vývoj rodičovského příspěvku 1990 - 2008**

SEZNAM LITERATURY A DALŠÍCH PRAMENŮ

TIŠTĚNÉ ZDROJE

BAGAVOS, Christos. Which public policies have an impact on fertility? In: *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. Brno: MATĚJKOVÁ, Barbora a PALONCYOVÁ, Jana, 2005. Vymezení rodinné politiky. ISBN 80-210-3630-3.
BARTOŠOVÁ, Milada. *Československá populační politika včera a dnes*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1979, 136 s. Socialistická státní politika.

KOUBEK, Josef. Populační politika Československé republiky v letech 1945-1980. *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje*. 1981, roč. 23, 1/1981, s. 32-50.

KREBS, Vojtěch et al. *Sociální politika*. Vyd. 1. Praha: Codex, 1997, 327 s. ISBN 80-859-6333-7.

KREBS, Vojtěch et al. *Sociální politika: (vybrané problémy)*. Praha: Aleko, 1991, 190 s. ISBN 80-853-4122-0.

KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007, 503 s. ISBN 978-807-3572-761.

KUČERA, Milan. *Populace České republiky, 1918-1991*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 1994, 198 s. ISBN 80-901-6747-0.

MATĚJKOVÁ, Barbora a PALONCYOVÁ, Jana. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně pro Výzkumný ústav práce a sociálních věci Praha, 2005, 79 s. ISBN 80-210-3630-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 161 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 80-864-2919-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 1993, 124 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 80-901-4247-8.

MITCHELL, Eva. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2010, 136 s. ISBN 978-80-7330-183-5.

MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1990, 184 s. ISBN 80-702-9018-8.

PAVLÍK, Zdeněk a KALIBOVÁ, Květa. *Mnohojazyčný demografický slovník: český svazek*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Česká demografická společnost, 2005. 182 s. Acta demographica; XV. ISBN 80-239-4864-4.

POLÁKOVÁ, Olga a Ladislav PRŮŠA. *Vybrané otázky z rodinné a bytové politiky*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1993, 198 s. ISBN 80-707-9963-3.

POLÁKOVÁ, Olga. Rodinná politika. KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007, s. 348-372. ISBN 978-807-3572-761.

POTŮČEK, Martin a Iveta RADIČOVÁ. *Sociální politika v Čechách a na Slovensku po roce 1989*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998, 329 s. ISBN 80-718-4622-8.

POTŮČEK, Martin. Křižovatky české sociální reformy. In: *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. Praha: MITCHELL, Eva, 2010. Rodinná politika a sociální dávky. ISBN 978-80-7330-183-5.

PRESTON, Samuel. Are the Economic Consequences of population Growth a Sound Basic for Population Policy? In: *Sociální politika: (vybrané problémy)*. KREBS, Vojtěch et al., 1991. Rodinná politika. ISBN 80-853-4122-0.

RABUŠIC, Ladislav. K některým předpokladům formulace pronatalitní politiky (diskuse s Milanem Kučerou a zastánci pronatalitní politiky). *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje*. 2002, roč. 44, 3/2002, s. 177-187.

RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 2001, 265 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 32. ISBN 80-864-2901-6.

SIROVÁTKA, Tomáš et al. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Vyd. 1. Brno: Fakulta sociálních studií (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti) Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Albert, 2006. 279 s. ISBN 80-7326-104-9.

Statistika školství. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, mládeže a tělovýchvy. Rozcestník: *Statistika školství* [online]. 2013 [cit. 2014-05-22]. Dostupné z: http://sberdat.uiv.cz/rozcestnik/

WYNNYCZUK, Vladimír a ŠRÁČEK, Jiří. *Mladá rodina v průmyslové oblasti*. Praha: Československý výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1975, 274 s. Výzkumné práce, sv. 65.

ZELIZER, Viviana. Pricing the priceless Child: The Changing Social VAlue of Children. In: *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: RABUŠIC, Ladislav, 2001. s. 154. Dítě jako emocionální hodnota. ISBN 80-864-2901-6.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

BECKER, S. Gary. A Treatise on the Family. In *Propopulační politika - ano či ne?* [online]. Praha: KOCOURKOVÁ, Jiřina; KUČERA, Milan; RABUŠIC, Ladislav; LOUŽEK, Marek, 2002 [cit. 2014-05-18]. Odolejme svádění socialistické propopulační politiky. ISSN 1213-3299. Dostupné z: http://cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik21.pdf

BLÁHA, Radim. Podpora rodiny prostřednictvím daňových opatření. In: *Mezinárodní konference o Rodinné politice 2006: Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006, s. 116-118 [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5305/Materialy_z_konference_o_rodinne_politice_2006.pdf

Časové řady statistických ukazatelů. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://stistko.uiv.cz/vo/rada.asp

Český statistický úřad. Statistická ročenka České republiky. 1990. In: *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR.* Praha: Kamila Svobodová, Věra Kuchařová, 2006. Vývoj a struktura sítě zařízení denní péče o děti předškolního věku. [cit. 2014-05-16]. ISBN 80-870-0751-4. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_225.pdf

Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v aktuálním roce. *Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR* [online]. 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.uzis.cz/category/tematicke-rady/zdravotnicka-zarizeni/kojenecke-ustavy-detske-domovy-dalsi-zarizeni-pro-deti

ETTLEROVÁ, Sylva. Dostupnost služeb péče o děti předškolního věku. In: *Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006b, s. 90-102 [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5305/Materialy_z_konference_o_rodinne_politice_2006.pdf

ETTLEROVÁ, Sylva. Vývoj a struktura dávek státní sociální podpory. In: *Demografie* [online]. Praha: Demografické informační centrum, 26.6.2006a [cit. 2014-05-16]. ISSN 1801-2914. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=354

ETTLEROVÁ, Sylva. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití* [online]. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2008, 63 s. [cit. 2014-05-16]. ISBN 978-80-87007-93-8. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_256.pdf

Persons employed part-time - Total. In: *Eurostat* [online]. 10.7.2013 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00159&plugin=1

FISCHER, Jakub et al. ODHADY ZDROJŮ A UŽITÍ HRUBÉHO DOMÁCÍHO PRODUKTU ČR PRO ROKY 1970–1989 V METODICE ESA 1995. Politická ekonomie [online]. Praha: VŠE, 2003, 1/2003 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.vse.cz/polek/abstrakt.php?IDcl=881

GALUŠKA, Ondřej. *Rodinná politika za socialismu na území Československa* [online]. Praha, 2008, 16.5.2014 [cit. 2014-05-16]. Diplomová práce. Univerzita Karlova Právnická fakulta. Vedoucí práce Gabriela Munková. Dostupné z: file:///C:/Users/Ka%C4%8Denka/Downloads/DPTX_D880042746.pdf

HIRŠL, Miroslav. Příspěvky státu rodinám na náklady spojené s výchovou dětí. *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje* [online]. 2004, roč. 46, 3/2004, s. 166-176, 3.3.2011 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/63002F88B9/$File/180304q3.pdf

Za „totáče“ bylo líp, říká každý třetí. Spokojenost ubírá Nečasova vláda. In: *Idnes.cz* [online]. 30.1.2013 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/pruzkum-spokojenost-se-soucasnym-rezimem-fjh-/domaci.aspx?c=A130130_162612_domaci_wlk

Jaké je složení domácností v ČR?. *Český statistický úřad* [online]. Český statistický úřad, 7.3.2013, 8.3.2014 [cit. 2014-05-18]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/jake_je_slozeni_domacnosti_v_cr20130307

JIRKOVÁ, Kateřina. Koncepce rodinné politiky a opatření iniciovaná ministerstvem práce a sociálních věcí. *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje* [online]. 2009, roč. 51, 4/2009, s. 280-286, 3.3.2011 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/63003F53B8/$File/180309q4.pdf

KOCOURKOVÁ, Jiřina. Leave arrangements and childcare services in Central Europe: Policies and practices before and after the transition.*Community, Work* [online]. 2002a, vol. 5, issue 3, s. 301-318 [cit. 2014-05-21]. DOI: 10.1080/1366880022000041793. Dostupné z: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1366880022000041793

KOCOURKOVÁ, Jiřina. Má populační politika v České republice perspektivu. In: KOCOURKOVÁ, Jiřina, KUČERA Milan; LOUŽEK, Marek; RABUŠIC, Ladislav. *Propopulační politika - ano či ne?* [online]. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002b [cit. 2014-05-18]. ISSN 1213-3299. Dostupné z: http://cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik21.pdf

KOCOURKOVÁ, Jiřina. Populační klima a rodinná politika. In: *Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze* [online]. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2007b [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://web.natur.cuni.cz/geografie/vzgr/monografie/populacni%20vyvoj/populacni%20klima%20a%20rodinna%20politika.pdf

KOCOURKOVÁ, Jiřina. Přídavky na děti v České republice: preference a realita. *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje* [online]. 2004, roč. 46, 1/2004, s. 22-32, 3.3.2011 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/63002FAAFB/$File/180304q1.pdf

KOCOURKOVÁ, Jiřina. Rodinná politika v ČR: mění se přístup státu k rodinám?. In: *Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu* [online]. Pardubice: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2007a [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2007110903

KOCOURKOVÁ, Jiřina. Současný "baby-boom" v České republice a rodinná politika. *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje* [online]. 2008, roč. 50, 4/2008, s. 240-249, 3.3.2011 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/630035A6B9/$File/180308q4.pdf

KOTRUSOVÁ, Miriam. Flexibilita v zaměstnání jako nástroj větší harmonizace rodinných a profesních rolí v ČR. In: *Mezinárodní konference o Rodinné politice 2006: Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006, s. 84-89 [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5305/Materialy_z_konference_o_rodinne_politice_2006.pdf

KUČERA, Milan. Padesát let hodnocení populačního vývoje České republiky. *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje* [online]. 2008, roč. 50, 4/2008, s. 230-240, 3.3.2011 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/630035A6B9/$File/180308q4.pdf

KUČERA, Milan. Pronatalitní populační politika už nestačí - nutností se stala komplexní rodinná politika. *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje* [online]. 2009, roč. 51, 4/2009, s. 274-279, 3.3.2011 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/63003F53B8/$File/180309q4.pdf

KUČERA, Milan. Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu. In: *Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny* [online]. Editor Antoine Marès, Pavla Horská. Praha: Cefres, 2001 [cit. 2014-05-16]. Cahiers du CeFReS, No 22. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_cssr.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra a SVOBODOVÁ, Kamila. *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR* [online]. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006, 57 s. [cit. 2014-05-16]. ISBN 80-870-0751-4. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_225.pdf

KUNDRA, Lucie. *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství* [online]. Praha: Otevřená společnost - Centrum ProEquality, 2009, 40 s. [cit. 2014-05-16]. Analýza. ISBN 978-80-87110-14-0. Dostupné z: http://generator.citace.com/dokument/WaLQZ2HwVCo7PffS?kontrola=1

LABUSOVÁ, Eva. Co znamená rodina?. In: EvaLabusová.cz: Rodičovství, psychologie, zdraví [online]. 2007 [cit. 2014-05-18]. Dostupné z: http://www.evalabusova.cz/ankety/co_znamena_rodina.php

Listina základních práv a svobod. *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online]. 16.12.1992 [cit. 2014-05-18]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html

LOUŽEK, Marek. Odolejme svádění socialistické propopulační politiky. In: KOCOURKOVÁ, Jiřina, KUČERA Milan; LOUŽEK, Marek; RABUŠIC, Ladislav. *Propopulační politika - ano či ne?* [online]. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002 [cit. 2014-05-18]. ISSN 1213-3299. Dostupné z: http://cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik21.pdf

MAŘÍKOVÁ, Hana a RADIMSKÁ, Radka. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži* [online]. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., 2003, s. 103 [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/956/pruzkum.pdf

MCDONALD, Peter. Možnosti státní politiky k držení plodnosti. *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje* [online]. 2004, roč. 46, 1/2004, s. 1-20, 3.3.2011 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/63002FAAFB/$File/180304q1.pdf

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Národní zpráva o stavu předškolní výchovy, vzdělávání a péče o děti předškolního věku v České republice. In: *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR.* Praha: SVOBODOVÁ, Kamila a KUCHAŘOVÁ, Věra, 2006. Vývoj a struktura sítě zařízení denní péče o děti předškolního věku. [cit. 2014-05-16]. ISBN 80-870-0751-4. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_225.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Soubor prorodinných opatření: Prorodinný balíček* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf

Názory občanů na vybraná opatření v rodinné politice – listopad 2012. In*: Centrum pro výzkum veřejného mínění* [online]. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 18.12.2012 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/socialni-politika/nazory-obcanu-na-vybrana-opatreni-v-rodinne-politice-listopad-2012

Národní koncepce rodinné politiky [online]. Praha: *Ministerstvo práce a sociálních věcí*, 2005, 59 s. [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

Národní zpráva o rodině [online]. Praha: *Ministerstvo práce a sociálních věcí*, 2004, 224 s. [cit. 2014-05-16]. ISBN 80-868-7818-X. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

Obyvatelstvo - roční časové řady. *Český statistický úřad* [online]. Český statistický úřad. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

PALONCYOVÁ, Jana. *Rodinné chování a rodinná politika jako kontext systému denní péče o děti ve Francii a v České republice* [online]. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2013, 95, 4 s. [cit. 2014-05-16]. ISBN 978-807-4161-278. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_360.pdf

Přehled statistických údajů: vývoj jednotlivých institutů státní podpory zdravotně postižených a zdravotního postižení. In:*Výzkumné centrum integrace zdravotně postižených Olomouc* [online]. Olomouc, 2010 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://www.vcizp.cz/doc/2010/STAT_ZP_2010_VCIZP.pdf

Rodičovská péče. *Výzkumný ústav práce a sociálních věcí* [online]. [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.vupsv.cz/index.php?p=cz_parental_care&site=default

Rodinná politika na úrovni krajů a obcí: metodické "doporučení" Ministerstva práce a sociálních věcí ČR [online]. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008, 27 s. [cit. 2014-05-16]. ISBN 978-80-86878-82-9. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf

Rozvodovost. *Český statistický úřad* [online]. Český statistický úřad, 19.8.2013 [cit. 2014-05-18]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost

SLIVKOVÁ, Zuzana. Částky pro stanovení výpočtových základů pro účely nemocenského pojištění. *Národní pojištění* [online]. 2005, roč. 2005, č. 12 [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/cz/casopis-narodni-pojisteni/archiv-vydanych-cisel/casopis-narodni-pojisteni-c-12-2005.htm

Státní sociální podpora. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/cs/2

Stručná zpráva z výzkumu: Rodina a děti. In: *Český sociálněvědní datový archiv* [online]. Praha: Kabinet pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, 1977 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://archiv.soc.cas.cz/download/1157/76-3_%C4%8C%C3%A1st1.pdf

ŠŤASTNÁ, Michaela. Dlouhodobý vývoj (ne)zaměstnanosti a HDP se zaměřením na částečné úvazky. In: *Český statistický úřad* [online]. 10.11.2005 [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/kra051110.doc

TOFFLER, Alvin. The Third Wave [online]. United States: Bantam Books, 1980 [cit. 2014-05-16]. ISBN 0-517-32719-8. Dostupné z: http://www.crossroadscounsellinggroup.com/resources/ebook/Toffler-ThirdWave-complimentsofCRTI.pdf

VANČUROVÁ, Alena et al. *Současná a připravovaná opatření rodinné politiky v zemích střední Evropy* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005, 110 s. [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/4354/studie_vancurova.pdf

Všeobecná deklarace lidských práv. Organizace spojených národů [online]. 10. 12. 1948 [cit. 2014-05-18]. Dostupné z: http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf

Zákon o rodině 89/2012 Sb. ze dne 3.2 2012. Dostupné také z: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89

Závěrečná zpráva z výzkumu č. 83 - 5: Názory na sociální jistoty občanů ČSSR. In: *Český socálněvědní datový archiv*[online]. Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění pri FSÚ, 1984 [cit. 2014-05-21]. Dostupné z: http://archiv.soc.cas.cz/download/1189/83-5.PDF

SEZNAM PŘÍLOH A POUŽITÝCH ZKRATEK

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA 1: **Tři rozhovory se zástupkyněmi zkoumaných kategorií**

PŘÍLOHA 2: **Výdaje na jednotlivé dávky Státní sociální podpory v letech 1994 – 2009**

PŘÍLOHA 3: **Demografické (absolutní) ukazatele I. v období 1969 – 1989**

PŘÍLOHA 4: **Demografické (analytické) ukazatele II. v období 1969 – 1989**

PŘÍLOHA 5: **Počet nevyřízených žádostí v mateřských školách v období 1991 – 2009**

PŘÍLOHA 6: **Počet dětských předškolních zařízení v období 1990 – 2009**

PŘÍLOHA 7: **Demografické (absolutní) ukazatele I. v období 1989 – 2009**

PŘÍLOHA 8: **Demografické (analytické) ukazatele II. v období 1989 – 2009**

PŘÍLOHA 9: **Vzory dotazníků**

POUŽITÉ ZKRATKY

SSP: Státní sociální podpora

MŠ: Mateřská škola

RP: Rodičovský příspěvek

PPM: Peněžitá pomoc v mateřství

MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA 1: **Tři rozhovory se zástupkyněmi zkoumaných kategorií**

Paní Hana má dvě děti, které se narodily v roce 1971 a 1973. Ukončila střední odborné vzdělání s maturitou. Nyní je ve starobním důchodu. Celý život bydlí na malém městě. V manželství je 40 let. Odpovídala na otázky týkající se období 1969 – 1989, pokud z kontextu nevyplývá jinak.

Myslíte si, že hodnota byla v době, kdy jste vychovávala své děti, dostatečně oceňována? Myslím, že byla. Rodina byla spíš brána jako samozřejmost. Neznám nikoho kdo by tehdy nechtěl děti a mohl je mít.

Vy máte děti dvě. Odpovídal tento počet tehdejší době? A zdá se vám ideální?
Dvě děti v rodině byly běžné, někteří jich měli i mnohem víc. Podle mě jsou nejlepší tři.

Bylo podle Vás považováno mateřství za hlavní poslání ženy?
To bylo. Měla jsem spoustu kamarádek, které se plnoletily, vdávaly. Já jsem se vdávala v 19 letech a připadala jsem si stará. Dost žen, které jsem znala, měly hodně dětí nebo rodily brzy, protože na ně naléhal partner.

Čím si myslíte, že byly sňatky a porody v nízkém věku způsobeny?
Bylo to normální. Nikdo se nad tím nepozastavil. Kdyby dnes přišla moje dvacetiletá vnučka do jiného stavu, řekla bych jí, že se zbláznila.

Jak byly rozdělené role mezi mužem a ženou? Myslíte si, že otcové se dostatečně podíleli na výchově?
Podíleli se dost. Alespoň můj manžel ano.

Napadlo vás někdy, že by na mateřskou dovolenou mohl nastoupit muž?
Ne, to ne. Muž vydělával, byl hlava rodiny, žena byla doma s dětmi. Brala jsem to tak, že je v práci, až přijde, tak mi pomůže, ale nikdy jsem nad tím moc neuvažovala.

A myslíte si, že by na rodičovskou nastoupil? Třeba kvůli nižšímu platu?
Ne. Po několik let měl menší plat než já, ale tohle nás nenapadlo nikdy.

Měla na vaše rozhodnutí mít děti velký vliv finanční situace?
Víte, že mně tohle nikdy nenapadlo? Až teď, když jste se mně na to zeptala. Neměla. Měli jsme málo, ale vůbec jsme nerozvažovali.

Proč si myslíte, že dnes mladí lidé na finanční zabezpečení při založení tolik dbají?
Myslím, že trochu zpohodlněli. Neměli jsme asi o moc víc než oni. Ale teď jsou úplně jiné možnosti. Studují, cestují. Taky se víc řeší výchova. Já posadila děti na zahradu a bylo. Dneska je musí někdo bavit. A nemají žádné jistoty.

Jaké jistoty máte na mysli?
Hlavně práci. V začátku jim všechno chybí. Nemají bydlení, musí se zadlužit. Kdo nemá rodiče, co ho v začátcích podpoří, má to hodně těžké.

A vy jste podobné jistoty pociťovala?
Ano. Práci musel mít každý, takže jsem věděla, že když si vezmu půjčku, budu ji mít z čeho platit. Dostali jsme byt od zaměstnavatele, moc jsme neutráceli, protože nebylo za co. A taky jsem měla jistotu, že budeme na rodinu dva. Dneska se každý druhý rozvádí.

Co jste upřednostňovala? Přímou finanční pomoc nebo nepřímou?
Co myslíte nepřímou?

Zajišťování školek, jeslí, úlev v práci a podobně.
Asi tu finanční.

Takže podmínky pro harmonizaci rodinného a pracovního života se vám zdály dostačující?
Docela ano. Je pravda, že jsme museli chodit na brigády na určitý počet hodin, aby

se děti dostaly do školky. Ale v práci byly ke mně vcelku vstřícní. Dostávala jsem kvůli dětem jen ranní směny bez svátků a málo víkendů.

Myslíte si, že jsou zaměstnavatelé vstřícní i dnes?
Rozhodně ne, dcera si radši nebrala kvůli nemocem dětí ani dovolenou. Vnoučata jsme opatrovali my. Nějaké zkrácené pracovní doby nebo úlevy, to dnes také není. Na každém rohu je dalších deset lidí, kteří vás nahradí.

Využívala jste jesle?
Ano, dokonce jsem tam chvilku pracovala. Dceři to ale nedělalo dobře, takže jsem s ní musela zůstat doma.

Říkáte, že vaše dcera se tam necítila dobře. Myslíte si, že škodily psychickému vývoji dětí?
To si nemyslím. Naše dcera byla na mně hodně závislá. Ale na jeslích se mi nezdálo nic špatného.

Myslíte si, že dávky státní sociální podpory mohou ovlivnit porodnost?
Ano.

Poskytovala byste je všem?
Některé ano, některé ne. Anebo bych je odstupňovala podle výše platu, ale nějakou částku bych dala všem.

Myslíte si, že jste byli jako rodina dříve dostatečně podporováni státem?
Docela ano.

Existuje podle vás něco, co by se dalo přenést z dřívějšího období do současnosti a ovlivnilo by porodnost?
Nevím. Dneska je úplně jiná doba. Celkově chybí asi ta nálada. A pak jak jsem říkala. Zajištění práce a bydlení. To je nedůležitější. Finančně na tom lidi nejsou špatně, ale všechno je hrozně nejisté.

Takže podle vás jsou příčinou nízké plodnosti nestabilita a vysoké ambice?
Jsou to hlavní důvody.

Paní Jitka má tři dcery, které se narodily v roce 1991, 1996 a 2006. Dosáhla odborného vzdělání ukončeného maturitou. Bydlí na vesnici, pracuje jako pečovatelka. Je jednou rozvedená, s druhým dlouholetým partnerem má třetí dceru. Odpovídala na otázky zaměřené na období 1989 – 2009, pokud z kontextu nevyplývá jinak.

Myslíte si, že hodnota rodiny byla v době, kdy jste vychovávala děti dostatečně oceňovaná?
Těžko říct. Hodně lidí mělo dvě, tři děti. Našlo se ale dost těch, co je nechtěli nebo je hodně odkládali. Takže to bylo různé, někdo ji oceňoval, někdo měl jiné zájmy a hodnoty.

Máte 3 děti, které se narodily se značným odstupem v období od roku 1991 do roku 2006. Ve kterém z nich byly podle vás pro-rodinné podmínky nejlépe nastaveny?
Paradoxně když jsem porodila první dceru, zdálo se mi všechno jednodušší. Nevím, jestli to bylo způsobené porevolučním nadšením nebo nadšením z prvního dítěte. Hodně pomáhala babička, bylo místo ve školce. S druhou dcerou to bylo složitější. Nejdříve nebylo místo v mateřince, pak tam nechtěla být, hodně marodila, takže jsem musela zůstat doma. Se třetí dcerou to bylo podobné, navíc jsem si musela v jejím případě poradit bez babičky. Dlouho jsem pak nemohl najít práci.

Z jakého důvodu?
Bydlíme na malém městě, školka funguje do tří, stejně tak družina. Navíc dcera byla hodně často nemocná. To se zaměstnavatelům nelíbilo.

Takže podmínky pro harmonizaci rodiny a zaměstnání nebyly dostačující?
V mém případě ne.

Jaký počet dětí považujete za ideální?
Dvě. Výchova třech je poměrně náročná.

V čem nejvíce?
Finančně. Jedna dcera je na VŠ, druhá na ni bude nastupovat, nejmladší je na základní škole. Sice obě ke škole pracují, ale poskytnout dětem vzdělání, a zajistit, aby

z nich něco bylo, hodně stojí. V případě té nejmladší zase hodně platíme za kroužky.

Když jsme u finanční stránky, nakolik rozhodující pro vaše rozhodnutí mít děti byla?
V případě prvního porodu ani ne, byla to spíše náhoda. Třetí dceru jsme chtěli, abychom nezůstali doma sami. Takže finanční stránku jsme hodně zvažovali v případě druhé dcery. Naše zajištění určitě hrálo svou roli.

Jak velkou?
Poměrně dost.

Myslíte si, že mateřství bylo považováno za hlavní náplň ženského života? Cítila jste se nějak ovlivňovaná nebo pod tlakem?
To asi ne. Myslím, že si to myslelo poměrně dost lidí, ale v devadesátých letech nikdo nechtěl znovu ostatním mluvit do života. Byla to každého věc. Postupem času se podle mě tenhle názor začal vytrácet úplně. Pod tlakem mít děti jsem se nijak necítila.

Když mluvíme o devadesátých letech, v té době byla porodnost opravdu extrémně nízká. Čím si myslíte, že to bylo?
Situace byla dost složitá. Lidé toho moc neměli, ale neustále se zvyšovaly nároky a pořád zvyšují. Dotýkalo se to všeho, práce, výchovy. Hodně vzrostl stres. A taky se začali lidi hodně rozvádět, každý druhý dneska. Včetně mně.

Proč si myslíte, že se natolik zvedl počet rozvodů? Mohla to způsobit nedostatečná participace mužů na výchově?
Tak to opravdu těžko hodnotit. Všude to bylo asi jinak. U nás otec fungoval. A proč se zvedla rozvodovost… Narostlo množství voleb a stalo se to normálním.

Znáte nějakého muže, který byl na rodičovské dovolené?
Jednoho.

Napadlo Vás někdy, že byste péči o dítě přenechala partnerovi i Vy?
No, vydělávala jsem vždy míň peněz, takže by to byl nesmysl. Ale je pravda, že po nějaké době doma mi ta myšlenka několikrát bleskla hlavou.

Myslíte, že by to přijal?
To je otázka spíš na něj, respektive na ně. (Paní Hana má druhého partnera) Ale spíše ne.

Pokud vám narození dítěte způsobilo nějaké problémy, jaké to byly?
Pracovní.

Zmiňovala jste problémy ve školce. Kdybyste měla možnost umístit dítě do jeslí, udělala byste to? Nebo jste je využívala?
Nevyužívala a neumístila. Když je dítě opravdu malé, měla by s ním podle mně být pořád máma.

Cítila jste dostatečnou podporu ze strany státu?
Nevím.

Tak jinak. Myslíte si, že podpora státu by měla být vyšší, než byla?
To ano.

Poslední dceru jste měla v roce 2006, kdy byla zaváděná nová prorodinná opatření. Pocítila jste změnu? A co vám přišlo nejúčelnější?
Neumím posoudit, jestli jsem tehdy pociťovala nějakou změnu. Ale je pravda, že zvýšení rodičovské bylo znát.

A co třeba přídavky?
Ty nám odebrali.

Myslíte si, že má adresnost dávek opodstatnění nebo by se měly poskytovat plošně?
Souhlasím s tím, že je nevyplácí všem. Některé by ale možná mohly být pro všechny.

Jaké máte na mysli?
Třeba porodné.

Myslíte si, že dávky státní sociální podpory mohou zvýšit porodnost?
V některých rodinách, kde mají špatnou finanční situaci ano.

Jaký druh podpory se vám tedy zdá přínosnější? Přímá finanční či nepřímá?
Asi finanční. I když je pravda, že moc výdajů na děti podpora nepokryje. Takže je možná lepší podporovat přivýdělky.

Proč podle vás mají mladí lidé v dnešní době stále méně dětí?
Většina mladých lidí chce něco dokázat, cestovat, to s dětmi nejde. Studují, dlouho nemají nic vlastního. Většina z nich se neobejde bez hypotéky nebo bydlení u rodičů. Navyknou si taky na vyšší příjmy a nechce se jim uskromňovat.

Myslíte se, že by se tahle atmosféra doby dala nějak změnit?
To si nejsem jistá.

Co třeba zvyšování dávek?
Možná by působily, ale musely by se zvýšit opravdu hodně, aby se děti vyplatily víc než kariéra.

A co zavedení startovacích bytů nebo zjednodušování souběhu práce a péče o děti?
Nevím. Asi by se nerodilo víc dětí, ale určitě by se lépe začínalo. A možná, že ti co se bojí, že dítě nezvládnou, by možná svoje rozhodnutí přehodnotili.

Kláře je 24 let. Studuje na vysoké škole, pracuje. Má dlouholetý vztah. Pochází z malého města, nyní bydlí v Praze. Mé otázky, které zodpovídala, byly mířené na situaci budoucích rodičů.

Kláro, děti zatím nemáš, ale jsi ve věku, kdy už bys mohla. Plánuješ je?
Určitě.

V jakém časovém horizontu?
Do deseti let.

Co Tě vede k pozdějšímu založení rodiny?
Je to jednoduchá věc. Teď studuju, do toho pracuju. Mám přítele, ale bydlíme v pronajaté garsonce. Až definitivně dodělám školu, chci odjet do zahraničí a po návratu si najít slušné místo. Takže mít dítě prostě není možné.

Kdybys teď otěhotněla, co bys dělala?
To nedokážu říct. Už je mi dost let. Ale asi bych zvažovala i potrat.

A co svatba? Chtěla by ses vdávat nebo upřednostňuješ soužití na psí knížku?
Vdávat se určitě chci. Tak za pět čtyři, pět let.

Myslíš, že má podobné plány většina Tvých vrstevníků?
To se hodně různí. U nás doma, na malém městě, je určitě bude sdílet míň lidí než v Praze na vysoké. Mám doma spoustu bývalých spolužáků, kteří už mají děti a taky hodně současných, kteří cestují po světě a mají podobné vize jako já.

Co je pro Tebe největší překážkou v rozhodnutí založit rodinu?
Měla ses spíš zeptat, co není. Neumím si to opravdu představit. Hlavně asi škola a touha cestovat.

Porodnost se přesouvá do vyššího věku obecně i u lidí, kteří takové ambice jako Ty nemají. Tušíš, čím to může být?
Nechtějí snížit svůj životní standard. Znám několik dlouholetých párů, co mají byt, práci, ale stejně se do dětí nehrnou. Mají teď život, co jim vyhovuje a asi se ho nechtějí vzdát.

Myslíš, že by tahle nálada ve společnosti šla nějak změnit?
Nemyslím.

Co kdyby se například zvýšily dávky pro rodiny, uvažovala bys o dítěti dříve?
Ne. Podle mě ani tak nejde o finance jako o priority.

Podle Tebe tedy ani vysoká finanční podpora nezvýší porodnost?
Ne významně. Záleží na konkrétní situaci a člověku.

Nemotivovalo by tě ani, kdyby se stát více angažoval v nepřímé pomoci? Zvyšoval počet školek, zavedl znovu jesle a podobně?
K založení rodiny ne. Usnadnilo by mi to život později, určitě se chci brzy vrátit do

práce. Ale moje rozhodnutí by to neuspíšilo.

Až budeš jednou matkou, svěřila bys dítě do jeslí?
Nemám s tím vůbec problém. A určitě bych něco takového ráda využila.

Jak vnímáš muže na rodičovské dovolené? Umíš si tak představit svého partnera?
Určitě, pokud by to bylo pro nás výhodnější, proč ne. Určitě bych chtěla být s miminkem nějakou dobu doma, ale vyhovovalo by mi třeba střídání.

Myslíš si tedy, že by se měla úloha muže při péči o dítě zvyšovat?
Měla. Ženy to mají v práci těžší, kvůli nemocem dětí a prostě kvůli tomu, že se od nich očekává, že jednou budou mámy. Ty závazky by se měly trochu vyrovnat.

Myslíš si, že je na to společnost připravená?
Podle mě to bude pořád častější.

Jak se díváš na postavení rodiny ve společnosti? Je oceňovaná?
Spíš ne.

Co se tedy podle Tebe dnes hlavně cení?
Znalosti a zkušenosti.

Myslíš, že je pro rozhodnutí mít děti klíčová finanční situace?
Rozhodně.

Proč?
Pokud chci, aby se moje děti neztratily a měly šanci uspět, hodně to stojí. Vzdělání, zázemí, mít děti je prostě náročné.

Nezdá se Ti někdy, že je to spíš pohodlnost? Naši rodiče takové možnosti přece taky neměli.
Někdy ano. Dneska má každé dítě tablet, mobil, neumí si pořádně hrát. Chtěla bych se tomu jednou vyvarovat. Ale bojím se, jestli pak nebudu mluvit jinak a okolí mě nesemele. Nechtěla bych, aby se moje dítě cítilo jako outsider.

Co podle Tebe chybí současným mladým rodinám nejvíce?
Těžko říct.

Představ si, že jsi maminka, co by tě nejvíce trápilo?
Asi hypotéka. Zatím bychom ji s přítelem neutáhli ani ve dvou. Natož ve třech a s jedním platem. A bez ní to nejde. A taky bych neměla zázemí. Rodiče by mi nemohli hlídat, protože musí chodit do práce.

Myslíš si, že stát by měl pomáhat rodinám s dětmi do značné míry?
Nemusí, ale měl by jim zajistit vyšší soběstačnost.

PŘÍLOHA 2: **Výdaje na jednotlivé dávky SSP v letech 1994 – 2009 (mil. Kč)**

Dávky SSP	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
přídavek na dítě	12 700	12 770	12 194	12 495	11 493	12 474	12 748	12 799	13 353	12 519	11 790	11 195	11 033	10 236	6 232	4 736
sociální příplatek	5 014	6 029	6 244	6 224	6 273	6 251	6 199	6 041	6 271	5 822	5 262	4 779	4 419	4 607	3 174	4 962
příspěvek na bydlení	x	x	677	813	1 367	2 084	2 518	2 699	3 028	2 835	2 548	2 287	1 565	1 565	1 619	2 280
příspěvek na dopravu	x	x	839	938	947	994	1 045	1 173	1 298	1 267	856	-2	-1	x	x	x
rodičovský příspěvek	5 171	5 824	7 357	7 612	7 780	7 718	7 691	7 701	8 022	7 964	10 425	12 627	13 526	28 690	28 294	28 336
zaopatřovací příspěvek	48	39	34	25	23	19	15	14	14	8	3	x	x	x	x	x
dávky pěstounské péče	103	111	144	154	233	315	339	366	395	407	427	467	585	771	844	922
porodné	434	428	484	525	563	566	581	616	791	807	832	895	1 591	2 097	1 647	1 579
pohřebné	144	329	348	331	519	543	540	528	529	549	525	533	513	509	71	17
příspěvek na teplo	x	x	x	67	277	236	106	x	x	x	x	x	x	x	x	x
příspěvek na nájemné	x	x	x	49	163	127	73	6	x	x	x	x	x	x	x	x
příspěvek na školní pomůcky	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	65	57	2	x
příspěvek na péči o dítě v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	24	x	x	x
CELKEM	**23 613**	**25 531**	**28 319**	**29 327**	**29 637**	**31 328**	**31 855**	**31 942**	**33 700**	**32 178**	**32 669**	**32 954**	**34 042**	**48 532**	**41 883**	**41 082**

Zdroj: Výzkumné centrum integrace zdravotně postižených, Olomouc, 2010, str. 48

PŘÍLOHA 3: **Demografické (absolutní) ukazatele I. v období 1969 – 1989**

Rok	Střední stav obyvatelstva	Sňatky	Rozvody	Narození	Narození mimo manželství	Umělé potraty	Zemřelí	Přirozený přírůstek
1969	9 896 695	90 408	20 550	144 155	7 880	74 263	120 653	22 512
1970	9 805 157	90 624	21 516	148 893	8 023	71 893	123 327	24 538
1971	9 830 602	91 864	23 616	155 233	8 112	68 652	122 375	31 805
1972	9 868 379	95 337	22 392	164 744	8 125	65 079	119 205	44 456
1973	9 919 519	99 518	25 271	182 953	8 004	55 898	124 437	57 313
1974	9 994 761	98 048	24 970	195 427	8 437	56 969	126 809	67 406
1975	10 062 366	97 373	26 154	192 869	8 677	55 511	124 314	67 462
1976	10 128 220	94 929	25 544	188 522	8 410	56 889	125 232	62 146
1977	10 189 312	93 011	25 442	182 865	8 351	61 114	126 214	55 549
1978	10 245 686	90 338	27 071	180 018	8 399	63 904	127 136	51 765
1979	10 296 489	84 496	26 191	173 084	8 659	64 505	127 949	44 163
1980	10 326 792	78 343	27 218	154 665	8 640	68 930	135 537	18 264
1981	10 303 208	77 453	27 608	145 186	8 443	71 574	130 407	14 031
1982	10 314 321	76 978	27 821	142 518	9 036	74 531	130 765	10 973
1983	10 322 823	80 417	29 319	138 132	9 327	75 037	134 474	2 957
1984	10 330 481	81 714	30 514	137 587	9 918	79 534	132 188	4 753
1985	10 336 742	80 653	30 489	136 488	9 894	83 042	131 641	4 240
1986	10 340 737	81 638	29 560	133 942	9 892	83 564	132 585	771
1987	10 348 834	83 773	31 036	131 469	9 466	109 626	127 244	3 677
1988	10 356 359	81 458	30 652	133 238	10 014	113 730	125 694	6 973
1989	10 362 257	81 262	31 376	128 881	10 141	111 683	127 747	609

Zdroj: (Český statistický úřad, 2013)

PŘÍLOHA 4: **Demografické (analytické) ukazatele II. v období 1969 –1989**

Rok	Úhrnná plodnost	Průměrný věk matek		Úhrnná potratovost	Naděje dožití		Úhrnná rozvodovost	Průměrný věk při prvním sňatku	
		celkem	1. dětí		muži	ženy		muži	ženy
1969	1,86	25,0	22,5	1,30	66,1	73,2	25,19	24,4	21,7
1970	1,91	25,0	22,5	1,27	66,1	73,0	26,13	24,4	21,7
1971	1,98	25,1	22,6	1,22	66,3	73,4	28,43	24,4	21,6
1972	2,07	25,1	22,6	1,18	66,9	73,7	26,84	24,4	21,6
1973	2,29	25,3	22,6	1,06	66,7	73,7	29,86	24,3	21,5
1974	2,43	25,2	22,6	1,07	66,9	73,6	29,08	24,4	21,4
1975	2,40	25,1	22,5	1,03	67,1	74,0	30,13	24,4	21,4
1976	2,36	25,1	22,5	1,05	67,1	74,2	29,19	24,4	21,4
1977	2,32	25,0	22,5	1,09	67,2	74,2	28,85	24,5	21,4
1978	2,32	24,9	22,4	1,12	67,3	74,2	30,57	24,6	21,4
1979	2,29	24,8	22,4	1,11	67,4	74,3	29,48	24,8	21,5
1980	2,10	24,7	22,4	1,15	66,8	73,9	30,66	24,9	21,7
1981	2,02	24,7	22,4	1,20	67,2	74,3	31,37	24,8	21,7
1982	2,01	24,6	22,4	1,24	67,3	74,4	31,86	24,7	21,7
1983	1,96	24,6	22,3	1,25	67,0	74,3	33,96	24,5	21,7
1984	1,97	24,6	22,3	1,32	67,3	74,4	35,64	24,5	21,7
1985	1,96	24,6	22,3	1,36	67,5	74,7	35,80	24,5	21,8
1986	1,94	24,6	22,4	1,37	67,5	74,6	34,87	24,6	21,7
1987	1,91	24,7	22,4	1,76	67,9	75,1	36,71	24,5	21,7
1988	1,94	24,7	22,4	1,81	68,1	75,3	36,33	24,5	21,7
1989	1,87	24,8	22,5	1,78	68,1	75,4	37,22	24,6	21,8

Zdroj: (Český statistický úřad, 2013)

PŘÍLOHA 5: **Počet nevyřízených žádostí v mateřských školách v období 1991 – 2009**

Rok	1991/1992	1992/1993	1993/1994	1994/1995	1995/1996	1996/1997	1997/1998	1998/1999	2000/2001
Počet odmítnutých žádostí	1 570	1 953	18 623	21 892	12 314	6 328	6 046	3 981	2 350
Rok	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Počet odmítnutých žádostí	2 289	2 770	3 813	4 673	6 810	9 570	13 409	19 996	29 632

Zdroj: Kuchařová & Svobodová, 2006; ÚIV

PŘÍLOHA 6: **Počet dětských předškolních zařízení v období 1990 – 2009**

Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Počet jeslí	1 043	486	381	247	235	207	151	101	79	67
Počet veřejných MŠ	7 328	7 335	6 906	6 801	6 536	6 405	6 338	6 213	6 050	5 933
Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Počet jeslí	65	59	58	60	58	56	46	47	46	46
Počet veřejných MŠ	5 816	5 900	5 774	5 697	4 967	5465	5469	5475	5502	5546

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004; Kuchařová & Svobodová, 2006; ÚIV

PŘÍLOHA 7: **Demografické (absolutní) ukazatele I. v období 1989 – 2009**

Rok	Střední stav obyvatelstva	Sňatky	Rozvody	Narození	Narození mimo manželství	Umělé potraty	Zemřelí	Přirozený přírůstek
1989	10 362 257	81 262	31 376	128 881	10 141	111 683	127 747	2 068
1990	10 362 740	90 953	32 055	131 094	11 167	111 268	129 166	2 022
1991	10 308 682	71 973	29 366	129 850	12 703	106 042	124 290	7 940
1992	10 317 807	74 060	28 572	122 142	13 008	94 180	120 337	13 149
1993	10 330 607	66 033	30 227	121 470	15 323	70 634	118 185	8 316
1994	10 336 162	58 440	30 939	106 915	15 507	54 836	117 373	-852
1995	10 330 759	54 956	31 135	96 397	14 947	49 531	117 913	-11 817
1996	10 315 353	53 896	33 113	90 763	15 288	48 086	112 782	-12 207
1997	10 303 642	57 804	32 465	90 930	16 125	45 022	112 744	-10 012
1998	10 294 943	55 027	32 363	90 829	17 209	42 959	109 527	-9 504
1999	10 282 784	53 523	23 657	89 774	18 426	39 382	109 768	-11 523
2000	10 272 503	55 321	29 704	91 169	19 792	34 623	109 001	-11 552
2001	10 224 192	52 374	31 586	90 978	21 276	32 528	107 755	-25 591
2002	10 200 774	52 732	31 758	93 047	23 459	31 142	108 243	-3 167
2003	10 201 651	48 943	32 824	93 957	26 713	29 298	111 288	8 186
2004	10 206 923	51 447	33 060	97 929	29 839	27 574	107 177	9 122
2005	10 234 092	51 829	31 288	102 498	32 409	26 453	107 938	30 502
2006	10 266 646	52 860	31 415	106 130	35 259	25 352	104 441	36 110
2007	10 322 689	57 157	31 129	114 947	39 537	25 414	104 636	93 941
2008	10 429 692	52 457	31 300	119 842	43 457	25 760	104 948	86 412
2009	10 491 492	47 862	29 133	118 667	45 954	24 636	107 421	39 271

Zdroj: (Český statistický úřad, 2013)

PŘÍLOHA 8: **Demografické (analytické) ukazatele II. v období 1989 – 2009**

Rok	Úhrnná plodnost	Průměrný věk matek		Úhrnná potratovost	Naděje dožití		Úhrnná rozvodovost	Průměrný věk při prvním sňatku	
		celkem	1. dětí		muži	ženy		ženy	muži
1989	1,87	24,8	22,5	1,78	68,1	75,4	37,2	24,6	21,8
1990	1,89	24,8	22,5	1,77	67,6	75,4	38,0	24,0	21,4
1991	1,86	24,7	22,4	1,69	68,2	75,7	34,8	24,7	22,3
1992	1,71	24,8	22,5	1,53	68,5	76,1	33,9	24,8	22,6
1993	1,67	25,0	22,6	1,18	69,3	76,4	36,2	25,4	23,2
1994	1,44	25,4	22,9	0,93	69,5	76,6	37,5	26,1	23,9
1995	1,28	25,8	23,3	0,84	69,7	76,6	38,4	26,7	24,6
1996	1,19	26,1	23,7	0,81	70,4	77,3	41,8	27,1	24,9
1997	1,17	26,4	24,0	0,77	70,5	77,5	42,1	27,6	25,4
1998	1,16	26,6	24,4	0,75	71,1	78,1	43,1	28,1	25,8
1999	1,13	26,9	24,6	0,70	71,4	78,1	32,5	28,5	26,2
2000	1,14	27,2	24,9	0,63	71,6	78,3	41,4	28,9	26,5
2001	1,15	27,5	25,3	0,60	72,1	78,4	44,7	29,3	26,9
2002	1,17	27,8	25,6	0,58	72,1	78,5	45,7	29,7	27,3
2003	1,18	28,1	25,9	0,56	72,0	78,5	48,0	30,3	27,7
2004	1,23	28,3	26,3	0,55	72,5	79,0	49,3	30,5	28,0
2005	1,28	28,6	26,6	0,53	72,9	79,1	47,3	30,8	28,1
2006	1,33	28,9	26,9	0,53	73,4	79,7	48,7	31,0	28,4
2007	1,44	29,1	27,1	0,54	73,7	79,9	48,7	31,2	28,6
2008	1,50	29,3	27,3	0,54	74,0	80,1	49,6	31,4	28,8
2009	1,49	29,4	27,4	0,53	74,2	80,1	46,8	32,0	29,2

Zdroj: (Český statistický úřad, 2013)

PŘÍLOHA 9: **Vzory dotazníků**

<u>Dotazník pro cílovou skupinu:</u> rodiče, kteří zakládali rodiny v období 1969 – 1989, 1989 - 2009

RODINNÁ POLITIKA A DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ

<u>Prosím zaškrtněte vždy pouze jednu odpověď.</u>

Dotazník je anonymní a bude použit pouze pro účely vysokoškolské kvalifikační práce.

Uveďte pohlaví:

□ muž

□ žena

V jakém časovém období jste se stali rodiči?

□ období 1969 - 1989

□ období 1989 - 2009

1. **Kolik máte dětí?**

_____

2. **Jaký počet dětí v rodině je podle vás ideální?**

_____

3. **Cítili jste se v raném věku dítěte/dětí dostatečně podporováni státem?**

□ ano

□ ne

4. **Myslíte si, že hodnota rodiny byla ve vybraném období společností dostatečně oceňována?**

□ ano

□ ne

5. **Byly podmínky v daném období pro harmonizaci rodinného a pracovního života postačující?**

□ ano

□ ne

6. **Myslíte si, že podmínky pro výchovu dětí byly v minulých obdobích (1969 a výše) lepší, než jsou v současnosti?**

□ ano

□ ne

7. **Využívali jste služeb jeslí?**

□ ano

□ ne

8. **Měli jste problémy s umístěním dítěte do předškolního zařízení?**

□ ano

□ ne

9. **Nakolik určující byla pro vaše rozhodnutí mít děti finanční situace?**

□ velmi

□ částečně

□ spíše vůbec

□ vůbec

10. **Myslíte si, že se na výchově dítěte/dětí v jejich raném věku dostatečně podílel otec?**

□ ano

□ ne

11. **Myslíte si, že by měla být většina dávek poskytována plošně?**

□ ano

□ ne

12. **Jaké nejzásadnější komplikace vám přineslo narození dítěte?**

□ zhoršení finanční situace
□ špatné podmínky bydlení
□ problémy se zaměstnáním
□ jiné
□ žádné

13. **Myslíte si, že mít dítě je hlavním životním posláním ženy?**

□ ano
□ ne

14. **Jaký nástroj podpory rodin považujete za nejvíce atraktivní?**

□ prodloužení mateřské dovolené
□ zvýšení částky rodičovského příspěvku
□ zavedení plošných přídavků
□ zvýšení počtu jeslí a mateřských škol

15. **Myslíte si, že by měla být většina dávek poskytována plošně?**

□ ano
□ ne

16. **Myslíte si, že dávky státní sociální podpory mohou ovlivnit rozhodnutí mít děti?**

□ ano
□ ne

17. **Co z následujícího má podle na zvýšení porodnosti nejvíce stimulující účinky?**

□ vysoká finanční podpora
□ zajištění sociálních jistot v případě nouze
□ společenské klima (trendy)
□ zlepšení možností spojit rodinný a pracovní život

18. **Jaké nástroje rodinné politiky státu jste upřednostňovali/upřednostňujete ?**

□ přímé finanční dávky
□ nepřímou pomoc (daňové úlevy, vytváření legislativního prostředí ke zlepšení pracovně rodinných podmínek aj.)

19. **Do jaké míry by se měl podle vás starat o sociální jistoty občanů stát?**

□ do značné míry
□ jen v nutných případech
□ vůbec

<u>Dotazník pro cílovou skupinu:</u> bezdětní jedinci

RODINNÁ POLITIKA A DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ

<u>Prosím zaškrtněte vždy pouze jednu odpověď.</u>

Dotazník je anonymní a bude použit pouze pro účely vysokoškolské kvalifikační práce.

Uveďte pohlaví:

□ muž

□ žena

1. **Jaký počet dětí v rodině je podle vás ideální?**

_____

2. **Myslíte si, že mladé rodiny jsou dostatečně podporovány státem?**

□ ano

□ ne

3. **Myslíte si, že hodnota rodiny je společností dostatečně oceňována?**

□ ano

□ ne

4. **Myslíte si, že mít dítě je hlavním životním posláním ženy?**

□ ano

□ ne

5. **Jsou podmínky pro harmonizaci rodinného a pracovního života postačující?**

□ ano

□ ne

6. **Myslíte si, že podmínky pro výchovu dětí jsou v současnosti lepší než v minulých obdobích (od roku 1969 a výše)?**

□ ano

□ ne

7. **Myslíte si, že je důležité rozšiřovat nabídku předškolních zařízení (jesle, mateřské školy aj.)?**

□ ano

□ ne

8. **Nakolik určující je podle vás pro rozhodnutí mít děti finanční situace?**

□ velmi

□ částečně

□ spíše vůbec

□ vůbec

9. **Myslíte si, že by se měla posilovat odpovědnost otce v raném věku dítěte?**

□ ano

□ ne

10. **Myslíte si, že dávky státní sociální podpory mohou ovlivnit rozhodnutí mít děti?**

□ ano

□ ne

11. **Co je podle vás nejvýznamnější překážkou v rozhodnutí mít děti?**

□ problémy s bydlením

□ finanční náročnost

□ zaměstnání

□ jiné

□ nic

12. Jaký nástroj podpory rodin považujete za nejvíce atraktivní?

- prodloužení mateřské dovolené
- zvýšení částky rodičovského příspěvku
- zavedení plošných přídavků
- zvýšení počtu jeslí a mateřských škol

13. Co z následujícího má podle vás na zvýšení porodnosti nejvyšší účinky?

- vysoká finanční podpora
- zajištění sociálních jistot v případě nouze
- společenské klima (trendy)
- zlepšení možností spojit rodinný a pracovní život

14. Myslíte si, že by měla být většina dávek poskytována plošně?

- ano
- ne

15. Jaké nástroje rodinné politiky státu upřednostňujete?

- přímé finanční dávky
- nepřímou pomoc (daňové úlevy, vytváření legislativního prostředí ke zlepšení pracovně rodinných podmínek aj.)

16. Do jaké míry by se měl podle vás starat o sociální jistoty občanů stát?

- do značné míry
- jen v nutných případech
- vůbec